

UiO • Universitetet i Oslo

Opprydning i Oslo politikammer – internoppgjøret i etterkrigstiden

Av Markus Minh Dørmænen Nybakk

HIS4090L – Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

Høsten 2021

Forord

Denne oppgaven ble skrevet i en vanskelig tid. Ingen kunne spå at vi ville sitte midt oppe i en global pandemi hvor vi studenter måtte holde oss for oss selv. Av den grunn er det uten overdrivelse at jeg takker disse personer som har gjort denne oppgaven mulig. Jeg takker mine foreldre som støtte meg og mine venner som har gjort denne krevende tiden lettere å komme gjennom. Jeg ønsker også å takke min veileder, Øystein Hetland, for sin uvurderlige ekspertise på dette feltet og hans uendelige tålmodighet. Perioden fra vår 2020 til høst 2021 har han generøst delt sin kunnskap med meg.

Innhold

1. Introduksjon	4
1.1. Historisk kontekst.....	5
1.2. Problemstilling.....	12
1.3. Teori, metode og kilder.....	13
1.3.1. Teori.....	13
1.3.2. Metode og kilder.....	14
1.4. Tidligere forskning.....	15
2. Granskingsnemnda	18
2.1. Nemndas sammensetning og virke.....	18
2.2. Møtebokens struktur.....	19
2.3. Retningslinjer – kriterier og hensyn.....	20
2.4. Kategorisering av saker.....	22
2.5. Saksbehandling i granskingsnemnda.....	23
2.5.1. Kvantitative data.....	23
2.5.2. Uenighet i saker - Nemndas hensyn og kriterier.....	28
2.5.2.1. Sak mot Nils Dahle, sak nr. 245 i granskingsnemnda.....	29
2.5.2.2. Sak mot Reidar Magnus Ødegaard, sak nr. 379 i granskingsnemnda.....	32
2.5.2.3. Sak mot Eyvind Sverre Farseth, sak nr. 210 i granskingsnemnda.....	35
2.5.2.4. Sak mot Kristian Eliot Tangstad, sak nr. 5 i granskingsnemnda.....	37
2.5.2.5. Sak mot Ragnar Bø, sak nr. 182 i granskingsnemnda.....	45
2.5.2.6. Sak mot Sverre Jokstad, sak nr. 136 i granskingsnemnda.....	55
2.6. Oppsummering.....	60
2.6.1. Nemndas behandling av suspenderte politimenn.....	60
2.6.2. Internoppgjøret sett i lys av rettsoppgjøret.....	62
3. Oppgjørets omtale i media	64
3.1. Dagbladet, Aftenposten og Nye Oslo og Aker politiforening.....	67
3.2. Norsk Politiblad.....	69
4. Oppgavens konklusjon	71
4.1. Konklusjon på problemstillingen.....	71
4.2. Videre forskning.....	75
5. Kilder og litteratur	77

Opprydning i Oslo politikammer – internoppgjøret i etterkrigstiden

1. Introduksjon

Okkupasjonen er kanskje det som sitter sterkest i den allmenne historiebevisstheten selv om det også er skrevet godt og kritisk om det offentlige landssvikoppgjøret. Etter landssvikoppgjøret er det de andre oppgjørene som kom litt på siden av denne omfattende prosessen og utgjør et tomrom i historiebevisstheten selv om de berørte institusjoner som kan anses som sentrale i samfunnet. Ivo de Figueiredo retter oppmerksomhet mot dette tomrommet og redegjør for de dimensjoner som står uberørt eller kan være av interesse for historieskriving.¹ Et av disse områdene er det interne oppgjøret utført av de norske myndighetene etter okkupasjonen for å rydde opp i de forskjellige institusjonene som hadde blitt kompromittert av den tyske okkupasjonsmakten.

En av de institusjonene som ble hardest rammet av okkupasjonsmaktens nazifiseringsprosjekt var politietaten. Forsøk hadde blitt gjort for å forme norsk politi etter tysk modell, og nasjonalsosialistisk ideologi ble del av politiutdannelsen på Kongsvinger, samt at det foregikk et press fra toppen for at tjenestemenn skulle melde seg inn i Nasjonal Samling som kulminerte i en masseinnmeldelse blant politifolk mellom 1940-1941.²

Politiet skulle komme til å være deltagende i krigsforbrytelsene som ble utrettet i Norge, som inkluderte deportasjonen av de norske jødene. På en annen side forsøkte en del politifolk å hjelpe motstandsbevegelsen så langt de var i stand til. Da oppgjørets time var kommet var det spørsmål om hvem som hadde begått straffbare forhold i henhold til loven og sveket landet, samt om tjenestemenn ellers hadde begått forhold som gjorde dem uskikket til tjeneste i politiet. Førstebetjent Herman Lunde uttaler seg formodentlig om opprenskningen i politiet til Aftenposten 1. juli 1946 i artikkelen kalt «Nødvendig med et politi som har folkets tillit»:

«Nu gjelder det å bygge opp et nytt politi som har hele folkets tillit. Et politi som ikke har denne tilliten, vil aldri bli effektivt. Den parole er også klar: minst mulig NS-folk tilbake i politiet. De

---

¹de Figueiredo, Ivo. «Etterkrigsoppgjøret som historisk problem.» *Nytt norsk tidsskrift (trykt utg)* 18 (4): 383-386

² Ringdal, Nils Johan. *Mellom barken og veden*. Oslo, 1987: 29

som er gransket og enstemmig innstilt på gjeninnsettelse, må derimot godkjennes fullt ut, unntatt ved avansement.»³

Å skille klinten fra hveten var ingen enkel sak. Utførelse av og deltagelse i oppdrag av tvilsom natur i regi av okkupasjonsmakten hadde vært utbredt i politiet og deres arbeidsområde hadde blitt utvidet gjennom hele okkupasjonen.⁴ NS-medlemsskap var brudd på landssvikanordningens §2, men at de ble gjeninntatt skjedde kanskje mer enn politiet ønsket å snakke om. Hvordan kunne NS-medlemmer bli gjeninntatt i politiet som nå skulle bygge opp tillitten de hadde mistet?

1.1. Historisk kontekst

Det interne oppgjøret som begrep og hendelse settes i sammenheng ved to forhold: hendelsene under den tyske okkupasjonen og rettsoppgjøret i etterkrigstiden. Den tyske okkupasjonen kom til å prege politiet og hendelsene som forekom er grunnlaget for etterspillet ved frigjøringen av Norge. Rettsoppgjøret setter internoppgjøret i kontekst ved at det foregikk *parallelt*. Å skille mellom det interne oppgjøret og det rettslige oppgjøret diskuteres i 1.3, men kort fortalt kontekstualiserer rettsoppgjøret det interne oppgjøret og vice versa, nemlig ved å vise til sider ved oppgjøret som eksisterte parallelt med hverandre og dermed få et mer helhetlig bilde.

Den tyske okkupasjonen satte et tydelig preg på den norske politietaten. Knappt nok noen annen offentlig institusjon ble mer utsatt for et hardere press enn politiet⁵. Presset kom oftest ovenfra hvorav tyskerne utøvde sin innflytelse ved å plassere nazivennlige støttespillere i innflytelsesrike stillinger, eksemplifisert av innsettelsen av Jonas Lie som leder for et eget politidepartement. Å omformere det norske politiet etter tysk modell og underlegges Schutzstaffel (SS) var et tydelig mål for Heinrich Himmler, som hadde gjort det samme for å bygge opp sin maktbase i Tyskland. Jonas Lie var hans mann i Norge og innsettelsen av ham 25. september 1940 som kommissarisk politiminister var en viktig seier og steg på veien for å få kontroll over politiet.⁶ Himmler hadde fordel av at det innad i politiet var godvilje til å samarbeide med tyskerne, samt at politiet var mottagelig for reformer i retning av sentralisering og profesjonalisering. På en annen side visste Himmler bedre enn å gå for fort

---

³ *Nødvendig med et politi som har folkets tillit*. Aftenposten, 1/7/1946

⁴ Hetland, Øystein. *In the Shadow of the SS: Three Norwegian Police Districts 1940 – 1945*. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2020, 290-291

⁵ Andenæs, Johs. *Det vanskelige oppgjøret. Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Oslo: Tanum-Norli, 1979, 148

⁶ Emberland, Terje, og Matthew Kott. *Himmlers Norge: Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug, 2013, 169-170

fram og begynte med å innynne seg blant sentrale personer i politiets ledelse⁷. Generelt gikk nazifiseringen av politiet uten trusler eller tvang, men av et målrettet fremstøt mot sentrale personer med innflytelse og prestisje, men hvis man møtte motstand var det kort vei til at makt ble brukt for å tvinge gjennom krav. Politimester Kristian Welhaven i Oslo politikammer hadde samarbeidet med okkupasjonsmakten og fungerte fra 19. april 1940 som bindeleddet mellom Administrasjonsrådet og tyskerne. Under Welhaven hadde jøders radioapparater blitt inndratt 6. mai og 16. august hadde norsk politi deltatt i aksjon mot kommunistene i samarbeid med tyskerne.⁸ Allikevel ble Welhaven avsatt 23. september som politimester⁹ og 25. september ble Jonas Lie innsatt som kommissarisk politiminister. Jonas Lie var i Himmlers øyne godt egnet til å være hans mann i Norge for å fremme SS sin agenda i politiet. Welhaven var kompetent i sin oppgave, men Himmler så etter mer enn et godt samarbeid.¹⁰ 1. juli 1941 var politiets omorganisering formelt gjennomført. Hovedsakelig ble politiet sentralisert og militarisert under det som var Rikspolitiet med to grener, sikkerhetspoliti og ordenspoliti etter tysk modell, med sine respektive undergrener. Videre ble det opprettet politipresidier i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger, samt Tromsø og Kirkenes, også etter tysk modell, og overbeviste nazister og NS-medlemmer innsatt som politipresidenter.¹¹ Kampanjen for å nazifisere politiet ble i hovedsak utøvd gjennom NS, tyskerne blandet seg ikke så mye inn i starten. Politiforbundet, som var yrkesorganisasjon for politifolk og funksjonærer i politiet, og Politiembdsmennenes forening, organisasjonen for politimestrene, inspektører og andre høytstående politimenn, ble brukt til dette formål, og Jonas Lie utstedte et budskap om at veien videre gikk gjennom Nasjonal Samling. På politiets landsstyremøte 9. oktober 1940 talte Lie:

«Det er vel og bra at polititjenestemenn er «lojale», og det greier seg langt til hverdags. Men ligger i grunnen ikke svært meget av passiviteten i det? Vi krever noe mer: at de går inn for den nye tid. Det kreves ikke medlemskap i noen organisasjon, men at hver mann gjør opp for seg hva som gagnar landet i den nåværende situasjon – og tar sitt standpunkt deretter.»¹²

---

⁷ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 169-170

⁸ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 168-169

⁹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 20

¹⁰ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 169-170

¹¹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 204-206

¹² Utdrag av Jonas Lies tale 9/11 -1940 i korrespondanse mellom arbeidsutvalget i Halden og Fredrikstad Politilag 10/11 -1940 i saksmappen til Sverre Jokstad

Presset på politiet kulminerte i masseinnmeldelsen i NS høsten 1940 og utover nyåret 1941. I flere politikamre ble medlemskap i NS diskutert. Beslutningen ble flere steder at den beste fremgangsmåten var at de kollektivt skulle melde seg inn i NS.¹³

NS-medlemsskapet var kontroversielt, men politimennene måtte også ta stilling til om det i det hele tatt var etisk forsvarlig å fortsette i tjenesten i et Norge som ble mer og mer nazistisk. På en annen side var det en gjennomgående holdning at det var det riktige valget å gjøre ettersom politiet hadde en viktig funksjon og dennes oppgave var best utført av nordmenn, ikke tyskere. Plikten til befolkningen og plikten til å lyde den styrende myndighet var noe som etaten måtte balansere. Hvordan okkupasjonen hadde foregått hvis politiet oppløste seg selv er et interessant kontrafaktisk spørsmål, men slik gikk det ikke. Derimot fortsatte politiet sitt virke og balansert befolkningens tillit og tyskernes behov som okkupasjonsmakt.¹⁴ Denne problemstillingen blir satt på spissen når det kom til illegalt arbeid og samarbeid med tyskerne som del av politiets arbeid.

Motstand mot okkupasjonen i politiets rekker kom som regel til uttrykk gjennom handlinger utført av individuelle tjenestemenn og sjeldent som organisert motstand. Eksempler på motstand som fant sted var anskaffelse av legitimasjon og reisetillatelse, samt å lekke informasjon til motstandsbevegelsen. En annen form for motstand som kom til uttrykk var å neglisjere arbeidet sitt, jobbe litt tregere og overse visse ting når muligheten bød seg. Ringdal redegjør for hvordan betjenter tok forbehold når det var motstandsmenn som ble undersøkt. Sånn sett kunne politiet virke klønete og dumme, men som en betjent sa så var det en god del radioer som fikk stå i fred i klesskapet.¹⁵ Annen motstand som å tviholde på egen nasjonale holdning var å fortsette å bruke den gamle blå uniformen fremfor den nye grønne, samt å «sabotere» den nye og tilpasse den med uregelmessige innslag.¹⁶ Tjenestemenn fant også på en del måter de kunne unngå å bruke NS-hilsenen eller i det hele tatt å hilse.¹⁷ På en annen side konstaterer Ringdal at de fleste politimenn var mest sannsynlig av typen som fulgte og utførte de ordrene de fikk uten noen politisk overveielse. Hos dem sto politimoralen først, altså at en ordre som kom skulle utføres slik plikten tilsa. Det var ikke å si at de var tilhengere av Nasjonal Samling, den nye tid eller nasjonalsosialisme, men at deres verdier som gode tjenestemenn trumfet den moralske siden av det å tjene det nye politiske regimet, samt frykt

---

¹³ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 29-36

¹⁴ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 279-280

¹⁵ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 272-273

¹⁶ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 260,263-264

¹⁷ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 259

for potensielle konsekvenser.¹⁸ Allikevel var det ikke å komme unna arbeid som tjente okkupasjonsmakten og politiet aksjonerte mot mistenkte motstandsfolk. Å gjennomføre arrestasjoner var en virkelighet som politiet måtte leve med.¹⁹ Der det var mulighet var det til tider politiet eller enkelte tjenestemenn som så sitt snitt til å varsle personen det var snakk om eller gi en åpning til å unngå arrestasjon. Derimot var det umulig å gjøre dette hver gang og de betjenter som våget var nødt til å vurdere hvilke arrestasjoner som måtte utføres til punkt og prikke og hvilket det var verdt å la gå.²⁰ Dette er bakgrunnen for et av de mørkeste kapitlene til norsk politi, arrestasjonen og deportasjonen av de norske jødene.

22. oktober 1942 ble en grensepolitimann, Arne Hvam, skutt på Halden-toget. Han hadde oppdagat en gruppe hvorav ni var jøder som var på vei ut av landet. Grenselosen skjøt Hvam og flyktet sammen med to av jødene. Hvam sin død ble lagt på jødene og raskt ble brukt som unnskyldning til å aksjonere mot jødene i Norge. I Trondheim, som hadde vært i unntakstilstand fra 6. til 12. oktober, ble alle mannlige jøder over seksten år arrestert og internert. Norsk politi hadde allerede samarbeidet plettfritt i håndhevelsen av unntakstilstanden og den tyske ledelsen nølte ikke med å involvere dem i arrestasjonen av jødene.²¹ Politiets innsats i Trondheim gav ikke tyskerne noen tvil om at dette var noe politiet kunne gjennomføre. 26. oktober aksjonerte politiet med ordre om at alle mannlige jøder skulle arresteres. Disse ble internert på Berg i Tønsberg. 25. og 26. november ble arrestasjonene utvidet til eldre, kvinner og barn. Skipet Donau hadde blitt rekvirert og skulle frakte jødene ut av landet. 529 jøder ble fraktet ut med Donau, mens 158 ble deportert 25. februar 1943 ettersom de ikke hadde rukket frem til kaia i Oslo i tide. Av de til sammen 773 jødene som ble deportert fra Norge overlevde 35.²² Gjennom hele prosessen var det norsk politi som utførte aksjonen, både sikkerhetspolitiets og ordenspolitiets grener deltok, samt medlemmer av Germanske-SS Norge. I Oslo deltok også Hirten i aksjonen.²³

Tross i politiets lydighet i jødeaksjonen begynte tilliten til politiet å falle. Innad i politiet var det motstandsfolk og sikkerhetssituasjonen hadde blitt verre, noe tyskerne var fullt klar over. Utover 1942 hadde en betydelig andel av politiet meldt seg ut av NS og mot slutten av året

---

¹⁸ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 269

¹⁹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 270

²⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 270

²¹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 356-357

²² Banik, Vibeke Kieding: Holocaust i Norge i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 30. september 2021 fra https://snl.no/Holocaust_i_Norge

²³ Bruland, *Jødeforfølgelsene*, 251 og Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 361-362

var frafallet større enn innmeldelsene.²⁴ I 1943 ble spørsmålet reist om det norske politiet var til å stole på. Tross fremstøt fra NS om å skifte ut «politisk upålitelige» ble det ikke gjort store endringer da politimestrene motsatte seg dette, samt at NS ikke klarte å finne nok personer til å erstatte de som ble betegnet som «upålitelige». Tyskerne hadde derimot andre planer. I deres øyne var norsk politi å anse som upålitelige og at noe måtte gjøres.²⁵

Startskuddet til aksjonen mot politiet kom i 1943 da politifullmektig Gunnar Eilifsen hadde støttet fem betjenter som nektet å arrestere tre kvinner som hadde unngått arbeidstjenesten. Rikskommissær Josef Terboven var ikke fornøyd og innkalte til møte der han la frem at Eilifsen skulle bli dømt av tysk sikkerhetspoliti for ordrenekt og han skulle straffes med døden, men Jonas Lie mente at saken skulle opp for en norsk domstol. Tross i at norsk lov ikke hadde dødsstraff for ordrenekt fikk Terboven viljen sin og en midlertidig lov med tilbakevirkende kraft som tillot politimenn, Førergarden og GSSN å bli straffet etter militærlov ble raskt skrevet og en egen særdomstol opprettet. 15. august 1943 ble Eilifsen dømt og dagen etter skutt. Samtidig aksjonerte tysk sikkerhetspoliti mot alle norske politistasjoner. *Aktion Polarkreis* benyttet seg av tyskernes egne lister over upålitelige tjenestemenn og litt over fem hundre mann ble arrestert og senere plassert i fangeleirene Grini, Espeland og Falstad.²⁶ I Oslo ble syv hundre mann samlet og oppstilt på gardekasernen på Majorstua. Disse fikk beskjed om at Eilifsen var henrettet og Jonas Lie og den HSSPF²⁷ Wilhelm Redieß gav hver sin respektive tale. Etterpå ble de oppstilte mennene bedt om å undertegne en lojalitetserklæring, hvorav flere nektet. Disse ble informert om at videre nekt ville føre til rettsak og henrettelse neste dag. Tross denne trusselen var det seksten mann som til slutt nektet å underskrive og ble arrestert.²⁸ Aksjonen rammet hele etaten med omtrent 500 arresterte, både de som hadde usikker holdning til tyskerne og motstandsfolk. De som unngikk straff ble sluppet fri utover høsten og fikk gjeninntre i stillingene de hadde før aksjonen begynte, mens de som ikke var like heldige ble sendt til «omskolering» i konsentrasjonsleiren i Stutthof, Tyskland. Denne siste gruppen var på 271 politifolk. At også tyskvennlige tjenestemenn ble rammet og ikke bare motstandsytere pekte i retning at

---

²⁴ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 284

²⁵ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 283-288

²⁶ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 405-406

²⁷ Höhere SS- und Polizeiführer, sjef for SS og politi i Norge

²⁸ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 292-293

aksjonen var ment til å stives opp hele etaten.²⁹ Om den stille motstand stoppet er uvisst, men aksjonen endte politiets prestisje og rekrutteringen til politiet stoppet opp.³⁰

Ved frigjøringen 8. mai 1945 gikk hjemmefronten til aksjon for å overta styringen av politiet. Hjemmefronten hadde i samarbeid med London-regjering da utpekt hvem som skulle inntre som politimestere ved en mulig alliert invasjon eller tysk kapitulasjon. I alle landets distrikter, unntatt Arendal hvor den nye politimesteren måtte hentes utenfra, gikk disse utvalgte politimestere inn på kammeret og avsatte den sittende politimesteren på dagen. Samtidig ble alle embetsmenn som ikke allerede var godkjent fjernet fra sin stilling, oppfulgt av arrestasjoner av laverestående tjenestemenn. For det meste gikk det uten særlig dramatik.³¹ På en annen side skulle tiden etter frigjøringen vise seg å bli alt annet enn rolig for politiet. Trond Risto Nilssen beskriver et politivesen som er overarbeidet og underbemannet. Politiet skulle i tillegg til sine ordinære oppgaver utføre arrestasjon og etterforskning av landssvikere, samt fjerne og etterforske egne tjenestemenn. Som følge av suspensjonene av tjenestemenn slet politiet med underbemanning og en mangel på kompetanse, ettersom store deler av korpset var blitt suspendert.³²

I Oslo tok HS-medlemmer som ikke var tilknyttet politiet på seg å foreta arrestasjoner uten politimesterens samtykke. Disse ble anbragt politiet i til dels store grupper og noen ble ført direkte til fangeleiren på Grini uten politiets kjennskap. Antallet på disse arrestasjonene er uvisst, men minst et hundretalls menn ble på denne måten overgitt til politiet. Dette sprengte politiets kapasitet slik at prosedyrene for avhør og registrering i flere saker ikke ble fulgt. For å gjøre arbeidsmengden mindre og mer håndterlig bestemte man seg i Oslo for å løslate personer som ikke fantes på politiets lister eller som ikke hadde blitt gitt solid begrunnelse for sin arrestasjon. Dette medførte på en annen side misnøye hos Hjemmestyrkens medlemmer som sto for disse arrestasjonene. Resultatet i Oslo var at politiet måtte beholde og håndtere en stor del fanger på svakt grunnlag slik at etterforskningen til rettsoppgjøret led under arbeidspresset.³³ Arbeidsmengden til politiet i maidagene så derfor flere midlertidige løsninger på bemanningsproblemet, blant annet ved å la ikke-godkjente tjenestemenn fortsette i sine stillinger, til og med om de samtidig var under etterforskning. Mellom å

---

²⁹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 407 og Ringdal, *Mellom barken og veden*, 296-297

³⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 295

³¹ Andreas Aulie, *Halvårsberetning 1945 fra Rikspolisjefen*, 7

³² Nilssen, Trond Risto. *Da freden brøt løs. De første månedene i frihet etter andre verdenskrig*. Oslo: Universitetsforlaget, 1967, 40-41

³³ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 7-8

oppretholde et fungerende politivesen og utrenske uønskede elementer tok man mæge steder et pragmatisk valg.³⁴

Suspensjonen av tjenestemenn i politiet ble i første omgang utført av politimestrene selv, som fikk sin myndighet fra Rikspolitisjefen. I *Kongelig resolusjon av 1943 om instruks for rikspolitisjefen, artikkel 2a*³⁵ fikk Rikspolitisjefen myndighet til:

«[...] og å anvende de disiplinærforføyninger som politiets embets- og tjenestemenn er undergitt. Når forholdene gjør det påkrevd kan han midlertidig anta og fjerne embetsmenn og tjenestemenn ved politiet. [...]»³⁶

Midlertidigheten av Rikspolitisjefens mandat etter nevnte Kongelige resolusjon mente at endelig avgjørelse om ansettelse måtte bli tatt av ansettelsesrådene i henhold til Kongelig resolusjon av 18/12-1936.³⁷ Myndighet ble delegert til politimestrene som utførte suspensjonene i sine politikamre. Til sammen ble det suspendert 86 embetsmenn, 40 politimestere og 2186 tjenestemenn. Etter provisorisk anordning av 26/2-1943 fikk disse redegjøre for sitt forhold og deres sak etterforsket av politimesteren, deretter var det opp til statsadvokaten eller Riksadvokaten til å vurdere påtaleunntatelse eller straffesak. Der Riksadvokaten ikke ønsket å opprette straffesak skulle Rikspolitisjefen etter innstilling fra politimesteren avgjøre hvorvidt personen kunne bli gjeninntatt i sin stilling.³⁸

På den andre siden kom det også fram at suspensjonene kan ha gått litt for fort i svingene, da flere hadde blitt suspendert på tynt grunnlag, mens andre hadde deltatt i illegalt arbeid under krigen tross NS-medlemskap. Det ble derfor viktig for etaten å få det på det rene hvilke politimenn som kunne bli gjeninntatt i tjenesten. Til dette formål ble det fra et tidlig tidspunkt opprettet egne granskningsutvalg omkring i landet som skulle bistå politimesteren. Utvalgets medlemmer ble oppnevnt av en formann og skulle bestå av en politiembetsmann, en eller to polititjenestemenn og en utenforstående. Til rådighet i arbeidet med de suspenderte politimennene hadde politimesteren og utvalgene tilgang til NS sitt partikartotek, liste over politifolk utarbeidet i Sverige, liste over unasjonale personer utarbeidet i Sverige og personalregisteret til politidepartementet under okkupasjonen. Som følge av den videre

---

³⁴ Nilssen, *Da freden brøt løs*, 41

³⁵ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolitisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 22-23

³⁶ Samling av diverse provisoriske anordninger, kgl. resolusjoner, m.v. 1945 : I-V, trykket i flere trykkerier, 1945, 37

³⁷ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolitisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 25

³⁸ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolitisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 25-26

etterforskning ble 473 tjenestemenn og 6 embetsmenn gjeninntatt på landsbasis.³⁹ Av hele politikorpset fikk så å si halvparten fortsette i etaten, selv om flere av dem hadde blitt ansatt eller forfremmet under krigen.⁴⁰

1.2. Problemstilling

Oppgavens hensikt er å *forklare hvordan politiets interne oppgjør etter den tyske okkupasjonen ble utført i Oslo, hvilke hensyn og kriterier som ble nedsatt for oppgjøret og hvordan disse kom til uttrykk*. For å prøve å besvare denne problemstillingen er det tre områder som bør undersøkes og bli redegjort for i oppgaven.

En av dem er om politiets egne retningslinjer for suspensjon og granskning av politimenn som ble utstedt av Politisjef Andreas Aulie kan bli observert i nemndas praksis. Det var ikke ukjent at det norske politivesenet hadde blitt satt under tungt press av okkupasjonsmakten. Problemet lå i å skille mellom hvem som av uvitenhet eller kollektivt press hadde meldt seg inn i Nasjonal Samling i motsetning til dem som gjorde det av overbevisning eller opportuniste. Andre hensyn som måtte veies var om motstandsytelse som tjenestemenn hadde utført hadde mer tyngde enn tjenesten de hadde gjort for tyskerne. Oppgaven forsøker å besvare hvordan politiet forholdt seg til retningslinjene som var gitt i henhold til hensyn og unntak.

Et annet område som oppgaven har som mål å redegjøre for er hvordan oppgjøret ble utført i henhold til saksforløp og forholdet mellom de forskjellige instanser involvert i prosessen. Vi skal også redegjøre for utviklingen av saksbehandlingsprosessen over tid ved hjelp av kvantitative data over antall saker og de forskjellige innstillinger granskningsnemnda i Oslo vedtok i løpet av deres arbeid i perioden 28. mai 1945 til 30. september 1946.

Et tredje område som oppgaven forsøker å redegjøre for er de forskjellige holdningene til oppgjøret. Hvordan var holdningene blant politimenn og hvordan skulle politiet gå videre etter opprydningen? Dette betyr mye for konsekvensene av opprydningen og ikke minst spørsmålet om politiets fremtid. Blant annet om det var forsvarlig å la politimenn som hadde vært innmeldt i Nasjonal Samling bli gjeninntatt i politiet og om dette var et godt grunnlag for å gjenvinne folkets tillitt.

---

³⁹ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolitisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 27

⁴⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 349-350

1.3. Teori, metode og kilder

1.3.1. Teori

Ivo de Figueiredo skiller mellom *det offisielle oppgjøret* og *usynlige oppgjøret*. Det er under det usynlige oppgjøret at vi finner sosiale sanksjoner som utestenging og uthenging, samt stigmatisering som landssvik. Det er den straffen som følger personen utenfor rettsapparatet og var for mange hardere enn straffen selv. Mot det stigma som en straffesak medførte kunne frikjennelse eller påtaleunntatelse ikke være godt nok til å bevise uskyld, da stigmaet av å være etterforsket fortsatt fulgte etter. Herunder finner vi *det interne oppgjøret* som beskrives som «[...] den formaliserte utrenskningen som foregikk i organisasjoner, partier og næringsliv.». Dette var et oppgjør med dem man mente hadde sviktet under krigen. Den gikk ikke kun utover de med en landssvikdom mot seg, men var rettet mot dem som hadde vist en *unasjonal* holdning under okkupasjonen. Dette oppgjøret var karakterisert av at de ble utført av egne organer nedsatt for straffe sine medlemmer. Ivo de Figueiredo peker på at det interne oppgjøret også må tolkes som en forlengelse av det sosiale oppgjørets behov for å kvitte seg med uønskede elementer, altså å kvitte seg med dem som var blitt stigmatisert ikke gjennom dom, men ved de implikasjoner som en etterforskning innebar. Han bemerker at der rettsapparatet lot en gå fortsatte de sosiale sanksjonene. Det interne oppgjøret var en forlengelse av det sosiale.⁴¹

Det er med denne definisjonen at utrenskningen av politimenn inkluderes i det interne oppgjøret, ettersom flertallet av suspenderte politimenn ikke fikk tiltale reist mot seg eller ble dømt i retten, men deres sak behandlet internt. Som nevnt var det Rikspolitisjefen som hadde det siste ordet, men ved flere av de store kamre ble det opprettet egne organer som behandlet sakene til de suspenderte politimennene og gav anbefalinger før saken ble sendt til Rikspolitisjefen. Et av disse organene var granskingsnemnda i Oslo politikammer som denne oppgaven omhandler. Her ble sakene til de suspenderte politimennene gjennomgått og nemnda gav anbefalinger om hvorvidt en tjenestemann kunne gjeninntre i sin stilling eller ikke.

En kritikk av å bruke de Figueiredo sin definisjon av *det interne oppgjøret* på politiets behandling av suspenderte politimenn kan være at han originalt mente at dette var en betegnelse som først og fremst var rettet mot den private sektor, som da løp parallelt med det

---

⁴¹ de Figueiredo, Ivo. «Etterkrigsoppgjøret som historisk problem.» *Nytt norsk tidsskrift* (trykt utg) 18 (4): 386

offisielle oppgjøret.⁴² Figueuredo spesifiserer at han også inkluderer «utrenskningen av offentlige tjenestemenn, som ikke nødvendigvis tok form av straffesak, men som like fullt var fundert i lover og anordninger» som en del av det offentlige oppgjøret under rettsoppgjøret.⁴³ Jeg mener at det er betydelig overlapp mellom de to og setter politiets opprydning i en særlig posisjon, ikke minst på grunn av opprettelsen av egne kommisjoner, behandling av *unasjonale* elementer innad og et skille mellom kommisjonens arbeid og den øvrige landssvikeravdelingen. Jeg velger derfor å inkludere oppryddingen i politiet under *det interne oppgjøret*, men anerkjenner at det like fremt kan gå under *det offisielle oppgjøret*.

1.3.2. Metode og kilder

Denne oppgaven er basert rundt møteprotokollen for granskingsnemnda til Oslo politikammer som behandlet sakene til suspenderte politimenn tilhørende Oslo politikammer i perioden 28. mai 1945 til 30. september 1946. Dette arbeidet har i hovedsak gått ut på å kartlegge antall saker og kategorisere disse etter nemdas anbefalinger. Oppgaven ser også på de saker der nemdas medlemmer har vært uenige i sin anbefaling ettersom protokollfører har bemerket seg medlemmenes begrunnelse for uenighet. Disse sakene der nemda har vært uenige kaster et lys på hva nemda mener er viktig for hva som utviser god eller dårlig *nasjonal holdning*, eller hva som virker inkriminerende. Jeg fremsetter oppgaven som en syntese mellom kvantitative og kvalitative data. For øvrig er det også meningen å kontekstualisere de nevnte kvaliteter med det overordnede rettsoppgjøret. For å komplementere data fra granskingsnemndas møteprotokoll inkluderer oppgaven også noen enkeltsaker som omhandler suspenderte politimenn. Disse sakene er utvalgt på grunnlag av sitt innhold som kan belyse hva nemnda valgte å vektlegge i sin etterforskning. Disse sakene gir innsikt i nemndas etterforskning, samt et innblikk i de siktede politimenns situasjon og forklaring av sitt forhold under okkupasjonen. Slik danner sakene den kvalitative kjernen av oppgaven.

Videre inkluderer mine kilder et rundskriv fra rikspolisjef Andreas Aulie til politimestrene som omhandler retningslinjene satt for opprydningen av politiet fra 14. august 1945.⁴⁴ Med dette rundskrivet er også instruksjoner fra Rikspolisjefen fra 17. august 1945 som ble utstedt spesifikt som retningslinjer for bedømmelse av politifolks forhold. Hensikten med denne var å prøve å legge til rette for at prosessen omkring de suspenderte politimenn skulle foregå på

---

⁴² de Figueuredo, Ivo. «Etterkrigsoppgjøret som historisk problem.» *Nytt norsk tidsskrift* (trykt utg) 18 (4): 386

⁴³ de Figueuredo, Ivo. «Etterkrigsoppgjøret som historisk problem.» *Nytt norsk tidsskrift* (trykt utg) 18 (4): 384

⁴⁴ Aulie, Andreas. *Rundskriv fra rikspolisjefen*. Jnr. 1170-45. P. 14. august 1945

så unisont som mulig over hele landet etter de samme retningslinjer. Dette dokumentet henviser til det generelle grunnlag og unntak som var å ta hensyn til ved behandling av saker.⁴⁵ Dette danner grunnlaget for tolkning av nemndas behandling av sakene og hvorvidt nemda rettet seg etter disse. Med dette som utgangspunkt skal det være mulig å se hvilket hensyn og skjønn nemda utviste i sin behandling av de suspenderte politimennene. Vi ser om skrivets retningslinjer er i samsvar med nemndas innstillinger i sakene.

Oppgaven benytter seg sådan også av halvårsrapporten til politisjef Andreas Aulie fra januar 1946, som er en oppsummering av politiets oppgaver og virke i 1945⁴⁶. Den gir en detaljert beskrivelse av politiets situasjon fra frigjøring til opprydning. Dette dokumentet gir god historisk oversikt over politiet og kontekstualiserer arbeidet som foregikk, samt gir oss en beretning om hva og hvorfor det ble opprettet en kommisjon for behandlingen av suspenderte politimenn. Det skal antydes at dette er politisjefens beretning av hendelsene og det er ikke utelukket at noen detaljer er litt nedstemt eller pusset på. Allikevel er det et verdifullt dokument for å kontekstualisere politiets utfordringer og arbeid i perioden.

Om sensur av de deltagende parters navn i sakene som blir redegjort for i oppgaven har valget falt på å ikke sensurere dem. Den første grunnen til dette er at ingen av sakene som har blitt valgt eller kilder som er brukt har vært klausulert eller inneholdt personlig informasjon annet enn det som er relevant til saken. Alle navn og kilder er fullstendig tilgjengelig for offentligheten. Den andre grunnen er at oppgavens hensikt ikke er å belyse eller diskutere riktigheten av utfallet i sakene. Oppgavens hensikt er i største måte å redegjøre og diskutere nemndas virke, med sakene som eksempler på hvordan dette kan ha utspilt seg. Oppgaven har ingen hensikt i å virke dømmende overfor de personers sak som det blir henvist til. Oppgaven inkluderer heller ikke informasjon om personer i sakene som ikke er relevant til sakens innhold.

1.4. Tidligere forskning

Tidligere forskning som omhandler håndhevingen av etterkrigstidsoppgjøret utenfor landssviksakene er begrenset. Det er, som beskrevet av de Figueiredo, visse blindpunkter i diskusjonen omkring etterkrigstidsoppgjøret, men det er ikke å si mindre kjente forhold som tidligere var lite omtalt ikke har kommet frem i den historiske bevisstheten. Behandlingen av

---

⁴⁵ Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17. august 1945

⁴⁶ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946

«tyskertøsene», norske kvinner som hadde hatt forhold til tyske tjenestemenn i løpet av okkupasjonen har blitt mer kjent blant befolkningen. Disse fikk i 2018 en offentlig unnskyldning fra statsminister Erna Solberg.⁴⁷ Når det kommer til politiets oppgjør med sine egne er det skrevet langt mindre, og enda mindre om de sakene som ikke gikk til tiltale og rettsak, men som allikevel endte opp med sanksjoner. I denne delen av oppgaven redegjøres for tidligere forskning som omhandler politiets oppgjør med sine egne. Det spesifiseres at den omtalte litteraturen inkluderer det generelle oppgjøret med politiets egne.

Nils Johan Ringdal skrev omfattende om politiets møte med den tyske okkupasjonsmakten i «Mellom barken og veden» (1987). Som tittelen tilsier vektlegges det hvordan politiet ble satt i en vanskelig situasjon da ultimatumet om medlemskap i Nasjonal Samling ble gitt og det presset de ble utsatt for ovenfra og ned. Spørsmålet var for mange om de skulle bite i det sure eplet og melde seg inn, eller si opp stillingene sine og risikere å bli erstattet av hardbarkede nazister. Ringdal gir konteksten som redegjør for hvordan politiet håndterte sin situasjon og hvordan de forholdt seg til okkupasjonsmakten. Ringdal gir oss også et oversiktlig bilde av oppgjørets og politiets håndtering av egne tjenestemenn, men det er på et mer generelt grunnlag. På en annen side er det han redegjør for et godt grunnlag for videre utforskning. Fra Ringdal får vi en god oversikt over de overordnede prosessene og hensyn, altså et solid rammeverk vi kan arbeide innenfor for å utfylle. Om de suspenderte politimenn og prosessen rundt dem legger Ringdal til rette for den generelle prosessen, samt karakteristikk ved sakenes behandling som kunne observeres. Blant disse bemerker han at behandlingen av politietaten var streng sammenlignet med andre land, men mild sammenlignet med resten av rettsoppgjøret. Ringdal konstaterer at politiet gjeninntok en betydelig andel suspenderte politimenn og at dette ble nedtonet av politiet selv. Ringdal bemerker at det derfor aldri har blitt laget noen pålitelig oversikt over suspensjonene på et nasjonalt nivå; at det er detaljer som mangler både om gjeninntagelse og straff.⁴⁸ Interessant nok dekker Ringdal også politimester Welhaven og hans innflytelse på prosessen, hvorav Ringdal redegjør for Welhavens ønske om å bygge opp igjen den gamle politistyrken så langt det gikk, enten de

---

⁴⁷ Aarnes, Helle: «Tyskerjentene» får statlig unnskyldning: Statsminister Erna Solberg: – Rettsstaten sviktet dem. 16. oktober 2018. <https://www.aftenposten.no/norge/i/a29WQL/tyskerjentene-faar-statlig-unnskyldning-statsminister-erna-solberg> Hentet 29. september 2021

⁴⁸ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 355

hadde vært NS medlemmer eller ikke, ettersom disse var erfarne tjenestemenn.⁴⁹ Videre beskriver han motstanden som oppstod innad i politiet da disse ble gjeninntatt.⁵⁰

Videre er det Johs Andenæs store verk om rettsoppgjøret som skal nevnes, «Det vanskelige oppgjøret. Rettsoppgjøret etter okkupasjonen» (1979). Andenæs sitt verk tar hovedsakelig for seg de juridiske spørsmålene rundt rettsoppgjøret, men utenfor disse rent lovlige spørsmålene reflekterer han på de etiske og moralske spørsmålene som ligger i et oppgjør med egne landsmenn og spørsmålet om hva det sier å være landssviker. Om politiet og de suspenderte tjenestemenn redegjør han for det juridiske grunnlaget for suspensjon, men går ikke utenfor spørsmålet om straffbarhet og påtaleunntatelse.⁵¹ Dette er et poeng når størsteparten av de suspenderte polititjenestemenn ikke endte i tiltale, men ved påtaleunntatelse, og allikevel ikke ble gjeninnsatt. Andenæs holder seg til den offisielle rettslige prosessen rundt politiet i etterkrigsoppgjøret.

Andre verker som berører politiet i etterkrigsoppgjøret er preget av å forholde seg til det rettslige oppgjøret. Terje Hoem Røysum gir en komparativ studie i sin masteroppgave fra 2008⁵² og har da sammenlignet den rettslige prosessen i fem politikamre. Trond Risto Nilssen redegjør for overgangsperioden i de første månedene etter den tyske kapitulasjonen og berører de blant annet de konsekvensene suspensjonene medførte for politiets virke, samt de løsninger som ble gjort for å møte problemer som bemanningsmangel.⁵³

Oppgjøret etter andre verdenskrig er ikke glemt og ikke uten interesse. Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen står for antologien «Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945» fra 2004 og fordypet seg i sider ved oppgjøret som ellers ikke har blitt tatt opp, blant dem NS kvinnene og de som beriket seg på okkupasjonen, samt at de igjen tar opp spørsmålet om hvorvidt det var rettferdig.⁵⁴ Det mangler ikke på interesse på etterkrigstidens oppgjør, men til å være den etaten som ble hardest rammet av NS under krigen er det merkelig at politiet ikke har fått mer oppmerksomhet. Øystein Hetland i et intervju for Politiforum

---

⁴⁹ Ringdal, *Melom barken og veden*, 363

⁵⁰ Ringdal, *Melom barken og veden*, 363-365

⁵¹ Andenæs, Johs. *Det vanskelige oppgjøret. Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Oslo: Tanum-Norli, 1979, 170-171

⁵² Røysum, Terje Hoem. *Rettsoppgjøret mot den norske politi- og lensmannsetaten*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2008

⁵³ Nilssen, *Da freden brøt løs*, 40-42

⁵⁴ Dahl, Hans Fredrik, og Sørensen, Øystein. *Et rettferdig oppgjør?* Oslo: Pax Forlag, 2004

bemerket at det ikke er laget en samlet norsk politihistorie.⁵⁵ Det er av den grunn at denne oppgaven har som hensikt å rette søkelys på granskingsutvalget i Oslo og deres arbeid med de suspenderte politimenn.

2. Granskingsnemnda

2.1. Nemndas sammensetning og virke

I Andreas Aulies halvårsrapport for 1945 brukes «granskingsutvalg» om organet som behandlet sakene til suspenderte politifolk og gi rådgivende innstilling til politimesteren om gjeninntagelse. Ringdal bruker «granskingskommisjon» når han omtaler dem. Denne oppgaven bruker «Granskingsnemnda» og «nemnda» på tvers av hverandre ettersom organet simpelt refererte til seg selv som «nemnda». Den korte versjonen blir brukt der det ikke er hensiktsmessig å spesifisere at det er akkurat dette organet det er snakk om.⁵⁶

Om forholdet til statsadvokaten, riksadvokaten, rikspolitisjefen og hvordan saksforløpet tok form kan vi se på omslaget i de forskjellige saksmappene hvor oversendelse av dokumenter er notert med dato og en kort avgjørelse. I 1945 var det Riksadvokaten som sto som øverste påtalemyndighet, men i anledning av landssviksakene ble det opprettet fem midlertidige riksadvokatembeter fra den ene som fantes fra før. Kgl. Resolusjon av 1943 om instruks til Rikspolitisjefen gir Rikspolitisjefen myndighet til å utføre suspensjoner, men ikke påtalerett. På omslaget til saksdokumentene kan vi lese og følge oversendelsespåskriftene og se hvordan saksdokumentene med avgjørelsene til de samtlige instanser går fra hånd til hånd. På omslaget til saksdokumentene til Reidar Ødegaard fremgår det at saksdokumentene fra granskingsnemnda og deres innstilling går til politimester Welhaven som gir sin anbefaling angående påtalespørsmålet videre til statsadvokaten som, med samtykket til Riksadvokaten enten gir påtaleunntatelse eller går videre til landssviksak. Deretter sendes saksdokumentene til Rikspolitisjefen som tar stilling til ansettelsesspørsmålet.⁵⁷ Vi ser av dette at Rikspolitisjefen ikke tar stilling til påtalespørsmålet, kun spørsmålet om gjeninntagelse. Det er også der vi kan se et skille mellom det som er det «offentlige» oppgjøret og det «interne» oppgjøret. Der hvor etterforskningen gir Riksadvokaten grunn til å gå videre med landssviksak ved å ikke henlegge saken eller gi påtaleunntatelse til siktede blir saken over til å bli del av det vi forstår som det offentlige oppgjøret. Derimot blir det del av det interne

---

⁵⁵ Trædal, Torkjell Jonsson. *Hjelp folk fra innsiden*. 26 Oktober 2015.

<https://www.politiforum.no/artikler/hjelp-folk-fra-innsiden/386745> (funnet Februar 17, 2020).

⁵⁶ Møtebok i Granskingsnemnda, se møte 28/5 -45

⁵⁷ Oversendelsespåskrift på omslaget til saksdokumentene i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

oppgjøret i de tilfeller der etterforskningen gir grunnlag for påtaleunntatelse eller henleggelse. I det tilfellet ser vi at det da er opp til Rikspolisjefen, med utgangspunkt i nemnda og politimesterens anbefaling, hvorvidt den suspenderte politimannen skal bli gjeninntatt i politiet.

I Oslo startet nemnda sitt arbeid med de suspenderte politimennene 28. mai 1945 med å drøfte arbeidsordning. I nemnda satt seks mann, høyesterettsdommer Solem, politimestere Welhaven, lektor Jensen, førstebetjent Vaadbakk, overkonstabel Mellem og overkonstabel Lunde.⁵⁸ Nemndas sammensetning er i tråd med det som Rikspolisjefen skriver i sin halvårsrapport for politiet i 1945.⁵⁹ I løpet av nemndas virke vil Solem bli erstattet av lagdommer Gulbrandsen 15. september 1945,⁶⁰ Welhaven fratrer 20. juni 1945 og blir erstattet av politiinspektør Skalmerud 20. juni 1945⁶¹, for Jensen inntreer politibetjent Furuseth som varamann 15. september 1945⁶², imens førstebetjent Vaadbakk blir erstattet av Bakkane mellom 9. november 1945 og 6. april 1946.⁶³

2.2. Møtebokens struktur

Til sammen behandlet nemnda 536 individuelle saker mellom 28. mai 1945 og 30. september 1946. Den første saken ble behandlet 29. mai 1945 ettersom nemndas tidligere møte dagen før kun ble brukt til å diskutere arbeidsordningen. Det totale antall saker når man inkluderer saker som ble gjenbehandlet er 608. I protokollen har man på sin side talt feil et par ganger ettersom saknummer 399, 440 og 425 ble brukt to ganger og dermed talt for lite slik at det siste saksnummeret er sak 532, tre for lite. Denne feilen er det tatt høyde for i de oppgitte tallene.

Strukturen til møteboken er lett å følge. Formatet er som en protokoll hvorav hvert møte er oppgitt med dato og medlemmer til stede på det møtet. Ved hvert møte, med unntak av første møte 28. mai 1945, behandler nemnda saker og har nedskrevet sin innstilling. Derav kan vi lese hvorvidt nemnda anbefaler påtaleunntatelse eller videre straffesak, samt deres anbefaling angående gjeninnsettelse av denne politimannen. Unntak finnes der nemnda ikke har ført sitt vedtak om gjeninnsettelse. Oppgaven har ikke tatt stilling til nemndas anbefaling på disse punkter, selv om et vedtak ville vært mer sannsynlig over det andre. I noen saker har nemnda

---

⁵⁸ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 29/5 -45

⁵⁹ *Halvårsberetning 1945, fra Rikspolisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement.* 10. januar 1946, 27

⁶⁰ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 15/9 -45

⁶¹ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 20/6 -45

⁶² Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 15/5 -45

⁶³ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 9/11 -45 og møte 6/4 -46

ikke kommet frem til et enstemmig vedtak og ved disse saker er det ofte nedskrevet hva medlemmenes ståsted var i saken, samt deres begrunnelse for dette ståstedet. Videre er det flere saker som blir gjenbehandlet av nemnda. Disse saker har fått innsatt referanse til det møtet der saken ble gjenbehandlet.

2.3. Retningslinjer – de offisielle kriterier og hensyn

I et rundskriv fra Rikspolitisjef Andreas Aulie 14. august 1945 redegjøres for det grunnlag suspensjoner ble utført. Ifølge dette rundskrivet var grunn for suspensjon medlemskap i NS, uverdige nasjonal holdning og ansettelse etter 1. mai 1943.⁶⁴ Dette har hjemmel i Kongelig resolusjon av 26. februar 1943 som gir Rikspolitisjefen myndighet til å fjerne tjeneste- og embetsmenn fra sine stillinger, og etterforske enhver tjenestemann og embetsmann for, blant annet, brudd på provisorisk anordning av 22. januar 1942 og for brudd på straffelovgivningen for landsforræderi.⁶⁵ Den sistnevnte provisoriske anordning hadde gjort det ulovlig å være medlem av Nasjonal Samling.⁶⁶ Datoen for når ansettelse i politiet kunne medføre straffbart forhold var satt til 1. mai 1943, da skulle det være kjent også blant den allmenne befolkningen at parolen om blokade av offentlig stilling var gjeldende. Henrettelsen av Gunnar Eilifsen 16. august 1943 skulle ha gjort det soleklart til alle og enhver at politiet ikke lenger var til for norske interesser.⁶⁷ Videre gjør rundskrivet det klart at alle ansettelser etter 8. april 1940 er ugyldige, samt alle forfremmelser under krigen. De poster som ble åpnet etter 8. april 1940 måtte bli satt til utlysning så snart ansettelsesrådene ble etablert igjen. For alle vedkommende som hadde blitt etterforsket og fått klarering til å kunne gjeninntre i tjenesten, både de som var ansatt før og etter 8. april 1940, måtte allikevel bli endelig godkjent av ansettelsesrådene. Inntil da var deres stilling å regne som midlertidig.⁶⁸

Med rundskrivet følger «Retningslinjer for den skjønnsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen» datert 17. august 1945 og her redegjøres for de hensyn og omstendigheter som kan virke formildende eller skjerpene. Det første forholdet å vise skjønn til i Rundskrivet fra 14. august er angående NS medlemskap i sammenheng med de kollektive innmeldelser høsten 1940 og nyåret 1941. Politiet var på dette tidspunkt uforberedt og forvirret, og fremstøtet fra NS tok dem på sengen. Av den grunn anbefales det å se på de

---

⁶⁴ Aulie, Andreas. *Rundskriv fra Rikspolitisjefen. Jnr. 1170-45. P. 14.* august 1945: 1

⁶⁵ Samling av diverse provisoriske anordninger, kgl. resolusjoner, m.v. 1945 : I-V, trykket i flere trykkerier, 1945, 37

⁶⁶ Dahl og Sørensen, *Et rettferdig oppgjør?*, 232

⁶⁷ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 354

⁶⁸ Aulie, Andreas. *Rundskriv fra rikspolitisjefen. Jnr. 1170-45. P. 14.* august 1945: 2-3

individuelle omstendigheter rundt innmeldelsen og vedkommendes formål. Videre momenter som spiller inn på behandlingen av de som var del av den kollektive innmeldelsen var varigheten på medlemskapet og om det ble utført illegalt arbeid. For sistnevnte spiller også tidspunktet for når man begynte med illegalt arbeid.⁶⁹

Den person som derimot hadde meldt seg inn i NS på individuelt grunnlag lå dårligere an. Innmelding før den kollektive innmeldelsen fant sted ble å regne som å forråde sine kolleger, mens den som meldte seg inn etter at masseinnmeldelsen hadde funnet sted ville måtte bevise at han enten hadde fått beskjed fra «ansvarlig» hold, for å utføre illegalt arbeid eller ha utført betydelig illegalt arbeid.⁷⁰

De politimenn som holdt lederstillinger i en politiorganisasjon eller var av høyere rang da de meldte seg inn i NS bar et særlig ansvar. Disse sto som eksempler for de lavere tjenestemenn og disse forhold virket skjerpene. Av den grunn skulle disse bare bli gjeninntatt under særlige omstendigheter.⁷¹

For nyansatte i politiet som var utdannet ved den nye politiutdanningen ved politiskolen i Kongsvinger og Oslo måtte man legge vekt på visse omstendigheter ved individet for at forholdet skulle kunne bli formildet. Hovedregelen var at alle som hadde blitt utdannet som en del av det nye utdanningsprogrammet var uønsket i politiet, med unntak av de som var del av det første kullet. Disse hadde ingen anelse om at deres utdanning skulle være preget av nasjonalsosialistisk ideologi. De som kom langveisfra kunne også kvalifisere til formildende omstendigheter, ettersom de kan ha vært rent uvitende om hva som foregikk. Andre omstendigheter som burde undersøkes er i de tilfeller hvor man ble beordret fra ordinær tjeneste over til kurs på Kongsvingerskolen, samt de tilfeller der personer ved skolen hadde forsøkt å komme seg vekk da de innså hva denne utdannelsen innebar.⁷² I flere av punktene som angår ansettelse under okkupasjonen er det snakk om aktsomhetskrav. De som søkte seg til politiet etter høsten 1941 sto dårlig, de som søkte seg inn etter 1. mai 1943 skal suspenderes ettersom det burde ha vært allment kjent at å ta offentlig stilling da var ulovlig. Etter 16. august 1943 da Gunnar Eilifsen ble henrettet burde det være soleklart at å søke til

---

⁶⁹ Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønnsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17.august 1945: 1-2

⁷⁰ Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønnsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17.august 1945: 2-3

⁷¹ Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønnsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17.august 1945: 3

⁷² Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønnsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17.august 1945: 4

politistilling var å fremme okkupasjonsregimets agenda. Rikspolitisjefen understreker at det finnes et minimumskrav av aktsomhet for de som ønsker å bli politi og dersom de etter alle disse advarsler allikevel sendte sin søknad, så var de uønsket. De eneste omstendigheter som kunne forsvare et valg på det tidspunktet var tvang, uvitenhet eller hensikt til å utføre illegalt arbeid.⁷³

En ting som gjentar seg i retningslinjene er vekten som legges på at individuell behandling. Knapt noen av de retningslinjenes punkter unngår at det konstateres nødvendigheten av å stille strenge krav til individuell behandling av saken slik at hver persons omstendigheter kommer til rette. Det er en anerkjennelse av situasjonen som politiet befant seg i.

2.4. Kategoriseringen av saker

Med utgangspunkt i møteboken ser vi at nemnda hovedsakelig benytter seg av tre kategorier, hvorav en er delt i to underkategorier. Den første kategorien er i de saker nemnda mener at tiltale bør opprettholdes mot siktede. I disse tilfeller er det hovedsakelig ikke gitt noen videre anbefaling om gjeninntagelsesspørsmålet ettersom nemnda her mener at straffesak er veien å gå videre. Den andre kategorien er total klarering, hvorav nemnda ikke kan bevise medlemskap i NS eller annet kompromitterende forhold. Den tredje kategorien er der hvor nemnda mener at påtaleunntatelse er riktig valg. Denne kan så deles i to i henhold til nemndas anbefaling om gjeninnsettelse. Her gav nemnda sin anbefaling om tjenestemannen kan bli gjeninnsatt eller om han burde miste stillingen sin.

Som Ringdal bemerker så er distinksjonen mellom full klarering og påtaleunntatelse viktig. Ved påtaleunntatelse mente man at det forelå straffbart forhold, men at man valgte å ikke straffeforfølge dem.⁷⁴ De som fikk denne meldingen kunne kanskje puste lettet ut for et øyeblikk, men deres stilling i politiet var ikke garantert. Nemnda kunne fortsatt anbefale å ikke gjeninnsette politimannen. De fleste saker nemnda behandlet endte i påtaleunntatelse og at nemnda anbefalte gjeninnsettelse, men mønsteret på disse avgjørelsene endret seg over tid, som vi skal se.

---

⁷³ Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17. august 1945: 4-5

⁷⁴ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 354

2.5. Saksbehandling i granskingsnemnda

2.5.1. Kvantitative data over tid

Møteboken gjør det lett å følge nemndas arbeid over tid ettersom hvert møte og samtlige behandle saker er nedtegnet med nemndas innstilling, med noen unntak. Det er mulig å se etter mønstre angående avgjørelsene som ble tatt i nemnda og vi kan kanskje gjøre en tolkning av det vi ser. Ringdal bemerker at de lokale granskingsnemndene flere steder i landet arbeidet hurtig med sakene og de kvantitative data som møteprotokollen kan vi se arbeidsmengden som forekom i Oslo politikammer for Granskingsnemnda.

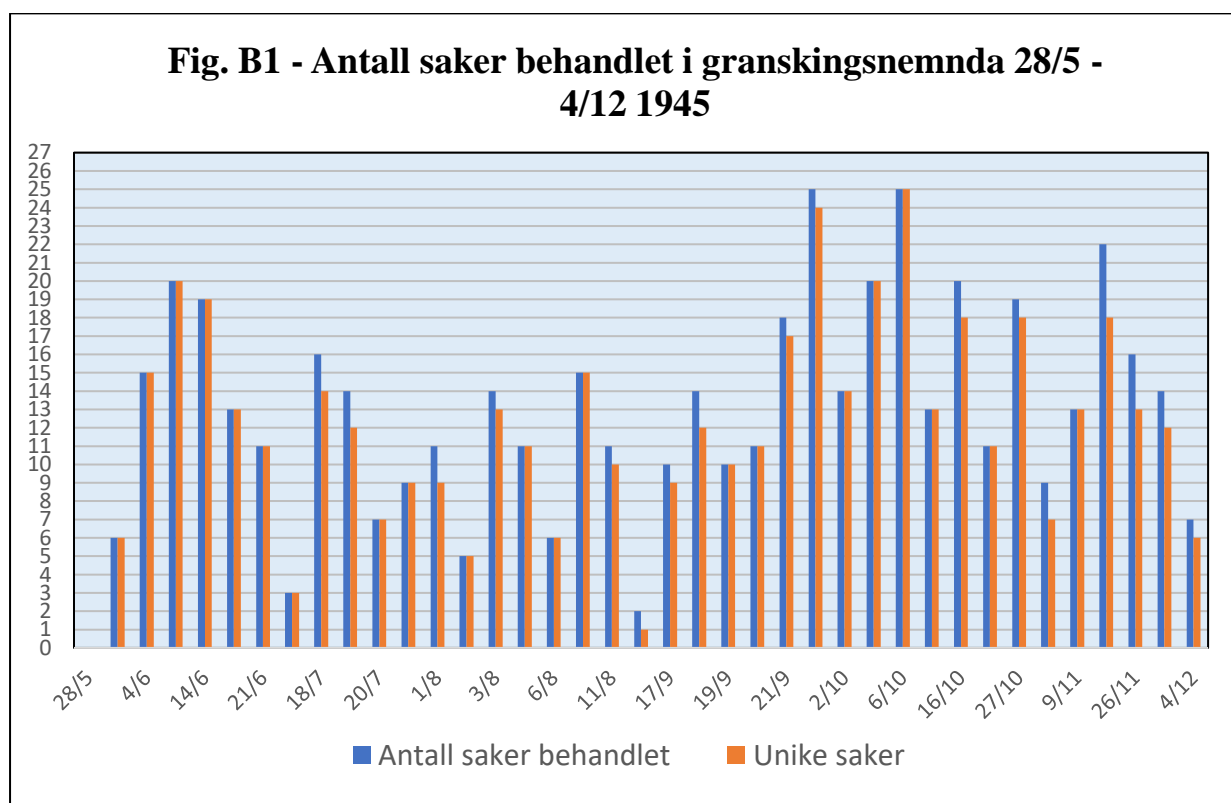
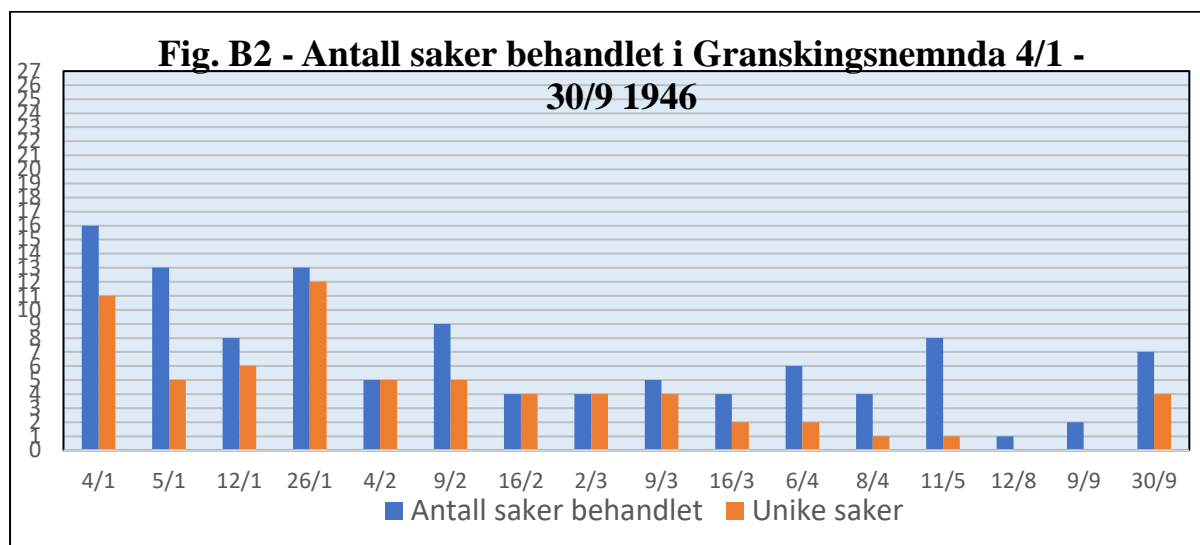

Fig. B1 viser antallet saker behandlet fordelt på unike saker og totalt antall saker, hvorav unike saker er saker som på det møte ikke er en sak som blir gjenbehandlet, mens totalt antall saker inkluderer saker som har vært behandlet tidligere, men er til gjenbehandling.

Det totale antall saker som nemnda behandlet i 1945 er på 499 saker hvorav 29 er saker som blir gjenbehandlet av nemnda. Vi ser at nemnda har møttes 39 ganger og arbeidet omtrentlig 6-7 dager hver måned. På spørsmålet om nemnda har arbeidet raskt kan man peke på den totale mengde saker som per 30. september 1946 var behandlet lå på 608. Av denne totale

mengden var 590 behandlet i 1945. Det er omtrentlig 80 prosent av alle sakene i tidsperioden. I Bergen tok det til 1947 før politimesteren var fornøyd med utrenskningen.⁷⁵

Hvis vi ser på Fig. B2 er det tydelig at pågangen av nye saker har stoppet opp. Antallet saker som blir behandlet på et møte er ikke i nærheten av toppen på 25 i 1945. At Oslo politikammer mer eller mindre er ferdig med behandlingen av suspenderte politimenn er ganske klart. 6. april er det flere saker som gjenbehandles enn det er nye saker. Bare helt mot slutten, 30. september er det nye saker, men allikevel nærmere halvparten saker som tidligere har vært til behandling. Ringdal bemerker at politiets fremgangsmåte hadde vært ganske så varierende fra kammer til kammer, og avdeling til avdeling, slik at det i november 1946 ble opprettet et nasjonalt granskningsutvalg.⁷⁶ Derimot ville Oslo Politikammer etter alt å dømme allerede ha behandlet sine saker på dette tidspunktet og vært gjennom 536 individuelle saker. I Oslo var det dermed minst 536 suspenderte politimenn. Men hvordan gikk det med disse sakene?

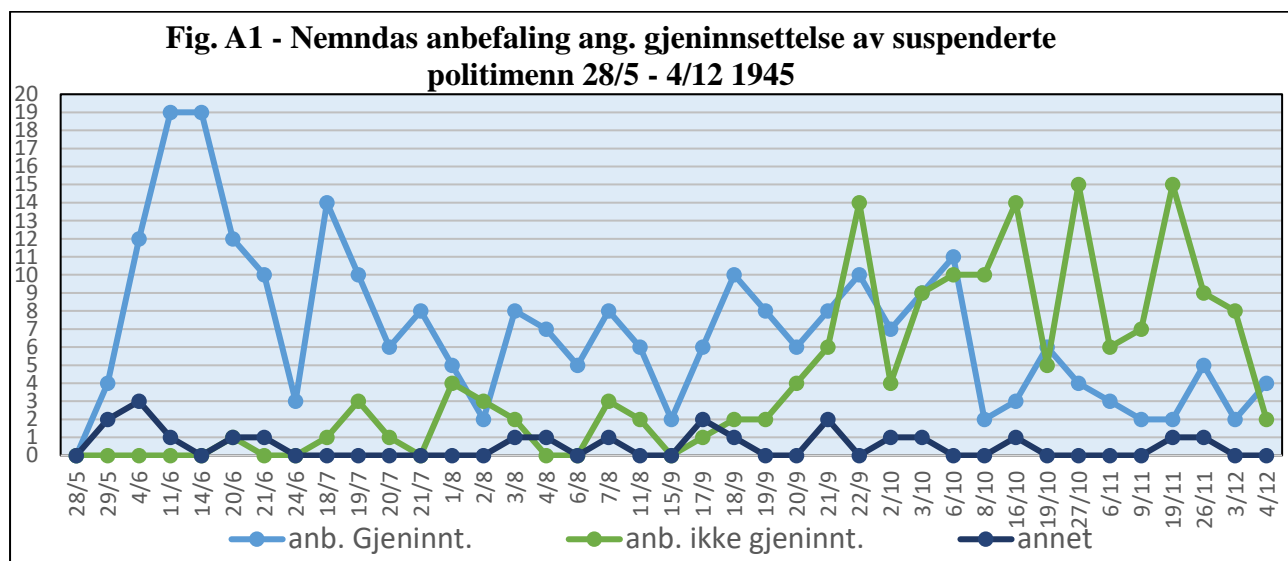
Følgende modell (Fig. A1) viser antallet saker som i 1945 ble behandlet av nemnda og anbefaling i spørsmålet om gjeninnsettelse. Det er et observerbart skille mellom anbefaling før og etter 20. september. Førsteparten som av nemndas opp til dette tidspunktet har en betydelig overvekt av saker hvor nemnda anbefaler gjeninnsettelse. Etter 20. september er

⁷⁵ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 355

⁷⁶ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 355

trenden motsatt og utover mot slutten av året er flertallet av nemndas anbefalinger at disse ikke skal bli gjeninnsatt i etaten. Hvorfor er det en så stor forskjell?

Svaret ligger kanskje med politimester Welhaven. Da Welhaven kom tilbake til Oslo ble han ikke øyeblikkelig innsatt i politimesterembetet. Hjemmestyrkens politiledelse ønsket ikke å og fra seg makten med det første og l'Abee Lund, Heinrich Meyer og Tage Petterson hadde en langt strengere holding til spørsmålet om hvem som skulle få fortsette i politiet.⁷⁷ Det var også disse mennene som hadde «overtatt» politimyndigheten i Oslo 7. mai 1945 fra Harry Söderman, sjef for den kriminaltekniske anstalt i Sverige. Oppdraget hans i Norge var å få overført politiske fanger i tysk forvaring i Norge til Sverige, ettersom tyskerne hadde kapitulert andre steder og tatt med seg fangene. Dette ønsket han å forhindre, men oppdraget tok en annen vending da han på kvelden 7. mai fant seg i rollen som høyeste godtatte myndighet på kammeret. Senere samme dag trådte mennene fra Hjemmestyrkenes politiledelse inn og kunne frata ham denne rollen.⁷⁸ Heinrich Meyer tiltrådte rollen som fungerende fredspolitimester og holdt 9. mai 1945 en pressekonferanse for å orientere pressen og allmennheten om situasjonen i landet.⁷⁹ Så da Welhaven vendte tilbake var det ikke så mye for ham å gjøre i de første dagene, men en aviskampanje fikk ham tilbake til stillingen. Welhaven var godt likt av det gamle politikorpset og han selv syntes at disse var kremen av

⁷⁷ Ringdal, *Mellom barken og veden*,

⁷⁸ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 340-341

⁷⁹ Midlertidig politimester i Oslo, Heinrich Meyer, mottar pressen på Grand Hotell 9. mai 1945. NRK. 9 Mai 1945. <https://www.nb.no/nbsok/nb/ce857c912683697eb2ab7904ef35119d> (funnet September 29, 2021).

norsk politi. Til sin fordel over opposisjonen hadde han vært fengslet av tyskerne under krigen, samt at han ble ansett som langt mer realistisk enn Heinrich Meyer og Lund.⁸⁰

Hvis Welhaven skal ha fått sine 225 mann til høsten burde det finnes en omtrentlig verdi på modellen som samsvarer med dette antallet. Innen 3. oktober har nemnda gitt 224 mann anbefaling til å bli gjeninnsatt. Dette korrelerer sterkt med at det på dette tidspunktet er en økning i negative anbefalinger, selv om økningen var et faktum 22. september. Ringdal presiserer ikke det nøyaktige tidspunktet for når disse mennene ble klarert annet enn høst 1945, men det kan tenke seg at disse ble klarert innen den datoen. I så fall er disse mennene del av Welhavens kjernekorps. Modellen tar derimot ikke høyde for om saker som ble gjenbehandlet fikk en ny innstilling, men av de saker i dette tidsrommet var femten det til sammen femten saker på fjorten individer som ble behandlet om igjen. Allikevel er antallet mann som anbefales gjeninntatt i dette tidsrommet så nært det oppgitte antallet, selv justert for gjenbehandlede saker. På en annen side så fratrådte Welhaven nemnda allerede 20. Juni og ble erstattet av politiinspektør Skalmerud. Hvorvidt Skalmerud delte Welhavens syn på opprydningen er uvisst, men Welhavens innflytelse må ha vært nok til å få 225 mann klarert til gjeninntagelse. Flere av disse hadde vært medlem av NS under krigen.⁸¹

Hadde Welhaven sett seg fornøyd med disse mennene og så latt nemnda ta litt hardere i utover høsten 1945? Det kan godt se sånn ut, ettersom antall anbefalinger om å ikke gjeninnsette tjenestemenn som sagt overgår antall anbefalinger den andre veien. Hvordan hadde det sett ut om Welhaven ikke hadde utøvet sin innflytelse? På en annen side, er det mulig å tolke utviklingen uten å legge alt på Welhaven? En mulig forklaring er at de enkleste sakene ble tatt først hvor utfallet var ganske sikkert fra start. Myndighetene hadde lister utformet i Sverige som omfattet uønskede personer, personallistene til okkupasjonsregimet over politimenn og NS sitt medlemskartotek til å hjelpe dem med oppgaven.⁸² Med dette materialet kan det være grunn til å tro at nemnda ganske enkelt har valgt å først etterforske suspenderte politimenn som ikke ville by på noen vanskelig sak og dermed spare tid og ressurser i en periode hvor det var mangelvare på begge. På en annen side så besvarer ikke dette spørsmålet om hvorfor skillet mellom nemndas anbefaling utvikler seg til å bli et såpass merkbart skille. Vi kan akseptere at de enkleste sakene ble valgt først, men med et forbehold:

---

⁸⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 362-363

⁸¹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 363

⁸² Aulie, Andreas. *Halvårsberetning 1945, fra Rikspolisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement*. 10. januar 1946: s.27

at det var de sakene hvor det var enklest å få en godkjenning for gjeninntagelse. Vi kan vel også påstå at det er enklere å finne de som mest sannsynlig vil bli godkjent enn det er å finne de som har begått noe galt i denne situasjonen. Vi må huske at situasjonen som har oppstått og som politiet nå prøver å få på det rette, hvem som eventuelt har oppført seg unasjonalt og/eller har stått som NS medlem, inkluderer en hel rekke tvilsomme tilfeller hvor det er uklart om forholdet var straffbart eller ikke. Altså var det fra start vanskelig å si hvem som hadde gjort noe galt. Noe som skurrer litt med denne antagelsen er at sak nr. 5 og 6 vil måtte bli behandlet mer enn en gang i nemnda og som vi skal se på senere er sak nr. 5 neppe noe som kan bli påpekt å være en enkel sak, som vi skal se senere i oppgaven. Det kan derimot bli sagt at ingen kan vite hvordan en sak vil utvikle seg, men om de første sakene var enklere å behandle burde det tilsi at flere saker ville kunne blitt behandlet. Dette er ikke tilfelle da antall saker behandlet er jevnt med syv flere saker i første halvdel hvis skillet plasseres 21/9, da tendensen til å anbefale gjeninntagelse synker og anbefaling om ikke å gjeninnta begynner å overgå førstnevnte (fig. B1).

Noe annet som vi må huske er at etterforskningen av politimennene hadde begynt før nemnda begynte sitt virke 29/5 1945. Det kan vel ikke utelukkes at sakene som kom til nemnda først var de sakene som etterforskningen av tok minst tid. Derav var de første sakene som kom inn for nemnda saker der det ikke var nødvendig med lang etterforskning. At nemnda behandlet sakene i den rekkefølgen som de kom inn er en mulighet og at det var saker der det rett og slett ikke var mer bevis å innhente var de sakene som først ble fremlagt for nemnda. Det var ifølge overbetjent Aksel Aasbø slik det foregikk i granskingsnemnda i Bergen⁸³ og det er vel neppe utenkelig at dette også var tilfellet i Oslo.

Vi vet ikke om behandlingen av sakene var så nøye planlagt at man har utpekt hvem som skal opp der og da, det var tross alt nødvendig med en grundig etterforskning av vedkommende. Det var heller ikke Welhaven som hadde det siste ordet, det var Rikspolitisjefen. I saken mot Reidar Magnus Ødegaard, som vi skal se på senere, blir han anbefalt av både nemnda og politimester Welhaven, men ettersom Rikspolitisjefen ikke mener at grunnlaget for gjeninntagelse er sterkt nok blir Ødegaard ikke tatt inn igjen.⁸⁴ Det er derimot vanskelig å si hvordan granskingsnemnda valgte arbeidsmetode ettersom eneste referanse til

---

⁸³ Aabø, Aksel. «Granskingskomité - stripete - nazister.» *Norsk Politiblad*, 36(14)

⁸⁴ Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

arbeidsordningen i kildene er notatet i møteprotokollen som kun nevner at dette ble diskutert 28/5 1945.⁸⁵

På en annen side var ikke Welhaven alene om et ønske om å få på plass så mange tjenestemenn som mulig snarest. Dette var en holdning som var utbredt blant politiet. En god del av de suspenderte landet over ble gjeninntatt i politiet. Denne lille detaljen ble nedtonet av politiet selv⁸⁶. En utbredt holdning var at politiet trengte ro til å utføre sine oppgaver.⁸⁷ Derimot må vi ikke glemme at Rikspolitisjefen sendte ut sitt rundskriv for å få til et ensartet oppgjør ved landets politikamre, ettersom det hadde vært forskjellig praksis.⁸⁸ Rundskrivet er datert 14. august,⁸⁹ imens dokumentet med retningslinjene er datert 17. august, altså tidlig høst. Disse befinner seg da i overgangsfasen i modellen. Det kan pekes på at disse retningslinjene ble utformet i samarbeid med Granskingsnemnda i Oslo⁹⁰. Hvis vi kan tolke det slik at retningslinjene for et unisont grunnlag for bedømmelse påvirket nemnda i retning av en strengere tone kan det være med på å forklare endringen i nemndas holdning utover høsten 1945. Som med nemndas arbeidsmetode er dette vanskelig å bevise på egenhånd ettersom det empiriske grunnlaget for dette ikke er sterkt nok. En komparativ studie av arbeidsmetoden i andre politikamre, samt deres tendens angående gjeninntagelse, ville kunne kaste lys på dette.

2.5.2. Uenighet i saker - Nemndas hensyn og kriterier

Nemnda var ikke alltid enstemmige i sin bedømmelse av saker. Møteboken har ført de instanser der nemndas medlemmer har vært uenige i en avgjørelse. Dette materialet viser hva som nemndas medlemmer mener om de skjønnsmessige forhold i sakene de behandler. Derimot er det ofte at det er mindretallets protester som er mest utfyllende i sin begrunnelse og dermed indikativ på hva de mener nemnda burde regne som klanderverdig forhold. Vi kan sammenligne de hensyn og omstendigheter nemndas medlemmer fremlegger sammenlignet med de offisielle retningslinjer for å se hvorvidt nemnda tok disse med i sin beslutning, eller i det minste mente at skulle telle. Å ta alle sakene som der nemnda har vist uenighet seg imellom er altfor mange, derfor er det gjort et utvalg av saker som til formodning er av

---

⁸⁵ Møtebok i Granskingsnemnda, se møte 29/5 -45

⁸⁶ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 355

⁸⁷ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 354

⁸⁸ Andreas Aulie, *Halvårsberetning 1945 fra Rikspolitisjefen*, 27

⁸⁹ Aulie, Andreas. *Rundskriv fra rikspolitisjefen. Jnr. 1170-45. P. 14. august 1945*, 1

⁹⁰ Andreas Aulie, *Halvårsberetning 1945 fra Rikspolitisjefen*, 27

interesse og relevant til de offisielle retningslinjene. Under er noen saker som nemnda behandlet der det er notert uenighet med flertallets beslutning. Gjennom siktedes forklaring får vi også innsyn i deres forhold og forståelse av sin situasjon. Vi kan ha i mente at for de som ble etterforsket stod det til tider en god del på spill. Å miste sin stilling i politiet var ikke bare å miste jobben, men levebrød. Å miste inntektsgrunnlaget kan ha store konsekvenser. Konsekvensene av å miste levebrødet vil variere fra person til person, men som vi skal se i noen av de følgende sakene var det et mangfold av underliggende personlige forhold som jobbtap ville få ytterlige konsekvenser for.

2.5.2.1 Sak mot Nils Dahle, sak nr. 245 hos granskingsnemnda

Politikonstabel Nils Dahle, tilhørende Sinsen politistasjon, forklarer seg om sin ansettelse i politiet og medlemskapet i Nasjonal Samling tjl Oslo politikammer i en erklæring skrevet 6. juni 1945. Han forklarer at før hans ansettelse i politiet 9. september 1940 hadde han vært arbeidsløs i to måneder før han fikk en kontorjobb på Gardermoen. Samtidig hadde han søkt om ansettelse i politiet til tross for at arbeidet på Gardermoen betalte mer, men å arbeide for tyskerne der ønsket han ikke. Politimann var noe han alltid hadde ønsket å bli. På dette tidspunktet hadde det ikke kommet noen parole om at ansettelse i politiet skulle være ulovlig. Han var da også av den tanke at det var mulig å hjelpe nordmenn som politimann.⁹¹

Hvordan endte så Dahle med å melde seg inn i Nasjonal Samling? Han hadde ifølge sin egen forklaring prøvd å unngå å arbeide for tyskerne ved å søke ansettelse i politiet. Dahle mener at det først og fremst var for å forhindre at Hirden og tyskerne skulle overta politiet. Dermed var det best om han og andre politimenn med riktig innstilling beit i det sure eplet ved å melde seg inn i NS for å beholde sine stillinger og holde virkelige NS-folk ute. De var under den oppfatning at alle som ikke meldte seg inn ville bli avskjediget. Dette inntrykket ble hjulpet av det han selv kaller for en «skremselskampanje», hvorav søknadsskjemaer ble lagt frem for dem med en beskjed om at de på en viss dato ville bli samlet inn. Det var en implisitt trussel om at alle som ikke hadde meldt seg inn ville få sparken. Dette inntrykket ble godt hjulpet av at det ble spredt rykter fra NS-sympatisører om at det lå en frist inntil 1. januar 1941 å melde seg inn. Det hjalp heller ikke at Dahle og resten av tjenestemennene på Sinsen politistasjon hadde et positivt inntrykk av politimester Bernhard Askvig, som hadde protestert høylytt overfor Hirdens fremgangsmåte mot den alminnelige befolkningen. Dahle påpeker at

---

⁹¹ Dokument 2, *Ad. innmeldelse i og utmeldelse av N.S.*, 6. juni 1945, i saksmappen til Nils Dahle

ingen på dette tidspunktet visste at Askvig var en støttespiller av tyskerne. Dermed tok de det for god fisk da Askvig oppmuntret til innmeldelse for å bevare politiet.⁹²

Videre forklarer Dahle at han ikke betalte medlemskontingenten og ignorerte NS. Han var av den oppfatning at han etter hvert ville bli automatisk kastet ut av partiet da han hverken betalte kontingent eller lot seg tilnærme av NS. Han var derfor også av den oppfatning at han aldri hadde vært et medlem av NS. Dette viste seg derimot ikke å være tilfelle da han ved henvendelse i 1942 fikk vite at han allikevel fortsatt sto oppført som medlem. Sammen med kolleger valgte han å fortsatt stå oppført til 21. april 1942⁹³, da han ikke lenger følte at han kunne fortsette å være medlem. For sin utmeldelse ble han suspendert fra politiet 1. mai 1942, men gjeninntatt seks dager senere.⁹⁴

At han sto såpass lenge som medlem, altså til våren 1942, tok granskingsnemndas medlemmer Mellem og Gulbrandsen ikke lett på. I sin innstilling 21. september 1945 er det nedskrevet at nevnte medlemmer ikke kan gå god for at Dahle skal bli gjeninntatt i politiet på følgende grunnlag, mens flertallet gikk god for Dahle:

«Ved gjeninnsettelse i tjeneste må en forlange noe mere bestemt nasjonal holdning enn å bli stående som medlem av N.S til slutten av april 1942. Under hele medlemskapet må han ha lagt merke til at politiet helt har gått inn for å yde støtte for tyskerne på alle måter og motarbeide norske interesser. Han må også vite at en rekke politifolk i Oslo og Aker har meldt seg ut på et tidligere tidspunkt. Han kan dog inntas til mulig vaktkorps eller lignende stilling.»⁹⁵

Skulle Dahle ha utvist mer aktsomhet og er det mulig at han ikke hadde fått med seg at andre politifolk hadde meldt seg ut før ham? Vi må også spørre oss om hvorfor Mellem og Gulbrandsen ikke fikk med seg resten av nemndas medlemmer. Som et midlertidig referansepunkt kan vi se to ting klart, innmeldelsens natur og lengden på medlemskapet. Dahle var del av den kollektive innmeldelsen med den sedvanlige oppfatning av at han meldte seg inn for å bevare politiet. Vi kan henvise til instruksjonene fra Aulie at ved et slikt tilfelle er lengden av medlemskapet tellende på hvorvidt forholdet er klanderverdig.⁹⁶ Det er ganske klart at det er her Mellem og Gulbrandsen har innvendinger, ettersom de mener at medlemskap til 1942 ikke er representativt for en god nasjonal holdning da en person med en

---

⁹² Dokument 2, *Ad. innmeldelse i og utmeldelse av N.S.*, 6. juni 1945, i saksmappen til Nils Dahle

⁹³ Dokument 9, Avskrift av Nils Dahl sin utmeldelse av Nasjonal Samling, 21. april 1942, i saksmappen til Nils Dahle

⁹⁴ Dok 11, *Rulleblad til Nils Dahle*, 25. juli 1945, i saksmappen til Nils Dahle

⁹⁵ Møtebok i Granskingsnemnda, se møte 21/9 -45, sak 245

⁹⁶ Aulie, Andreas. *Rundskriv fra rikspolisjefen. Jnr. 1170-45. P. 14.* august 1945, 2

slik innstilling burde ha fått med seg hva politiet drev med, samt at andre hadde meldt seg ut tidligere. Så hvorfor er Mellem og Gulbrandsen i mindretall? Det har kanskje noe med at Dahle kan peke på at han har utført illegalt arbeid, samt at han har erklæringer som støtter at hans holdning ikke er til å klandre.

Av illegalt arbeid utført under okkupasjonen nevner Dahle et tilfelle anskaffelse av sonepass og reisetillatelse, ivaretagelse av et radioapparat som senere ble gitt til hjemmefronten, fiksing av fluktrute til Sverige, samt å varsle personer om at de burde gå i dekning. Av andre mindre sabotasjejakter så forsøkte han å sabotere den germanske hilsenen og unnlot å fjerne H7-tegn og motstandsplakater.

Vedlagt hans forklaring av 6. juni 1945 var også en erklæring fra en rutesjef i Milorg som kunne bekrefte at Dahle hadde gitt opplysninger til nytte for transport av flyktninger i Sinsenområdet, samt at Dahle hadde disponert stasjonens bil til illegalt arbeid.⁹⁷ En erklæring fra beboere på Sinsen med deres underskrifter som forsvarte Dahle og hans kollegaer på Sinsen politistasjon fulgte også med:

«Vår mening er at de den hele tid har gjort alt til beste for det store publikum og ofte tatt chanser som kunne ha blitt skjebnesvangere for dem.»⁹⁸

Typisk er det at Sinsen politistasjon av nasistene er blitt omtalt som «jøssingreiret»⁹⁹

Det kan ikke sies at det var mangel på folk på Sinsen som kunne gå god for Nils Dahle og egentlig nesten hele Sinsen politistasjon. Det hjalp vel også at Dahle fikk støtte av hjemmefrontmenn. En detalj som også er lett å gå glipp av er Dahles utmeldelse av NS i 1942. Han sto ikke som medlem ut krigen, men meldte seg ut. Dette fikk konsekvenser for Dahle som ble suspendert på grunn av sin utmeldelse 1. mai 1942, slik det fremkommer av hans rulleblad.¹⁰⁰ Dahle sin sak er på sett og hvis en ganske ordinær sak uten noen store overraskelser. Dahle hadde vært medlem i NS, det var klart. Etterforskningen går dermed ut på om medlemskapets natur. Av etterforskningen kan det ikke sies at Dahle har gjort stort annet enn å ha stått som medlem som del av den kollektive innmeldelsen i vinter 1940 og arbeidet for norske interesser. Hans utmeldelse av partiet gjorde han tross konsekvensene da han påfølgende ble suspendert. Mellem og Gulbrandsen fant ikke dette tilfredsstillende og

---

⁹⁷ Dokument 5, 8. juni 1945, i saksmappen til Nils Dahle,

⁹⁸ Dokument 7 i saksmappen til Nils Dahle

⁹⁹ Dokument 7 i saksmappen til Nils Dahle

¹⁰⁰ Dokument 11, *Rulleblad*, 25. juli 1945, i saksmappen til Nils Dahle

mente at utmeldelsen kom altfor sent, men resten av nemnda var ikke av samme innstilling. Derimot er det verdt å peke på at Mellem og Gulbrandsen ikke avviser at han kan bli satt i en annen stilling, som for eksempel fengselsvakt, men ikke som politi. Dermed kan vi trekke konklusjonen at selv ikke de som sto imot Dahles gjeninntagelse i politiet mente at hans forhold skulle utelukke ham helt fra å holde en annen offentlig stilling, bare ikke som politibetjent. 30. oktober 1945 gis Nils Dahle godkjennelse av Rikspolitisjefen til å bli gjenopptatt i en midlertidig stilling. Dog skulle medlemskapet i NS bli notert på hans rulleblad.¹⁰¹

2.5.2.2 Sak mot Reidar Magnus Ødegaard, sak nr. 379 i granskingsnemnda

Reidar Magnus Ødegaard fikk seg en overraskelse 31. august 1945. Han hadde mottatt et brev samme dag hvor det sto at han var under tiltale for landssvik. Dette var da umulig ettersom han ikke hadde vært medlem av NS og tok veien til politistasjonen. Der henvendte han seg til konstabel Kåre Kopperud som fikk kontakt med N.S kartoteket. Der fremkom det at Ødegaard hadde stått oppført som medlem og han husket da at dette hadde skjedd. Kopperud fikk ikke tak i en politifullmektig der og da og Ødegaard, som ikke var suspendert ettersom han ikke hadde stått på noen lister, ble bedt om å ikke møte opp til sitt skift den dagen. Inntil han hadde forklart seg for en politifullmektig skulle han avvente ordre. Den ene dagen i 1941, da han hadde gått hjemløs og møtt opp på husleiekontoret, skulle fikk nå konsekvenser for ham. Dømmekraften hans den dagen hadde feilet og nå sto hans stilling i fare.

Saken mot Reidar Magnus Ødegaard står oppført som sak nr. 379 behandlet av granskingsnemnda 19. oktober 1945.¹⁰² Hans sak er interessant ikke bare på grunn av nemndas innstilling, men også hvordan den starter, som viser at politiets lister over uvedkommende i tjenesten ikke var helt pålitelige, samt at Rikspolitisjefen i dette tilfellet ikke er enig med nemndas anbefaling. Reidar Ødegaard var nemlig ikke oppført på noen av politiets lister over NS medlemmer og var fortsatt i tjeneste da han fikk meddelt at han var under etterforskning.¹⁰³ Han hadde da selv gått opp til politikammeret 31. august 1945 og henvendt seg angående tiltalen mot ham og var overasket over dette siden han påsto at han ikke hadde vært medlem. Konstabelen kontaktet da NS hovedregisteret for å sjekke om

---

¹⁰¹ Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Nils Dahle

¹⁰² Møtebok i Granskingsnemnda, se møte 19/10 -45, sak 379

¹⁰³ Dokument 10 *Rapport til Oslo politikammer. Sak mot konst, Reidar Ødegaard i anledning medlemskap i NS*, 26. september 1945, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard,

Ødegaard sto oppført. En telefon senere fikk konstabelen beskjed om at Ødegaard faktisk sto oppført som medlem siden 5. mai 1941. Siden ingen politifullmektig var tilstede eller tilgjengelig på telefon ble Ødegaard fortalt at han ikke skulle møte til tjeneste den dagen, og vente til han kunne forklare seg til en politifullmektig.¹⁰⁴

Ødegaard fikk forklare seg om sitt forhold for politifullmektig Gjerde 1. september 1945. Våren 1941 var han hjemløs, men på husleiekontoret fikk han bare beskjed om at hvis han meldte seg inn i NS skulle alt ordne seg. Hans kone og barn hadde fått bo hos noen bekjente, men han selv bodde på husvillarresten i Møllergaten. Ødegaard uttrykker at han på det tidspunkt meldte seg inn i NS for kone og barns skyld, men angret dagen etter og trakk sitt medlemskap tilbake. Han trodde med dette at han var utmeldt av Nasjonal Samling.¹⁰⁵ Etter denne forklaringen begynner etterforskningen av Ødegaard. 3. september 1945 suspenderes han fra sin stilling i politiet inntil etterforskningen avsluttes.¹⁰⁶

Under etterforskningen av Ødegaard fremkommer to opplysninger til Ødegaards forsvar, det første, en kollega av Ødegaard, forklarer at han aldri har hatt inntrykk av at Ødegaard hadde noen tyske sympatier eller at han i det hele tatt var innmeldt i NS. Tvert imot sier vitnet at Ødegaard uttrykte at han aldri kunne tenke seg å melde seg inn. Vitnet hadde ingen kvaler med vise illegale nyheter til Ødegaard.¹⁰⁷ Den andre opplysningen er fra en av Ødegaards kolleger som redegjør for at Ødegaard hadde vært med på å få løslatt en gruppe personer som hadde blitt arrestert 3. august 1942 demonstrert på kongens bursdag. Disse skulle påfølgende bli sent til Grini. Ødegaard og hans kolleger spurte de arresterte om de sto oppført på noen som helst liste og slapp fri alle som svarte at de ikke var det.¹⁰⁸

Nemnda behandlet saken til Ødegaard 19. oktober 1945 og kom frem til denne slutningen:

«Flertallet Gulbrandsen, Skalmerud, Furuseth og Vaudbakk stemmer for gjeninntagelse idet de etter omstendigheter finner å måtte godta hans forklaring om at han meldte seg ut av n.s umiddelbart etter. Mindretallet: Mellom imot idet han ikke finner å kunne godta hans forklaring. Han

---

¹⁰⁴ Dokument 2 i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard, *Ang: Politikonstabel nr. 572 Reidar Magnus Ødegaard, f. 26.10.14. tj.gj. ved L – medlem av N.S. 31/8 -1945*

¹⁰⁵ Dokument 3, 1. september 1945, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹⁰⁶ Dokument 5, 4. september 1945, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹⁰⁷ Dokument 6, 4. september 1945, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹⁰⁸ Dokument 7, *Ang. illegalt arbeide under krigen av Pol.konst.nr.572 Reidar Magnus Ødegaard*, 5. september 1945 i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard,

måtte forstå at han stod som medlem da han ikke blir tilbakeført 1/3 -43 etter å være fast ansatt 1/7 -42. Alle ikke medlemmer ble tilbakeført på den tid.»¹⁰⁹

Et skriv fra politifullmektig Gjerde, udatert så det er uklart om det kom etter nemndas innstilling eller før, uttrykker derimot at Ødegaard burde ha forstått at han sto som medlem da han ikke ble tilbakeført 1. mars 1943. Gjerde ønsker at saken forelegges pånytt til Ødegaard utreder nærmere for sitt medlemskap.¹¹⁰ Innvendingen er den samme som Mellem uttrykker i nemndas innstilling og Ødegaard blir kalt inn på teppet igjen for å forklare seg. Om dette konstaterte Ødegaard at han ikke visste om noen som hadde blitt tilbakeført i den perioden og derfor ikke hadde undersøkt hvorfor han ikke hadde blitt det samme.¹¹¹

Derimot er det en interessant tvist i saken til Ødegaard. Vi følger oversendelsen av saksdokumentene til de forskjellige involverte partier. 29. oktober oversender Welhaven saksdokumentene og en anbefaling om påtaleunntatelse til statsadvokaten. Statsadvokaten med samtykke fra Riksadvokaten sier seg enig og påtaleunntatelse blir gitt til Ødegaard. Med påtaleunntatelse kan Ødegaard bli gjeninntatt og Welhaven oversender saksdokumentene til Rikspolisjefen med samme anbefaling som gitt av granskningsnemnda, men Rikspolisjefen er ikke enig med politimesterens anbefaling og skriver 6. desember 1945:¹¹²

«En kan for tiden ikke gi samtykke til at Reidar Magnus Ødegaard, f. 26/10 -1914, gis godkjenning til polititjeneste. Man er av den oppfatning at det må være på det rene at Ødegaard har meldt seg inn i NS. Derimot er det ikke på det rene at Ødegaard har meldt seg ut igjen, eller forsøkt dette. Derom har man bare hans egen forklaring. I et slikt tilfelle mener en at vedkommende NS-medlem selv må føre bevis, -eventuelt i retten.»

Ødegaard, sperret fra å fortsette i politiet, søker selv om avskjed 22. desember 1945.¹¹³

Derimot gjøres det et forsøk på å bevise at han faktisk hadde meldt seg ut da det 17. februar 1946 fremkalles et vitne på Oslo politikammer som hadde vært medlem av Nasjonal Samlings lag på Torshov. Han forteller at han hadde møtt Ødegaard forsommeren 1941 og ble fortalt at av ham at han hadde meldt seg inn for så å melde seg ut dagen etter. Han bekreftet også at Ødegaard ikke hadde stått på Torshov lag sin liste over medlemmer og aldri

---

¹⁰⁹ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 19/10 -45, sak 379

¹¹⁰ Skriv fra S. Gjerde ang. Reidar Ødegaards medlemskap i NS, udatert, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard.

¹¹¹ Dokument 14, *Sak mot Reidar Ødegaard i anledning medlemskap i NS*, 10. oktober 1945, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹¹² Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹¹³ Oppsigelsesdokument, 22. desember 1945, i Reidar Magnus Ødegaards saksmappe

hadde betalt kontingenten.¹¹⁴ Welhaven oversender denne forklaringen til Rikspolitisjefen, men Rikspolitisjefen opprettholder sin tidligere innstilling da «de nye dokumenter som er fremlagt i saka ikke inneholder noe vesentlig nytt som kan sette saka i noen annen stilling.»¹¹⁵

Rikspolitisjefen innstilling synes kanskje hard, men Ødegaard hadde opptil da ikke noen andre enn sitt eget ord på at han hadde meldt seg ut. At det fremsto et vitne var ikke nok. Rikspolitisjefen kan tolkes som å være av den innstilling at ettersom NS medlemskapet var uttrykkelig bevist, burde bevis på utmeldelse være akkurat like solid. Hvis vi ser på instruksjonene fra Rikspolitisjefen skal det gis vekt på medlemskapets varighet og hvis Ødegaard kunne ha gitt bevis på at han hadde meldt seg ut nesten umiddelbart kunne dette ha virket formildende, til og med fremheves som en god handling.¹¹⁶ Av andre omstendigheter som kunne være formildende kan man bemerke at det var ganske manglende. Det var ikke en stor mengde med erklæringer eller ytringer som kunne overbevise om at NS medlemskapet var rettfærdiggjort.

2.5.2.3 Sak mot Eyvind Sverre Farseth, sak nr. 210 i granskingsnemnda

Når det kommer til spørsmål om ansettelsen i politistilling skal være straffbart forhold finner vi argumenter som i Sak 210 mot Eyvind Sverre Farseth, behandlet 18. september 1945, som omhandler en reservekonstabel som ble konstituert mens han var NS-medlem. Spørsmålet som reises av nemnda her, og som gjenspeiles i deres innstilling, er hva slags krav man skal stille til de som har fått en fordel av NS-medlemskapet sitt. Nemndas innstilling bringer opp krav til nasjonal holdning, både fra de som var imot Farseths gjeninntagelse og de som var for, men vi kan spørre oss om hva dette egentlig betyr og hva skal til for å kvalifisere god nasjonal holdning?

Saken begynner med at Eyvind Sverre Farseth ønsker å få stillingen han hadde i politiet tilbake, ettersom han ikke var suspendert som følge av opprydningen i politiet, men var blitt avskjediget under okkupasjonen på grunn av sin utmeldelse av Nasjonal Samling. Av hans redegjørelse forklarer Farseth at han meldte seg inn i Nasjonal Samling under presset fra politiets lederskap som fant sted høsten 1940 til utpå nyåret 1941. Han mener at det var underforstått at medlemskapet kun skulle være på papiret. Til dette forklarer han at han ikke

---

¹¹⁴ Dokument 18, *Rapport fra pfm. Skau*, 12. februar 1946, i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹¹⁵ Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Reidar Magnus Ødegaard

¹¹⁶ Aulie, Andreas. Retningslinjer for den skjønsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen. 17. august 1945, 2

betalte kontingent eller mottok medlemsboken da han hadde meldt seg inn. Han var på dette tidspunktet reservekonstabel. I august 1941 følte han at medlemskap i NS begynte å bli for mye for ham. Selv om det kun var på papiret bestemte han seg for å melde seg ut, til tross for trusler fra politiadjutanten om at dette var å regne som sabotasje. Allikevel sto han på sin utmeldelse og ble suspendert og senere avskjediget.¹¹⁷ Dette er i overenstemmelse med de dokumenter vedlagt saken: da han ble innkalt til politiadjutantens kontor 19. september 1941 og konfrontert med utmeldelsen som fant sted fire dager tidligere¹¹⁸ og deretter avskjediget 1. oktober 1941¹¹⁹. Under okkupasjonen assisterte han Milorg ved registrering av biler til illegale aksjoner, finne sikre bilverksteder, lagringsplass og kontakter til anskaffelse av drivstoff. Ved frigjøringen kom han i tjeneste som adjutant til transportsjefen for område 12.¹²⁰

6. september 1945 møtte Farseth opp på Oslo politikammer for å avgi formell forklaring¹²¹ og 18. september 1945 behandler granskningsnemnda saken og vedtar følgende innstilling:

«Tiltale bør frafalles. Anbefales ikke til gjeninntagelse da kommisjonens flertall finner at det bør stilles sterkere krav til han som bare var reservekonstabel da han meldte seg inn og sammen med et fåtall av disse som var medlemmer av N.S ble konstituert som konstabel 21/6 -41, mens ikke-medlemmer ble konstituert senere. Kommisjonens medlem Gulbrandsen stemmer for gjeninntagelse idet han finner Farseths nasjonale holdning ikke er til hinder herfor.»¹²²

I Farseths tilfelle legger nemndas flertall vekt på at han var reservekonstabel da han meldte seg inn i Nasjonal Samling. Det er uklart hva som menes med «sterkere krav», men det kan tolkes slik at innmeldelse i NS for disse må begrunnes bedre enn kun det press som ble utøvet på tidspunktet. Av Farseths redegjørelse er det ikke mer enn dette og den frykt for at politiet skal bli overtatt av hirden eller tyskerne som er oppgitt. Som reservekonstabel kunne det være en fordel å være medlem og det er sannsynlig at nemnda mener at Farseths medlemskap skal ha gitt ham en fordel 21. juni 1941. Det synes at nemnda ikke er overbevist om at hans medlemskap var begrunnet. Gulbrandsen som eneste medlem som stemte for gjeninntagelse

---

¹¹⁷ Dokument 2, *Redegjørelse av Eyvind Sverre Farseth til politimesteren i Oslo og Aker*, 11. juli-1945, i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth

¹¹⁸ Dokument 5, *Ad utmeldelse av Nasjonal Samling fra Eyvind Farseth*, 19. september 1941, i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth,

¹¹⁹ Dokument 4, *Melding om avskjed*, 1. oktober 1941 i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth

¹²⁰ Dokument 3, *Erklæring av transportsjef Sverre O. Ødegård*, 5. september 1945, i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth

¹²¹ Dokument 6, *Forklaring av Eyvind Sverre Farseth*, 6. september 1945, i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth

¹²² Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 18/9 -45, sak 210 & dokument 7, *Utskrift av protokoll fra Granskningsnemndas møte 18/9 -45*, 18. september 1945, i saksmappen til Eyvind Sverre Farseth

mener derimot at Farseths nasjonale holdning er tilstrekkelig. Farseth ble, tross alt, avskjediget på grunn av sin utmeldelse og var klar over at utmeldelse ville få konsekvenser. Han skal også ha hjulpet til med illegalt arbeid og fått tillit av en motstandsmann. Spørsmålet som ble nevnt i starten er hva som menes med «nasjonal holdning». I saker som dette da nemnda mener at det ikke er tilstrekkelig kan man spørre seg om hva det betyr? Er det slik at det er mengde bevis og erklæringer som veier for en god nasjonal holdning? I dette tilfelle mente nemnda at det ikke var nok, med unntak av Gulbrandsen som mente at det var tilstrekkelig. Er det et punkt der antall gode gjerninger kan tippe skålen i siktedes favør? Ved manglende nasjonal holdning, som i Farseths tilfelle, betyr det at han burde ha gjort mer?

2.5.2.4. Sak mot Kristian Eliot Tangstad, sak nr. 5 i granskingsnemnda

Det er 25. februar 1946 og Kristian Eliot Tangstad har møtt opp i rettsal 51 på Tinghuset i Akersgata. Han er siktet for landssvik og har møtt opp i dag for å forklare seg om sitt medlemskap i NS.¹²³ Aktoratet har samlet sine vitner, men det har også hans forsvarer Axel Middelthon gjort. Tangstad hadde gjort alt i sin makt for å holde nazister utenfor rytteravdelingen og delt ut falske grensesonepass til de som trengte det, men her var han allikevel. Hvis politirytterne bare holdt sammen og gjorde sitt beste skulle jo dette gå bra, hadde han tenkt. Han hadde også tatt vare på både kongen og kronprinsens ridesaler nede på stallen. Drømmen om å stå i spissen for rytterne ved kongens hjemkomst hadde det ikke blitt noe av.¹²⁴ Han var jo jøssing tvers igjennom, men medlemskapet i NS som han hadde brukt for å beskytte avdelingen hadde kommet tilbake for å bite ham. Det hadde ikke hjulpet at han hadde samlet en god del erklæringer og vitnemål siden saken startet og han sto i fare for å miste sin leilighet.¹²⁵ Var det kanskje noen som ikke ønsket at han skulle få tilbake sin stilling i politiet?¹²⁶ Forsvarer Middelthon hadde selv vært hjemmefrontmann. Han hadde til og med vært fengslet. Han var av samme oppfatning som Tangstad, at Tangstad var en god nordmann som nå ble urettferdig behandlet.¹²⁷ Mye står på spill her i forhørsretten. Hvordan kom det til dette?

I løpet av nemndas virke ble flere saker behandlet mer enn en gang. Oftest kommer en sak opp til gjenbehandling som følge av at det fremkommer nye opplysninger som tidligere var utilgjengelige. Noen saker skulle gå flere runder før en beslutning ble tatt av nemnda. I noen

---

¹²³ Dokument 52, *rettsbok*, s. 1, i saksmappen til Kristian Tangstad

¹²⁴ Dokument 3, *Redegjørelse fra Tangstad*, 10. mai 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹²⁵ Dokument 21, *Erklæring fra major Axel Printz*, 7. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹²⁶ Dokument 50, *Tilleggsforklaring fra tiltalte*, 29. mars 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹²⁷ Dokument 51, *Brev til granskingskomiteen m.v.*, 23. mai 1946, s. 7, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

saker ble den originale innstilling opprettholdt, mens i andre saker ble den endret. Selv om nemnda kan ha blitt oppmuntret til å arbeide raskt og få politimenn inn i tjeneste var det en god del saker som måtte behandles flere ganger. I disse tilfeller er det gjerne ny informasjon som har kommet til overflaten som nemnda må ta stilling til. I Oslo teller det 72 instanser av saker som ble behandlet om igjen. Av disse er det 29 i 1945 og 43 i 1946. Med tanke på ny informasjon som krevde at nemnda måtte behandle saken om igjen er sak nr. 5 mot Kristian Eliot Tangstad meget interessant. Den omhandler Tangstad, som befinner seg i en ugunstig posisjon da han blir suspendert fra Rytteravdelingen 8. mai 1945. Saken er den lengste ettersom den varer fra 29. mai 1945 til nemndas avgjørelse 9. februar 1946. I denne saken kan vi ta opp igjen spørsmålet om mengde erklæringer og bevis er nok til å svinge pendelen og frikjenne NS medlemskap. Noe vi kan ha i bakhodet er at i saken til Ødegaard var det ikke tilstrekkelig bevist at utmeldelse hadde funnet sted og i Farseths tilfelle kanskje ikke nok gjort for å kunne rettfærdiggjøre NS medlemskap. I saken mot Tangstad er det bevist innmeldelse, men ikke solid bevis på utmeldelse. Derimot, som vi skal se, klarer Tangstad å komme seg helt gjennom godt hjulpet av et sterkt forsvar og en god del vitner og erklæringer.

På frigjøringsdagen 8. mai 1945 ble Tangstad fortalt på politimesterens kontor at han var suspendert på grunn av sitt medlemskap i NS. Tangstad tok suspensjonen hardt og uttrykker i sin redegjørelse to dager senere at dette gjorde ham vondt ettersom han all den tid under okkupasjonen hadde kjempet for å holde rytteravdelingen sammen. Hans ønske om å hilse kongen velkommen ville det med dette ikke bli noe av. Hele krigen hadde han kjempet for å holde nazister utenfor rytteravdelingen og hans innmeldelse i NS var et av de grepene han så seg nødt til å ta. Denne beslutningen var ikke enkel, mente Tangstad. Han hadde prøvd å kontakte Welhaven, men uten hell. Derimot hadde han snakket med politilege Christensen, som ifølge Tangstad hadde rådet ham til å melde seg inn i NS.¹²⁸

At Tangstad skal ha fått beskjed om å føre seg opp som medlem er et viktig punkt i saken. Ved siden av politilege Christensen skal Tangstad også ha vært i Sverige i april 1941, som en av flere turer, for å gjøre innkjøp av hester og da rådført seg med en myndighetsperson angående rytteravdelingens NS medlemskap.¹²⁹ Han skal også i forkant av en av turene ha sendt sin utmeldelse av NS i et brev da han mente at han neppe ville bli avskjediget like før han skulle på oppdrag.¹³⁰ Senere skal han også ha rådført seg med en annen konstabel om

---

¹²⁸ Dokument 3, *Redegjørelse fra Tangstad*, 10. mai. 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹²⁹ Dokument 23, *Rapport fra pfm. Haavik*, 8. Oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³⁰ Dokument 13, *Forklaring av Tangstad*, 18. juni 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

NS-medlemskapet, som på sin side skal ha hatt kontakt med en norsk offiser. Denne skal ha gitt Tangstad råd om å bli stående som medlem av NS. Denne siste instansen skal ha skjedd en gang i 1942 og vært initiert delvis fordi Tangstad mistenkte at hans utmeldelse ikke hadde gått gjennom og fordi andre medlemmer av rytteravdelingen lurte på om de ikke skulle melde seg ut nå som det var kommet parole om utmeldelse.¹³¹ Tangstad skal ha stått fast på at han hadde fått tillatelse fra godt hold om at det var greit at rytteravdelingen fortsatt sto oppført som NS medlemmer.¹³²

Vi ser tre interesseområder angående Tangstad sitt medlemskap, han skal ha meldt seg ut i 1941, men av NS kartoteket fremkommer det at han ikke var utmeldt.¹³³ Han skulle ha fått råd av politilege Christensen om å melde seg inn i NS og han skal ha fått beskjed om å fortsette som NS medlem av en myndighetsperson i Sverige, samt en norsk offiser. At Tangstad skal ha fått beskjed fra myndighetspersoner kan sies å være meget viktige punkter i saken. Dette kunne være formildende ettersom medlemskapet da kunne være unnskyldt, men hvis det viste seg at det var oppspinn hadde han også anbefalt til andre tjenestemenn å fortsette som medlemmer av NS.

Den personen som Tangstad skal ha vært i kontakt med i Sverige var Olav Svendsen, nå visierikspolitisjef. Han kunne ikke huske at Tangstad hadde rådført seg med ham, men han kunne bekrefte at han hadde møtt Tangstad begge gangene han hadde vært i Sverige. På en annen side benektet Svendsen at han noensinne hadde gitt uttrykk for at noen skulle stå eller søke om medlemskap i NS. Fra Svendsen sin side må Tangstad enten ha misforstått ham eller husket feil.¹³⁴ Den andre som Tangstad mente hadde gitt ham beskjed om å fortsette som NS medlem var en offiser som konstabel Edvard Olsen hadde vært i kontakt med, kaptein Sigurd Sparr.¹³⁵ Ifølge Sparr var rådet som ble gitt, at de som hadde blitt NS medlemmer burde bli stående slik som situasjonen var, ment som et personlig råd. På en annen side kunne han si at hans råd hadde fremkommet av en diskusjon han hadde hatt med oberst Palmstrøm før denne måtte flykte landet. Palmstrøm hadde ment at det var viktig å ha gode folk i politiet, men da dette ble diskutert var det ikke snakk om NS medlemmer. Derimot var det denne samtalen

---

¹³¹ Dokument 23, *Rapport fra pfm. Haavik*, 8. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³² Dokument 22, *Skriv fra Kristian Teigen*, 18. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³³ Dokument 15, *Rapp 1/9 -45 av pfm. Sirnæs*, 1. September 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³⁴ Dokument 25, *Skriv fra visierikspolitisjefen*, 31. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³⁵ Dokument 26, *Skr. Av 27/11-1945 fra Tangstad*, 27. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

Sparr hadde hatt i hodet da Olsen hadde tatt opp Tangstads og rytteravdelingens medlemskap.¹³⁶

Om politilege Christensens råd til Tangstad var det vanskelig å få bekreftet, ettersom politilegen ikke lenger var i live på dette tidspunktet. Her måtte man derfor lene seg på vitner som kunne uttale seg om Christensens synspunkt og om det var sannsynlig at han hadde gitt råd til Tangstad om å melde seg inn i NS. Tre vitner, politibetjent Furuseth, Lien og politiinspektør Vogt uttalte seg om Christensen og alle tre mente at det var lite sannsynlig at Christensen hadde anbefalt Tangstad om å melde seg inn i NS.¹³⁷ Både Lien og Vogt mente at det var usmakelig av Tangstad å påstå at Christensen hadde rådet ham til å melde seg inn i NS. Alle tre vektla at politilegen hadde vært en stor motstander av NS. Furuseth mente at det var mer sannsynlig at Christensen skulle ha frarådet Tangstad å melde seg inn.¹³⁸

Hittil har vi ikke berørt annet enn spørsmålet om Tangstads medlemskap i Nasjonal Samling og saken har til nå vart fra mai 1945 til februar 1946. Tangstads grunn til å melde seg inn i NS var for å holde rytteravdelingen sammen med gode nordmenn og holde ekte NS-menn ute, samt å sabotere så mye som mulig. Tangstad hadde fått tak i en rekke erklæringer fra andre politimenn som støttet hans påstander. Overkonstabel Opsetmyren fikk en erklæring med to dusin underskrivelser fra andre tjenestemenn som støttet at Tangstad hadde blant annet overbevist Askvig om at rytterne ikke trengte å gjøre den «germanske hilsenen» og at Tangstad var vel vitende om alt illegalt arbeide som foregikk.¹³⁹ Fra Røde kors i Oslo fikk han støtte fra administrerende direktør Heimbeck¹⁴⁰ og hans illegale arbeide med å skaffe falske pass og skyss til Sverige ble bevitnet av Aslaug Holm-Hansen som arbeidet i forretningen som ble brukt til dette formålet.¹⁴¹ Tangstad hadde da også skaffet Hjemmefrontens leder, Paal Berg, grensesonepass,¹⁴² noe som politiinspektør Vogt i sin rapport ikke kunne benekte.¹⁴³

---

¹³⁶ Dokument 29, *Rapport fra pfm. Haavik*, 17. desember 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³⁷ Dokument 34, *Skrivelse av 7/2 1946 fra politiinspektør Vogt*, 7. februar 1946, dokument 35, *Rapport fra politibetjent Furuseth*, 7. februar 1946, og dokument 36, *Rapport fra politibetjent Lien*, 7. februar 1946, i saksmappen til Kristian Tangstad

¹³⁸ Dokument 35, *Rapport fra politibetjent Furuseth*, 7. februar 1945 i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹³⁹ Dokument 14, *Erklæring av div. tjenestemenn v/ rytteravdelingen*, 6. juni 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴⁰ Dokument 11, *Skriv. 34/5 -45 fra dr. J. Heimbeck til h.r dommer Solem*, 31. mai 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴¹ Dokument 32, *Rapport fra pfm. Haavik*, 18/1 -46, 18. januar 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴² Dokument 19, *Erklæring fra Paal Berg*, 20. september 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴³ Dokument 34, *Skrivelse av 7/2 1946 fra politiinspektør Vogt*, 7. februar 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

Mot disse erklæringene sto andre forhold som talte imot Tangstad. Vi har allerede sett på at de vitner som forklarte seg om politilege Christensen var imot Tangstad, samt at Svendsen mente å ikke ha rådet Tangstad til å stå som medlem, mens Sparr sin forklaring er mer tvetydig. Ved siden av disse sprikene i Tangstad sin forklaring er et annet forhold som setter ham i dårlig lys. Det ene er et vitnemål om at han på Gardekasernen i august 1943, etter at Gunnar Eilifsen ble skutt, hadde marsjert fordi Askvig og Redieß med utstrakt hånd.¹⁴⁴ Det er altså av dette at nemnda tar sin avgjørelse 9. februar 1946, ni måneder etter at Tangstad ble suspendert:

«Tiltale bør frafalles. Anbefales ikke til gjeninntagelse. Gulbrandsen og Skalmerud dog under tvil særlig hensett Tangstads omfattende illegale virksomhet. Nemndas medlemmer Gulbrandsen, Jensen og Skalmerud ønsker å bemerke at de finner det vanskelig på grunnlag av den mengde utenrettslige erklæringer som foreligger i saken, å finne frem til et betryggende resultat, både med hensyn til tiltalespørsmålet og spørsmålet om gjeninntagelse. Saken egner seg best til avgjørelse ved retten. Mellem, Bakkane, Lunde, finner at det foreligger tilstrekkelig bevis til ikke å anbefale gjeninntagelse.»¹⁴⁵

Vi ser at det er tvil i granskningsnemnda. Det er svart på hvitt hvorfor halvparten av nemndas medlemmer mener at omstendighetene er såpass tvilsomme at det eneste sikre resultatet er ved rettsak, nemlig at Tangstad har svært mange erklæringer som støtter ham, samt unektelige bevis på illegalt arbeide. Det er usikkert hva den andre halvdel av nemnda legger i sin beslutning og mener er tilstrekkelig bevis for å ikke anbefale gjeninntagelse, men mest sannsynlig er det nok at Tangstads grunn til innmeldelse, at han skal ha fått råd om dette og at han ble oppmuntret til ikke å melde seg ut, som ligger i kortene. Det er også da sannsynlig at disse også legger vekt på at Tangstad i det tilfelle også uttrykte til andre av rytteravdelingens medlemmer at de skulle stå som NS medlemmer. At han skal ha uttrykt NS-sympati ved å gå forbi Askvig og Redieß med nazihilsen på Gardekasernen er også noe som taler imot ham og skal bli et diskusjonspunkt senere. Tangstad tar nemndas avgjørelse til retten og her begynner del to av Tangstads sak.

Tangstads sakfører er Axel Middelthon og han går rett på de forholdene som nemnda mest sannsynlig satte spørsmålsteget ved, omstendighetene med politilege Christensen og

---

¹⁴⁴ Dokument 27, *Rapp. av 26/10-1945 /forkl. av Trygve Landås*, 26. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴⁵ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 9/2 -46, sak 5 og dokument 37, *Granskingsnemndas innstilling*, 9. februar 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

oppførselen på Gardekasernen. Her innhenter han en erklæring fra Christensens sønn, Einar Johan Christensen¹⁴⁶. Han redegjør for forholdet som faren hadde til Tangstad og sier at de hadde mye med hverandre å gjøre. Selv hadde Einar fått ridekurs av Tangstad, noe som faren hadde ordnet. Politilegen skal ha sagt at rytteravdelingen var trygg og nevnt at Tangstad var medlem av NS, men at dette ikke var av betydning. At Tangstad ledet avdelingen var ideelt. Om politilegen hadde rådet Tangstad om å melde seg inn visste han ikke, men utelukket det ikke. At Tangstad mente dette hadde han ikke noe imot.¹⁴⁷

Om Tangstads oppførsel på Gardekasernen sender Middelthon en forespørsel til seks personer som var tilstede om hvorvidt Tangstad hadde vist unnfalighet, om det ikke var riktig å hilse Redieß slik situasjonen var og om Tangstad drev dobbeltspill.¹⁴⁸ Av de erklæringene Middelthon fikk fra sine henvendelser var det ingen av vitnene som kunne bebreide Tangstad for sin opptreden. På det minste ble det påpekt at å hilse Redieß var det korrekte og at å ikke gjøre det var å forverre en allerede dårlig situasjon.¹⁴⁹ Av de lengre redegjørelsene fremkom det at Tangstad heller spilte en sentral rolle i motstanden mot å underskrive lojalitetserklæring som ble pålagt dem, samt at han og rytteravdelingen sto som de siste til å skrive under. Hva hadde foregått på Gardekasernen den dagen i august 1943 etter henrettelsen av Eilifisen og den påfølgende oppsamlingen av politifolk?

Ifølge vitnene var det rytteravdelingen og deler av kriminalavdelingen som nektet å underskrive lojalitetserklæringen. Om Tangstads rolle i rytternes handling den dagen varierer det fra solidaritet¹⁵⁰ til en mer aktiv rolle i å oppmuntre til motstand.¹⁵¹ Da deler av kriminalavdelingen som hadde nektet ble de ført vekk fra gårdsplassen og inn i gymsalen ved siden av og her skal Tangstad ha fått kontakt med en av dem gjennom et vindu. Dette bekreftes fra en konstabel fra rytteravdelingen ute på gårdsplassen¹⁵² og av den konstabelen som ble ført inn i salen og klatret opp i vinduet. Sistnevnte så at Tangstad sendte håndsignaler som han tolket slik at Tangstad lurte på om kriminalavdelingen ville skrive under, samt at han oppmuntret til å ikke gjøre det. Tangstad skal også ha uttrykt skuffelse da kriminalavdelingen

---

¹⁴⁶ Dokumentet bruker «K» istedenfor «Ch», men jeg velger å bruke samme stavelse som før for å ikke forvirre

¹⁴⁷ Dokument 44, *Brev fra l.r. sakfører Middelthon*, 5. februar 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴⁸ Dokument 47, *l.r. sakfører Middelthon dat. 29. mars 1946*, og dokument 48, 29. mars 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁴⁹ Dokument 48, bilag 3, 2. april 1946 i saksmappen til Kristian Tangstad

¹⁵⁰ Dokument 49, bilag 1, 9. mars 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵¹ Dokument 48, bilag 7, 10. april 1946, i saksmappen til Kristian Tangstad

¹⁵² Dokument 48, bilag 5, 9. april 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

til sist gav etter og skrev under, deretter fulgt av rytteravdelingen.¹⁵³ Tangstad sin hilsen til Askvig og Redieß skal ha skjedd da en konstabel gav beskjed om at inspektør Frigaard ved inngangsporten ønsket å snakke med Tangstad, som da måtte gå kjapt forbi mennene.¹⁵⁴ Om Tangstad faktisk hadde hilst med utstrakt hånd kunne de ikke huske, men om han hadde gjort det var det ikke noe de mente kunne bebreides.¹⁵⁵

Middelthon fremhever disse vitnenes forklaring for Oslo forhørsrett og mener at Tangstads oppførsel var som beskrevet av Landaas i dokument 27¹⁵⁶.¹⁵⁷ Han fremhever også at Tangstad var en dyktig politimann og at det var viktig at han stod som sjef for rytteravdelingen¹⁵⁸, samt alle de erklæringer som støtter Tangstad som god nordmann og pådriver for illegalt arbeid¹⁵⁹. I sin oppsummering av saken legger Middelthon til at sakens kjerne er at Tangstads handlinger kan ha virket rart for de som ikke kjente ham og derfor ikke forsto ham. Her legger Middelthon inn et stikk mot nemndas medlemmer Lunde, Mellem og Furuseth, som kan tolkes dit hen at han mener de er motstandere av Tangstad. I forholdet med politilege Christensen peker Middelthon på at ingen av de som vitnet mot Tangstad har kjennskap til både saken og politilegen, men Christensens sønn kjente begge og at han var av en helt annen mening. Ifølge Middelthon har ikke aktoratet ført sak for noe som helst, en sterk påstand, og at Tangstad burde anerkjennes for sin innsats. Tre punkter legger Middelthon frem, at Tangstad skal gjeninntas, renavskes og få sine forsvarsutgifter dekket. Samtidig legger han til at han ikke anser forsvaret av Tangstad som en landssviksak, men som et forsvar av en urettferdigbehandlet nordmann, noe han selv som hjemmefrontsmann ikke kunne stå å se på.¹⁶⁰

Saken til Tangstad blir fremlagt for behandling av granskingsnemnda 9. september 1946 og kommer da frem til følgende innstilling:

«Flertallet Gulbrandsen, Jensen, Skalmerud, Vaadbakk stemmer for gjeninntagelse i den stilling Tangstad hadde pr. 9/4 -40. Mindretallet Mellem og Furuseth stemmer mot gjeninntagelse.

---

¹⁵³ Dokument 49, bilag 2, 2. april 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵⁴ Dokument 49, bilag 1, 29. mars 1946, og dokument 48, bilag 5, 9. april 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵⁵ Dokument 48, bilag 5, 9. april 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵⁶ Dokument 27, *Rapp. av 26/10-1945 /forkl. av Trygve Landås*, 26. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵⁷ Dokument 51, *Brev til granskingskomiteen m. v.*, 23. mai 1946, s.5, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad.

¹⁵⁸ Dokument 51, 23. mai 1946, s. 2, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁵⁹ Dokument 51, 23. mai 1946, s. 2-4, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁶⁰ Dokument 51, 23. mai 1946, s. 5-7, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

Furuseth og Mellem vil ha tilført protokollen at de bestemt vil protestere mot at høiesterettsadvokat Middelthun i dok 51 s 5 har anført at de skal være fiender av Tangstad.»¹⁶¹

Fra vår redegjørelse av saken er det kanskje vanskelig å se for oss at fra sakens begynnelse i mai 1945 har det nå gått halvannet år. Dette er nemndas lengste pågående sak og antallet dokumenter og erklæringer er større enn det som fremkommer her. Men hva var det som var gjeldende i denne saken? Vi ser at Tangstad var innmeldt i NS, mens hans utmeldelse var uklar. At hans innmeldelse var for å gjøre det beste for folket og avdelingen er en forklaring som er gjennomgående i de fleste saker, som vi har sett allerede i de saker som er redegjort for i denne oppgaven. Derimot har Tangstad en overveldende mengde erklæringer, noe nemnda også ser seg nødt til å vedgå i sin innstilling av 9. februar 1946, som støtter opp Tangstad. Forsvaret av Tangstad av advokat Middelthun peker også ut dette og at disse mange forklaringer setter vitnemålene mot Tangstad i tvil. Om nemnda var motstandere av Tangstad, som Tangstad kanskje insinuerer i en forklaring¹⁶² og derfor ikke gav han klarering før er ikke noe man kan ta stilling til på bare dette grunnlaget. Derimot kan man bemerke at nemndas medlemmer Vaudbakk, Mellem og Lunde hadde dette å si om Tangstad i saken mot en annen konstabel:

«Flertallet finner at det nettopp måtte finnes andre og bedre folk enn Tangstad å søke råd hos.»¹⁶³

At saken til Tangstad har tatt lang tid blir påpekt da saken sendes til statsadvokaten med anbefaling om full henleggelse. Det presiseres at Tangstad har hele denne tiden gått suspendert uten lønn og at behandlingen av saken derfor bør fremskyndes.¹⁶⁴ Vi kan kanskje her rette blikket på at etterforskningen kunne gå hardt utover politimennene som var suspendert. Noen kunne oppleve å bli etterforsket av fire forskjellige instanser. Depresjon og selvmordsforsøk fant sted.¹⁶⁵ Tangstad sto selv i fare for å bli kastet ut av sin leilighet.¹⁶⁶ Ære, forsørgelse og lommeboken kunne en etterforskning gå hardt utover. For Tangstads vedkommende fikk han endelig klarering av ansettelsesrådet 17. september 1946, men en anke fra et av rådets medlemmer medførte at han ikke fikk betalt lønn for tre av månedene

---

¹⁶¹ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 9/9 -46, sak 5

¹⁶² Dokument 50, *tilleggsforklaring fra tiltalte*, 29. mars 1946, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁶³ Møtebok i Granskningsnemnda, se møte 8/4 -46, sak 483

¹⁶⁴ Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

¹⁶⁵ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 350

¹⁶⁶ Dokument 21, *Erklæring far major Axel Printz*, 7. oktober 1945, i saksmappen til Kristian Eliot Tangstad

han hadde vært suspendert, grunnet at hans innmeldelse i NS var før presset på andre politifolk hadde begynt.¹⁶⁷

2.5.2.5. Sak mot Ragnar Bø, sak nr. 182 i granskingsnemnda

Ragnar Bø sin sak ble behandlet to ganger av granskingsnemnda i Oslo, først 7. august 1945 og til slutt 16. oktober 1945¹⁶⁸ og inneholder mange av de samme momenter som vi finner i de tidligere saker som er gjennomgått, spørsmålet om NS medlemskap og omstendighetene som lå rundt dette, samt spørsmål om illegalt arbeid under okkupasjonen. Det som er interessant å bemerke med denne saken er at Ragnar Bø var involvert i aksjonen mot jødene i Oslo under arrestasjonen av mannlige jøder. Som del av kriminalavdelingen var han en av 40 menn som ble kalt inn og som sammen Stapo og Germanske SS-Norge utførte arrestasjonen av mannlige jøder 25. oktober 1942.¹⁶⁹ Vi skal se på hvordan nemnda behandlet saken til Ragnar Bø, hans medlemskap i NS, illegale arbeide og deltagelse i aksjonen mot de norske jødene.

28. mai 1945 avgir Ragnar Bø forklaring om sitt forhold til NS. Hans beslutning om å melde seg inn var knyttet til hans erfaringer i politiets beredskapsavdeling. Han fikk stillingen sin da han overtok posisjonen som instruktør i beredskapsavdelingen etter at den forrige instruktøren hadde fått en stilling i Hirdskolen. Dette skjedde mellom jul og nyttår 1940, men han er ikke sikker. På en annen side kom han da sammen med flere bekjente kollegaer som hadde blitt beordret til beredskapsavdelingen før ham. Da Hirden aksjonerte mot beredskapsavdelingen var han ennå ikke innsatt i sin stilling, men følte at han var involvert allikevel ettersom hans kamerater var der og han selv var i ferd med å tiltre stillingen sin. Bø og hans kolleger meldte seg inn i NS sammen, men han peker på at det var ut i fra frykt for at NS og tyskerne skulle overta beredskapsavdelingen. Hans innmelding var for å «tjene byens befolkning, ha ryggen fri og opptre mot hirden når hirdfolk overfalt og terroriserte befolkningen». Om de vanlige politimenn peker Bø på at det ikke fantes paroler eller retningslinjer, imens det nazistiske lederskapet presset på om medlemskap i NS.¹⁷⁰

Om hans medlemskap fant man fram til at han var innmeldt 27. desember 1940 og utmeldt 14. juli 1942.¹⁷¹ Nærmere om sitt medlemskap forklarer Bø at han ikke meldte seg ut på et

---

¹⁶⁷ Dokument 68, *Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll*, 17. september 1946, og dokument 70, *Skriv fra Oslo politikammer*, 8. mai 1947

¹⁶⁸ Se møtebok i Granskningnemnda møte 7/8 -45 og 16/10 -45

¹⁶⁹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 358

¹⁷⁰ Dokument 3, *Rapport av 28/5-45 fra Bø*, 28. mai 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷¹ Dokument 9, *Do. Av 6/5-45 fra N.S-kartoteket*, 6. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø,

tidligere tidspunkt var fordi han ikke mente at tiden var inn for det, ettersom utmeldelser i august 1941 endte opp med avskjedigelse. Det var ennå hans mening at han skulle bestå i sin stilling og gjøre det beste for det norske folket. Det var i januar 1942 da han mottok parolen fra regjeringen om NS medlemskap at han så at tiden var inne for å melde seg ut. Dette skjedde på samme tidspunkt som Askvig beordret politiets tjenestemenn avklare sitt medlemskap i NS.¹⁷² Bø meldte seg ut 27. april 1942¹⁷³ og ble kalt inn til politiadjutanten 30. april med en klar advarsel om at han ville bli suspendert, noe han ble samme dag kl. 12.¹⁷⁴

Hvilke forhold peker Bø på som rettfærdiggjorde medlemskapet hans? Vi skal se på to forhold, hans generelle illegale arbeide og hans virke som vaktkommandør på Ullevål sykehus sin fangeavdeling før vi diskuterer den første gangen hans deltagelse i arrestasjonen av mannlige jøder fremkommer i etterforskningen. Hans forklaring om forholdet, samt erklæringer fra andre om Bø, er materialet nemnda bruker for å bedømme hvorvidt det straffbare forholdet, NS-medlemskap, skal straffes eller om han har utvist nok godt arbeid og nasjonal holdning til å unnskyldes. Hvorfor vi fordeler det slik er fordi det er på den måten etterforskningen av saken ble gjort, hvorav de fordelte sakens dokumenter i NS-medlemskapet, hans forhold som vaktkommandør på Ullevål sykehus, illegalt arbeide og diverse andre forhold.¹⁷⁵ Vi kan se ut ifra dette at etterforskningen av Ragnar Bø ikke har gjort jødeaksjonen til et eget etterforskningsfelt. Bø uttaler at dette var den eneste gangen han var med på arrestasjoner som var av politisk natur¹⁷⁶ og det er kanskje det etterforskningen har valgt å betrakte det som, arrestasjoner av politisk natur, ikke som en del av utryddelsen av jødene slik vi kjenner det som. Vi skal komme tilbake til dette.

Om illegalt arbeide skal Bø ha vært i kontakt med motstandsbevegelsen og hjulpet til med innhenting av etterretningsinformasjon. Han skal også ha forsøkt å agitere for utmeldelse, samt ha forsøkt å kjøpe seg og avdelingen tid da de ble innkalt etter at Eilifsen ble henrettet i august 1943 ved å forfalske en ordre om at oppmøte var utsatt.¹⁷⁷ Hans etterretningsarbeid gikk mye ut på å skaffe informasjon om fanger og prøve å hale ut etterforskningen av personer som mest sannsynlig hadde flyktet til Sverige. Ved å fremskynde etterforskningen

---

¹⁷² Dokument 14, *Skriv av 11/6-45 fra Bø*, 6. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷³ Dokument 11, *Do. av 27/4-42 fra Bø til N.S.*, 27. april 1942, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷⁴ Dokument 12, *Rapport av 30/4-42 fra pfm. Stavrum*, 30. april 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷⁵ Oversendelsespåskrift på omslaget i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷⁶ Dokument 24, *Rapport av pfm. Børge Ask*, 14. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁷⁷ Dokument 3, *Rapport av 28/5-45 fra Bø*, 28. mai 1945 og dokument 16, *Erklæring av 10/6-45 fra Einar Hjellemo*, 10. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

av personer som hadde blitt arrestert kunne Bø henvende seg direkte til Stapo og Sipo for informasjon som kunne komme Hjemmestyrkene til nytte.¹⁷⁸ Hans etterretningsarbeid ble lovprist i to erklæringer underskrevet av motstandsmenn, samt hans hjelp i organisering av illegale transportruter og anskaffelse av materiale til legitimasjonspapirer.¹⁷⁹ Videre fungerte han som instruktør i Milorg fra 1944¹⁸⁰ og hans overordnede her kunne også prise hans arbeide.¹⁸¹ Utenom illegalt arbeid fikk han støtte fra nordmenn som hadde sittet inne i konsentrasjonsleiren i Stutthof, som kunne vitne at de hele tiden hadde mottatt pakker med mat fra Bø da pakkeforbudet opphørte.¹⁸² Han hadde også forsøkt å opprette en motstandscelle bestående av tidligere befal hvor de drev med våpenopplæring, men at denne cellen falt fra hverandre da et av medlemmene måtte rømme landet.¹⁸³ Det var altså ikke kontroversielt at Bø hadde drevet med illegalt arbeide under krigen, og en god del også.

Det mer kontroversielle forholdet og eget etterforskningsområde var hans tid som vaktkommandør ved Ullevål sykehus. Her hadde etterforskningen fått en erklæring fra kriminalkonstabel Fjæran om at Bø hadde opptrådt høyst klanderverdig, i rapporten er det kriminalkonstabel Fjæran som beskylder Bø for å ha forsøkt å hindre hans ansettelse ved sykehuset og påropt seg sitt NS-medlemskap.¹⁸⁴ Bø forsvarte seg mot denne anklagen og redegjorde at han overfor Fjæran hadde forklart at tjeneste ved sykehuset var berettiget av det man kunne gjøre for fangene. Til dette kunne Bø erindre at han hadde vel nevnt at han som NS-medlem kunne hjelpe fangene enklere.¹⁸⁵ Fjæran fulgte opp anklagene med en lengre redegjørelse og forklarte at han hadde blitt advart av fangene på Ullevål om at Bø var en tvilsom type som var rask til å angi hvis ikke man fulgte retningslinjene fra Sipo. Fjæran skal ha forsøkt å snakke med Bø på to på tomannshånd og fått inntrykk av at Bø fullt ut støttet NS og at Bø mente dette partiet var det eneste statsbærende parti. Forsiktig skal Fjæran ha sagt til Bø at å angi kolleger for deres politiske ståsted var landsforræderi. Fjæran ble anmeldt av en annen kollega kort tid etterpå og ble avhørt av Gestapo i seks strake timer der han var nødt til å sitte fullstendig rett i stolen under hele affæren. For Fjæran var Bø uvedkommende og Bø

---

¹⁷⁸ Dokument 14, *Skriv av 11/6-45 fra Bø*, 11. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø.

¹⁷⁹ Dokument 5, *Rapport av 27/5-45 fra Kaare Granlund*, 27. mai 1945 og dokument 6, *Do. av 28/5-45 fra Aksel Øyehaugen m.fl.*, 28. mai 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸⁰ Dokument 3, *Rapport til politimesteren i Oslo fra Kriminalbetj. Ragnar Bø*, 28. mai 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸¹ Dokument 7, *Skriv av 30/4-45 fra H.J. Dahlsengen*, 30. april 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸² Dokument 17, *Do. av 10/6-45 fra H.Lömo og Oskar Sanner*, 10. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸³ Dokument 24, *Rapport av 14/6-45 fra pfm, Børge Ask*, 14. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸⁴ Dokument 23, *Do. av 12/6-45 fra Egil Kulsrud til Oslo pkm.*, 12. juni 1945 i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸⁵ Dokument 26, *Rapport av 12/7-45 fra pfm. Børge Ask*, 12. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

hadde utrettet noe godt i tiden etter Ullevål hadde han ikke vilje til å finne ut av.¹⁸⁶ Av denne anklagen svarte Bø mye sterkere enn ved den første. At Bø skal ha utvist noen nazistiske tendenser, plettfritt fulgt instruksjer fra Sipo eller hindret fangene i å motta goder var noe han ikke fant seg i. For å vise den holdningen han hadde mens han var vaktkommandør redegjør Bø for en hendelse med en annen vaktkommandør som skjedde like etter at han inntok stillingen sin. Bø skriver at denne andre vaktkommandøren hadde blitt påført en skade av en av fangene fordi han ikke hadde tillat de samme friheter som den tidligere kommandøren. Den skadede vaktkommandør hadde da i sinne nevnt Bø sitt navn og gitt lyd for at han var en som tillot fangene å omgå forskriftene. At han hadde fått noe «goodwill» av tyskerne på grunn av sitt medlemskap benektet han og redegjorde for at han hadde blitt tatt av Gestapo da hadde latt to fanger bryte reglene. En av fangene hadde gått inn i en telefonkiosk for å ringe og den andre sto og pratet med en dame i det øyeblikket en bil med Gestapo kjørte forbi. Bø bemerker at det var heldig at de så fangen som var i samtale med kioskdamen istedenfor han som sto i telefonkiosken. Han måtte da straks innfinne seg på vaktrommet på Ullevål sykehus for å forklare seg.¹⁸⁷ Bø legger syrlig til:

«Hvem nøt der fordel av den «Goodwill» jeg som medlem av NS kunne påregne hos tyskerne? Hvorfor ikke like godt si at jeg «fraterniserte» med Gestapo? Var det ikke i ett slikt tilfelle nødvendig å anslå tonen med håndtrykk og skulderklapp og «Gut, gut», selv om dette bød meg aldri så meget imot?»

Bø retter også oppmerksomhet mot at Fjæran skal ha blitt advart om Bø fra en fange, men hadde ikke innhentet noen opplysninger om Bø fra andre kolleger utenfor fangeavdelingen. Dette mente Bø var lite sannsynlig. Overfor den ledende fangen på Ullevål, Didrich Cappelen, nå statsadvokaten i Telemark, hadde Bø nevnt Fjæran ved navn én gang og Cappelen kunne, ifølge Bø, ikke huske navnet i det hele tatt. Om hele forholdet på Ullevål sykehus sin fangeavdeling uttrykker Bø et ønske om at Cappelen underrettes om saken.¹⁸⁸

Av konstabler som hadde gjort tjeneste ved fangeavdelingen og uttalte seg om Bø var noen forsiktige i sin beskrivelse, men ikke strengt tatt negative. En konstabel kunne redegjøre for at Bø hadde uttrykt at man skulle vise forsiktighet med det illegale arbeidet og at mennene var skeptiske til ham i startet på grunn av NS-medlemskapet. Videre mener han at Bø kunne

---

¹⁸⁶ Dokument 25, *Skriv av 7/7-45 til Personalkontoret fra krim.konstabel Fjæran*, 7. juli 1945 i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸⁷ Dokument 33, *Rapport av 14/7-45 fra Bø*, 14. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁸⁸ Dokument 33, *Rapport av 14/7-45 fra Bø*, 14. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

ha vært nervøs ettersom han var ny og nettopp inntrådt i stillingen som vaktkommandør, men at de omfattende bruddene på forskriftene berettiget hans nervøsitet da tyskerne kunne komme helt uten varsel, men Bø skal aldri ha stanset dem i å hjelpe fangene. Om de øvrige anklager kunne ikke vitnet ta stilling til, men at Bø hadde oppført seg som noe annet enn «god normann» var ikke noe han var enig med.¹⁸⁹ Andre vitner som ble avhørt var ikke like forsiktige og avfeide at Bø hadde gitt uttrykk for noen nazistiske tendenser.¹⁹⁰ Om Bø sitt forhold gikk det fram at Bø kun hadde bedt om å utvise forsiktighet¹⁹¹ til at man kunne rådføre seg med ham og at han til tider fikk det slik at det illegale arbeidet gikk glatt for seg¹⁹². Et vitne endte forklaringen sin med å bemerke at anklagene ligner et personlig angrep på Bø og ikke vil få medhold hos hverken fanger eller konstablene som var der.¹⁹³ En av fangene, Mads Wiel, kunne vitne at Bø hjalp ham å få igjennom besøk fra familie selv om det var besøksforbud og at Bø alltid strakte seg lå langt han kunne for å hjelpe, så lenge det ikke satte avdelingen i fare for strengere tysk kontroll. Wiel hadde aldri hørt noen av fangene klage på Bø og han var selv overbevist om at NS-medlemskapet til Bø ikke var tegn på svakhet, men at det var gjort for å hjelpe så mange som mulig.¹⁹⁴

Nemnda kom behandlet saken til Bø 7. august 1945 og kom frem til følgende innstilling¹⁹⁵:

«Tiltale bør frafalles. Anbefales til gjeninntagelse. Lunde mener at langt medlemskap gjør ham i stand til å fortsette som politi, men stor nasjonal innsats gjør at Lunde mener at han kan få en annen offentlig stilling.»

Vi ser at nemndas flertall er overbevist om at Ragnar Bø sitt medlemskap i NS ikke burde være straffbart. Som i saken mot Tangstad er det langt på bevist at Ragnar Bø hadde meldt seg inn i NS og at hans utmeldelse skjedde et år etter innmeldelse. Lunde er ikke overbevist om at Bø burde få inntre i politiet igjen, men han kan ikke se bort ifra det arbeidet som Bø har gjort under krigen. Det er nok dette som også overbeviste de øvrige medlemmer av nemnda også. Som et siste kapittel lar Lunde seg også overbevise da Didrich Cappelen 25. september 1945 sender sin erklæring angående Ragnar Bø sitt forhold på Ullevål. Han hadde

---

¹⁸⁹ Dokument 27, *Do. av 13/7-45 fra do.*, 13. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁹⁰ Dokument 28, *Rapport av 12/7-45 fra konstabel Danielssen*, 12. juli 1945, dokument 29, *Skriv av 13/7-45 til Pm. i Oslo fra konstabel Eriksen*, 13. juli 1945 og dokument 31, *Skriv av 12/7-45 fra John Nöttaasen*, 12. juli 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁹¹ Dokument 28, *Rapport av 12/7-45 fra konstabel Danielssen*, 12. juli 1945, i Ragnar Bø sin saksmappe

¹⁹² Dokument 29, *Skriv av 13/7-45 til Pm. i Oslo fra konstabel Eriksen*, 13. juli 1945, i Ragnar Bø sin saksmappe

¹⁹³ Dokument 31, *Skriv av 12/7-45 fra John Nöttaasen*, 12. juli 1945, i Ragnar Bø sin saksmappe

¹⁹⁴ Dokument 36, *Erkæring udat. Fra Mads Wiel*, i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁹⁵ Dokument 40, *Granskningsnemndas innstilling av 7/8-45*, 7. august 1945, i saksmappen til Ragnar Bø og Møtebok i Granskningsnemnda, møte 18/9 -45, sak nr. 182

da fått høre om Bø sin sak. Denne saken lå hans hjertet nært, innrømmet han. Om forholdet på Ullevål sykehus sin fangeavdeling erklærte han at Bø alltid hjalp fangene så mye han kunne. Etter en rømningsepisode diskuterte Cappelen og Bø konsekvensene som ville komme og Bø sa at han som medlem av NS kunne ta støyten, men begynte å bli lei medlemskapet og ønsket seg ut. Bø hadde forklart til Cappelen at han meldte seg inn for å lettere kunne hjelpe sine landsmenn. Svaret fra Cappelen var at Bø skulle fortsette å stå som medlem og at det var viktig at han fortsatte som vaktkommandør på Ullevål. Vanligvis ville Cappelen vært skeptisk til slike innmeldelser, men Bøs handlinger gav han ingen tvil om hans oppriktighet.¹⁹⁶ På granskingsnemndas møte 16. oktober 1945 omgjør Lunde sitt tidligere ståsted.¹⁹⁷ Av dette er det vel ikke urimelig å påstå at statsadvokaten i Telemark, som også var en markant motstandsmann, holdt en viss tyngde og i forlengelse av dette at erklæringer fra visse høyt ansette personer kunne påvirke nemnda.

Welhaven oversender sin anbefalelse til statsadvokaten i Oslo som beslutter å gi påtaleunntatelse til Ragnar Bø 12. september 1945. 17. oktober oversendes saksdokumentene Rikspolitisjefen med en anbefaling om gjeninntagelse. Rikspolitisjefens avgjørelse ble 29. oktober 1945 at Ragnar Bø kan gjeninntas i den stillingen han hadde før 9. april 1940.¹⁹⁸

Nå er det kanskje på tide at vi tar opp Bø sin rolle i arrestasjonen av jødene høsten 1942. Hvorfor tok vi ikke opp dette før? Det er fordi etterforskningen av Bø ikke ser ut til å ha tatt stilling til dette ut i fra de dokumenter som er forelagt granskingsnemnda. Bø nevner sin rolle en gang i sin forklaring av 14. juni 1945.¹⁹⁹ Som del av kriminalpolitiet møtte han opp på Gardekasernen og beordret til å gjennomføre arrestasjoner av fem til seks jøder på oppgitte adresser. Hver mann fra kriminalavdelingen som var der ble gitt enten en mann fra Stapo eller Hirten til å følge dem på dette oppdraget. Ved første adresse var det ingen hjemme, men på den andre fikk han opplyst at faren og de to sønnene som skulle arresteres ville ankomme i løpet av formiddagen. Han sa ifra at de ville bli arrestert senere og håpet med dette de ville rømme, men da han kom tilbake var de der. Senere skal han ha blitt oppsøkt av kone og to døtre som nå var rådvile, men det eneste han kunne si dem var at de gjorde best i å flykte nå

---

¹⁹⁶ Dokument 42, 25/9 -1945 i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁹⁷ Dokument 42, 25/9 -1945 i saksmappen til Ragnar Bø & granskingsnemndas møtebok, møte 16/10 -45, sak 182

¹⁹⁸ Oversendingpåskrift på omslaget i saksmappen til Ragnar Bø

¹⁹⁹ Dokument 24, Rapport av 14/6-45 fra pfm. Børge-Ask, 14. juni 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

som de hadde sett hva som skjedde med mennene. Da arrestasjonen av kvinnene skulle utføres sto han over. Han hadde ikke deltatt i noen andre arrestasjoner av politiske natur.

Annet enn denne forklaringen blir ikke forholdet tatt opp igjen i etterforskningen. Det reiser spørsmål, men det kan kanskje forklares ved språkbruken, nemlig at det diskuteres under arrestasjoner av politisk natur, ikke holocaust. Arrestasjoner og tvilsomme oppdrag måtte politiet gjennomføre gjennom hele okkupasjonen.²⁰⁰ At en politimann hadde utført en arrestasjon av en annen nordmann var nesten en selvfølge. Slik som Ringdal beskriver det var ikke spørsmålet om man kom til å arrestere noen, men hvem man skulle arrestere og hvem man kunne la gå.²⁰¹ At dette var den eneste gangen Bø var med på et slikt oppdrag kan ha blitt ansett som lite betydelig der og da, også med hensyn til den store mengden erklæringer som støttet Bø som god nordmann og bidragsyter til det illegale arbeidet, noe nemnda klart har tatt hensyn til. Selv om nemnda og rikspolisjefen har godkjent Ragnar Bø sin gjeninntagelse i politiet ble dette punktet tatt opp igjen senere og en etterforskning påbegynt i 1946 med avhør av de pårørende som var tilstede i bygården hvor arrestasjonene ble utført, samt andre øyevitner.²⁰²

Avhørene begynte 8. februar 1946 med datteren til faren og brødrene som Bø hadde vært med å arrestere i sin forklaring av 14. juni 1945, Jenny Hurwitz. Hun kunne konstatere med sikkerhet at det var Bø og en annen mann som kom på døren og spurte etter hennes far og brødre. Da de ikke var hjemme hadde de måtte overgi nøklene til forretningene som familien drev og det var ifølge Jenny konstabel Bø som da hadde begynt en husransakelse imens den andre mannen fulgte med før de forlot bopelen. Da faren kom hjem ringte de to mennene på døren og faren til Jenny ble arrestert. Det hadde også blitt tatt beslag i sølvtøy og rundt 1000 kroner. Jenny hadde spurt Bø om de ikke kunne la faren gå, men Bø hadde svart at den andre mannen som var med var NS-mann. Da de gikk skal mennene ha truet dem med at faren ville få svi om brødrene ikke meldte seg. Senere kom de tilbake og tok den yngste broren med seg. Den eldste valgte da å selv å la seg arrestere og møtte opp hos Stapo. Jenny mener at forklaringen til Bø av 14. juni 1945 ikke er riktig. Jenny er sikker på at det er Bø sitt navn hun har på kvitteringen hun fikk frabeslaget gjort den dagen. Hun er derfor sikker på at det er Bø som var hos henne og foretok arrestasjonene.

---

²⁰⁰ Hetland, Øystein. *In the Shadow of the SS: Three Norwegian Police Districts 1940 – 1945*, 290-291

²⁰¹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 270

²⁰² Dokument 44, *Politikonstabel Ragnar Bø, Oslo. Medl. Av NS. 8/2 -1945* i saksmappen til Ragnar Bø

Ida Levin gir heller ikke noe fordelaktig bilde av Bø. Da mennene kom på døren var det ifølge henne Bø som ledet an. Av hans oppførsel fikk hun inntrykk av at Bø var lett irritabel og arrogant under husransakelsen som ble foretatt. Da det ble spurt om smykker hadde han blitt gitt et skadet ur, som han hadde slengt tilbake til henne. Ida var også sikker på at det var Bø som hadde vært hos henne ettersom hun hadde fått oppgitt av sin nabo, Johanne Hanna Levin, at samme mann også hadde vært hos dem og at navnet var Bø.²⁰³

Derimot er beskrivelsen av Bø annerledes hos den andre Levin husholdningen. Johanna Hanna Levin og hennes mor, Bertha Levin vitner om at de to mennene hadde vært hos dem, men av Johanna fremstår ikke meget om hans oppførsel annet enn at han ikke hadde gitt kvittering på beslaget gjort hos dem på noen kroner, samt at han da skal ha oppgitt at navnet hans var Ragnar Bø og at han var kriminalbetjent.²⁰⁴ Moren til Ida, Bertha Levin, hadde en annen historie. Ransakelsen av leiligheten ble ifølge henne utført av den andre mannen som var med Bø. Hun beskrev denne mannen som irritert og etter hvert sint fordi hennes mann ikke hadde kommet hjem ennå. Av hennes vitnemål var Bø behersket og for det meste kun sto utenfor og patruljerte. Da den yngste sønnen hos Hurwitz ble arrestert var hun der og så at det var den andre mannen, ikke Bø, som utførte arrestasjonen. Ifølge Bertha Levin, sto Bø utenfor og patruljerte.²⁰⁵ Tora Kristiansen som også var tilstede ved arrestasjonene av hos familien Hurwitz fortalte at en av mennene hadde gitt tilbake noen sølvmynter som en av sønnene hadde hatt på seg. Dette var hun fortalt av fru Hurwitz, som omtalte denne mannen som «jøssing». Denne mannen sto i motsetning til den andre, som hadde ransaket huset og dratt ut skuffene hennes. Fru Hurwitz hadde fått inntrykk av at denne «jøssingen» var redd for denne andre mannen.²⁰⁶

16. februar 1946 møtte Ragnar Bø på hovedpolitistasjonen for å forklare seg om sitt forhold. Han henviser til sin forklaring i dokument 24 av 14. juli 1945 og at dette er hva han husker om saken. De var der og hentet far og to sønner, men han var ikke sikker på om det var en eller to sønner det var snakk om, men da de kom for sønnen hadde han allerede pakket og satt klar. Om at han skal ha truet Jenny Hurwitz med konsekvenser for faren om brødrene ikke meldte seg nektet han for. Det kunne han ikke huske å ha sagt. Han husket heller ikke noe om sølvskjeene til Hurwitz. Å ha mottatt penger noen andre steder enn hos Hurwitz kunne han

---

²⁰³ Dokument 44, *Politikonstabel Ragnar Bø, Oslo. Medl. Av NS. 8/2 -1945* i saksmappen til Ragnar Bø

²⁰⁴ Dokument 44, *Politikonstabel Ragnar Bø, Oslo. Medl. Av NS. 8/2 -1945* i saksmappen til Ragnar Bø

²⁰⁵ Dokument 44, *Politikonstabel Ragnar Bø, Oslo. Medl. Av NS. 8/2 -1945* i saksmappen til Ragnar Bø

²⁰⁶ Dokument 44, *Rapport av 8/2-46 fra pfm. Børge-Ask, 8. februar 1945* i saksmappen til Ragnar Bø

ikke huske, ei heller om noen kvittering ble gitt til Hurwitz eller etterspurt av Hanna Levin. Rapport om beslaget ble først nedskrevet da han var tilbake hos Statspolitiet i Kirkeveien. Han forklarer videre at hvis han ikke har skrevet kvitteringer kan det være fordi han ikke ønsket å ha noen ting å gjøre med aksjonen han var blitt del av og at hans sinnelag var som følger:²⁰⁷

«Jeg er ikke ansvarlig for denne aksjon som er utgått fra Statspolitiet. Jeg leverer fra meg det jeg har mottatt i nærvær av den som har vært med under aksjonen. Det får da bli Statspolitiets sak å stå til regnskap overfor dem som beslaget er foretatt hos. Selv fikk jeg ikke kvittering hos Statspolitiet for hvad jeg avleverte.»

Om at han har oppgitt sitt navn til Hanna Levin sier Bø at hvis det var tilfelle så måtte det være for å vedkjenne at han hadde vært der og var villig til å forklare seg om det som hadde skjedd. Han vedkom også at han skulle ha gitt kvittering til Hanna Levin, men at han på det tidspunktet var mest opptatt av å distansere seg fra å ha noe ansvar for aksjonen. Til slutt refererte han til sin forklaring²⁰⁸ som avlagt i dokument 24 om at han hadde fått en henvendelse fra fru Hurwitz og døtrene på kriminalavdelingen i ettertid og hadde da rådet dem til å komme seg vekk etter å ha sett hva som hadde skjedd med mennene.²⁰⁹

Dette er det siste av dokumentene i saksmappen til Ragnar Bø som inneholder etterforskning av forholdet hans i oktober 1942 under aksjonen mot jødene. Bø hadde allerede fått påtaleunndlatelse for sitt forhold til NS i september 1945 og hva som ble utfallet av etterforskningen om dette andre forhold ligger i tre andre dokumenter, den ene er full henleggelse av saken angående hans medlemskap i NS datert 16. oktober 1946, brev fra Jenny Sand²¹⁰ 19. desember 1946 og svaret hun fikk 6. januar 1947.

18. desember 1946 sender Jenny Sand en forespørsel til politimester Welhaven om å få saken til Ragnar Bø opp til behandling. Hun referer til at hun i januar eller februar det året hadde rapportert til politifullmektig Børge Ask om at Ragnar Bø hadde foretatt arrestasjoner hjemme hos dem og gitt uttrykk for at hennes eldre bror skulle melde seg. Hun gjentar som tidligere oppgitt at Bø skal ha tatt med seg farens gullur, 1100 kroner og nøklene til forretningene deres. Hun oppgir at under arrestasjonen av hennes far var også to andre

---

²⁰⁷ Dokument 44, *Rapport av 8/2-46 fra pfm. Børge-Ask*, 8. februar 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

²⁰⁸ Dokument 44, *Rapport av 8/2-46 fra pfm. Børge-Ask*, 8. februar 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

²⁰⁹ Dokument 44, *Rapport av 8/2-46 fra pfm. Børge-Ask*, 8. februar 1945, i saksmappen til Ragnar Bø

²¹⁰ Tidligere Hurwitz

personer arrestert og at det derfor var sannsynlig at det skjedde en samlet transport av disse. Hun meddeler til slutt at Ragnar Bø kanskje kunne gi opplysninger om den andre mannen han var sammen med slik at man kan ta nødvendige forholdsregler.²¹¹

Svardokumentet er datert 6. januar 1946, som ikke kan være riktig. I svaret refereres det til Sand sin henvendelse med «18. ds.», altså 18. «denne måneden», det er merkelig for brevet er ikke fra desember ifølge datoen og kan umulig ha blitt sendt 6. desember 1946, før Jenny sitt brev. Eneste sannsynlig forklaring er at årstallet er feil. I dokumentet redegjøres det for at 40 tjenestemenn ved Oslo politikammers kriminalavdeling hadde blitt bedt om å møte hos Statspolitiet uten å vite hvorfor. Hver av de fremmøtte fra kriminalavdelingen ble gitt enten en hirdmann eller et medlem fra Statspolitiet for å holde et øye med dem. Etterforskningen av Bø hadde ikke funnet noe forhold å kunne bebreide Bø for og han var klarert av ansettelsesrådet i Oslo²¹², enstemmig, til å bli gjeninntatt i sin stilling. Ettersom Bø ikke visste hvem det var som hadde vært med ham, henviste de Jenny til landssvikavdelingen som hadde foretatt undersøkelser av arrestasjonene og funnet fortegnelsen over patruljene og hvem som hadde deltatt. Det var mest sannsynlig at Jenny Sand kunne finne opplysninger om hirdmannen hos kriminalassistent Frøberg ved landssvikavdelingen ettersom dette var hans sak.²¹³ Dette er det siste i saksmappen til Ragnar Bø om aksjonen mot jødene oktober 1942.

På det tidspunktet Jenny Sand henvendte seg til politimesteren i desember 1946 hadde Bø blitt fullstendig renvasket. Hans sak var 16. oktober 1946 blitt henlagt uten forføyninger fra påtalemyndighetene.²¹⁴ Dette er i kontrast til påtaleunntakelsen Bø hadde fått 19. september året før, men nå var han altså helt ren. Ansettelsesrådet hadde da også gitt ham endelig godkjennelse til gjeninntagelse i juni 1946.²¹⁵ Hvorfor ble Bø frikjent i dette tilfellet? Det er også intet dokument i saksmappen som gir en konstant begrunnelse. I etterforskningen i februar 1946 er det grunn til å tro at det kanskje har skjedd en misforståelse. Av noen vitner var Bø behersket, noe han selv mente at han var på det tidspunktet. En av mennene skal også ha vært «jøssing», og sett i lys av at patruljene bestod av en mann fra kriminalpolitiet sammen med en Stapo eller Hirdmann kan det godt være at Bø har blitt forvekslet med denne

---

²¹¹ Brev til politimester Welhaven fra Jenny Sand, 18. desember -1946 i saksmappen til Ragnar Bø.

²¹² Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll dat. 28. juni 1946 – meddelelse om endelig godkjennelse av Ragnar Bø, 28. juni 1946, i Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll

²¹³ Brev til Jenny Sand fra Oslo Politikammer ang. henvendelse fra , 6. januar 1947

²¹⁴ Meddelelse om henleggelse av saken mot Ragnar Bø, 16. oktober 1946 i saksmappen til Ragnar Bø

²¹⁵ Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll dat. 28. juni 1946 – meddelelse om endelig godkjennelse av Ragnar Bø, 28. juni 1946, i Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll

andre mannen. Det er sannsynlig at det er motsetningene i vitnemålene som har kommet Bø til gode i denne etterforskningen. Vi kan heller ikke se denne etterforskningen i vakuum. Bø hadde allerede blitt innstilt til gjeninntagelse av nemnda og rikspolitisjefen i påvente av at ansettelsesrådet skulle opprettet. Vi kan spørre om etterforskningen av hans forhold under jødeaksjonen var i sammenheng med utryddelsen av jødene eller om det var i sammenheng med arrestasjoner av politisk natur. Henleggelsen av saken mot Ragnar Bø i oktober 1946 konstaterer at det er henleggelse av saken mot ham som NS-medlem. Kan vi si at etterforskningen som ble åpnet egentlig var en forlengelse av saken mot ham som NS-medlem basert på politiske arrestasjoner heller enn deltagelse i holocaust?

2.5.2.6. Sak mot Sverre Jokstad, sak nr. 136 i granskingsnemnda

Sverre Jokstad meldte seg til tjeneste da tyskernes angrep på Norge begynte 9. april 1940. Han var nestkommanderende i sin tropp og kjempet i Valdres og Ådalen helt til de ble nødt til å kapitulere 7. mai. Etter å ha returnert hjem arbeidet han i politiet, men da det høsten 1940 ble presset på fra politiledelsen om å melde seg inn i NS begynte han å frykte for hva som ville skje. Jokstad antok at han ville bli avskjediget hvis han ikke meldte seg inn.²¹⁶ Hele tiden hadde han gjort sitt beste for familien sin, kone og tre barn, og frykten for hva som ville skje hvis han mistet arbeidet sitt satte seg dypt i tankene, den samme frykten han hadde båret på mens han hadde kjempet mot tyskerne.²¹⁷ Hvordan skulle familien forsørge seg uten hans inntekt? Sinnstilstanden ble ikke bedre av de ryktene som florerer på stasjonen, spredt av NS folk, at alle som ikke ble medlemmer innen nyttår skulle få sparken. Med hans overordnede innmeldt, opprørt over Hirdens handlinger mot befolkningen og i en dårlig sinnstilstand melder Jokstad seg inn i Nasjonal Samling i desember 1940.²¹⁸ Han angreer nesten umiddelbart. Det går opp for Jokstad at NS på ingen måte arbeider for landets interesser og at hele affæren, selv om han bare var medlem på papiret, var usmakelig. Han sender sin utmeldelse 5. mars 1941.²¹⁹ Selv om hans medlemskap ikke var av det lengste slaget var det et annet forhold som skulle komme i spill under etterforskningen og behandlingen i nemnda,

---

²¹⁶ Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²¹⁷ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad

²¹⁸ Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²¹⁹ Dokument 5, *Rapport fra Jarle Brande ang. Jokstads medlemskap*, 6. juli 1945 og *Brev fra Jokstad til Eyvind Larssen (avskrift)*. *Ang. medlemskap i Nasjonal Samling*, 11. mars 1941, i saksmappen til Sverre Jokstad

at Sverre Jokstad var økonomiansvarlig ved Oslo Politiforening under medlemskapet. Altså hadde han et tillitsverv i politiet.²²⁰ La oss se nærmere på Sverre Jokstad sin sak.

Jokstads tid som NS-medlem var ikke lang. Han mente at presset på politiet fra politiledelsen og skremmelspropaganda fra NS-folk hadde fått ham til å melde seg inn. Han var også rystet av Hirdens oppførsel. I tillegg hadde han vært svært opptatt av å forsørge sin familie. Da flere av embetsmennene, kriminalsjefen og politifullmektigene også meldte seg inn i NS bestemte Jokstad seg for også å melde seg inn.²²¹ Derimot fikk han fort dårlig samvittighet og han så at NS ikke på noen måte arbeidet for norske interesser. Han følte da at han ikke kunne fortsette å stå som medlem da han tok beslutningen om å sende sin utmeldelse.²²² Dette fikk konsekvenser for Jokstad. Siden november 1940 hadde han vært utstasjonert ved Sosialdepartementet og han ble nå bedt om å fratre sin stilling der. Inntil dette øyeblikket hadde det ikke vært nødvendig med NS-medlemskap for å holde denne vaktposisjonen, men nå ble han beordret av overbetjent Zakariassen til å slutte i denne stillingen da han bekreftet ovenfor denne at han hadde meldt seg ut. Tydeligvis hadde det kommet ordre fra partiledelsen i NS om at stillingen nå bare skulle være åpen for NS-medlemmer. Hendelsen på sosialkontoret ble bekreftet av konstabel Nærmo, som var han som overtok vakten på sosialkontoret.²²³

På en annen side kommer det frem at Jokstad søkte om forfremmelse til overbetjent i tiden da han var NS-medlem. I søknaden sin gjør Jokstad noe som tiltrekker seg etterforskningens oppmerksomhet, han påberoper seg NS-medlemskapet sitt i søknaden. Blant de andre utmerkelsene sine, idrettsmerke i gull, tjenestelengde og krigstjeneste avslutter Jokstad søknaden med å nevne at han «er medlem i NS».²²⁴ Det har egentlig vært oppgitt et par feil opplysninger fra Jokstad sin side tidligere som har fått nemnda til å kvesse øyebryn. I sin første forklaring av 22. mai 1945 oppgir ham at han meldte seg inn i NS 31. desember 1940.²²⁵ Dette er feil, noe han vedkjenner i sin andre forklaring.²²⁶ Det egentlige tidspunktet

---

²²⁰ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad og møte 1/8 -45, sak nr. 136, i granskningsnemnda

²²¹ Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²² Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, og ²²² Dokument 8, *Rapport fra pfm. Skau*, 9. juli 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²³ Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²⁴ Dokument 10, *Søknad om forfremmelse fra Jokstad*, 29. desember 1940, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²⁵ Dokument 2, *Forklaring fra Sverre Jokstad til PM i Oslo og Aker*, 22. mai 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²⁶ Dokument 8, *Rapport fra pfm. Skau*, 9. juli 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

var 28. desember,²²⁷ men på grunn av denne feilen har nemnda fått inntrykk av at han har påberopt seg medlemskap før han hadde sendt sin søknad. Jokstad blir nødt til å forklare dette og utdyper i denne forklaringer at det ikke var noen parole om ikke å søke avansement. Da han trakk sin søknad i mars 1945 var han klar over at han ville miste sin plass på listen over forfremmelser og han så for seg å bli avskjediget for sin utmeldelse.²²⁸

1. august 1945 tar nemnda sin beslutning om Sverre Jokstad:

«Tiltale bør frafalles. Anbefales ikke til gjeninntagelse. Nemnda legger vekt på at han i sin søknad om forfremmelse til overkonstabel av 28/12 -40 gjør uttrykkelig oppmerksom på at han er innmeldt i Nasjonal Samling, og på at innmeldelsen i N.S. er særlig graverende for hans vedkommende da han var tillitsmann i Oslo Politiforening (sekretær).»

Vi ser at er det ikke bare hans forfremmelse nemnda har tatt stilling til, men også et langt mer alvorlig forhold, nemlig at han hadde et tillitsverv i Oslo Politiforening da han meldte seg i NS. I instruksjonene fra Rikspolitisjefen, punkt 5, taler i sterke ordelag om de som hadde slike stillinger:

«Medlemmer av partiet som satt i lederstillinger i politiorganisasjoner eller høyere grad i tjenestestilling da de meldte seg inn måtte forstå hvilket ansvar de påtok seg ved det eksempel de ga. Disse kan bare når særlige omstendigheter tilser det anbefales inntatt i tjenesten igjen, selv om de blir innstillet til straffefrihet etter § 5, punkt e.»

Vi ser at granskningsnemnda har uttrykkelig lagt vekt på dette i sin innstilling og beskriver forholdet som seriøst. Jokstad er ikke akkurat fornøyd med denne innstillingen og mener at han ikke har fått sjanse til å forklare seg ordentlig om de to forholdene som nemnda bringer opp. Han har derfor kontaktet Arnold Mannseth som sakfører og satt han til å få utlevert sakens dokumenter igjen.²²⁹ Jokstad sender en ny skriftlig forklaring 8. august 1945 til nemnda. Om sin søknad om forfremmelse forklarer Jokstad at han kun søkte om forfremmelse fordi det var han som sto for tur. Han legger til at både ikke-medlemmer og medlemmer av NS søkte om forfremmelse på dette tidspunktet. For å motbevise at han meldte seg inn i NS for å høste noen fordel viser han til at han meldte seg ut før han fikk sin forfremmelse. Han var klar over at han ikke ville få forfremmelsen og ble også utelukket fra

---

²²⁷ Dokument 5, *Rapport fra Jarle Brande ang. Jokstads medlemskap*, 6. juli 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²⁸ Dokument 11, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 23. juli 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²²⁹ Dokument 13, *Ad suspenderte politikonstabel Sverre Jokstad, f. 25/8-02. 8/8- 1945* i saksmappen til Sverre Jokstad

alle andre forfremmelser under okkupasjonen. Han var heller ikke den eneste som søket om forfremmelse, både NS-medlemmer og ikke-medlemmer hadde også søkt. Han fulgte bare ansiennitetsprinsippet og søkte fordi han sto for tur til forfremmelse. Jokstad mener derfor at han på ingen måte har bevisst forsøkt å få noen fordeler av sitt medlemskap og ønsker at nemnda ikke ilegger ham slike uedle motiver.²³⁰

Om sin innmeldelse i NS forklarer Jokstad at han på tidspunktet var meget sårbar. Hans deltagelse i krigen hadde satt sine spor og særlig hadde han blitt forfulgt av tanken på hvordan hans familie skulle klare seg om han falt i strid. Da han returnerte fra krigen var han avmagret og deprimert. Deretter fulgte søvnløshet og frykt for represalier på grunn av krigsdeltagelsen. Da det store press fra politiledelsen kom ved overgangen til 1941 hadde Jokstad dårlige forutsetninger for å motstå presset. Hans tanker om å forsørge sin familie og frykt for å mislykkes i dette slo ham hardt da han så for seg å miste sin stilling i politiet. Derfor meldte han seg inn i Nasjonal Samling.²³¹ Om Jokstads nervøsitet på grunn av krigsdeltagelsen bekreftet Rolf Hagnes dette og legger til at han som funksjonær hadde merket at han ble presset til å melde seg inn. Siden presset på politiet var mange ganger sterkere er det Hagnes sin mening at med Jokstad sin sinnstilstand ikke var rustet til å stå imot. På en annen side hadde Jokstad i perioden han var medlem av NS frarådet ham å gjøre den samme feilen med å melde seg inn.²³²

Angående sitt forholdet som tillitsmann og medlemskap i NS peker Jokstad på at han under medlemsmøte i Oslo politiforening hadde meddelt sin utmeldelse i all offentlighet fra sin plass ved styrebordet. Dette var dristig gjort ettersom det var flere NS-folk på møtet. Han uttrykte der og da at ønsket å bli fritatt sitt verv som forretningsfører, men av de tilstedeværende var det mange som ba ham om å forbli i sin stilling. Da ble det holdt avstemming og på tross av de NS-medlemmer som var til stede var flertallet for avgjørelsen om at Jokstad fortsatte. Jokstad tør påstå at hans kunngjøring den dagen medførte at tillitsmenn i etterkant meldte seg ut og at han fikk senere opplyst at en fremtredende NS-mann i foreningen hadde uttrykt i det stille at utmeldelsene virket organisert. Jokstad konstaterer at så lenge han satt i vervet sitt hadde han aldri uttalt seg positivt om NS.²³³

---

²³⁰ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad

²³¹ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad

²³² Dokument 20, *Erklæring av Rolf Hagnes*, 10. august 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²³³ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad

Dahlsengen støtter i sin erklæring av 9. august 1945 at Jokstad på ingen måte hadde prøvd å påvirke noen til å melde seg inn i NS. Da spørsmålet om innmeldelse var tema på medlemsmøtet 20. desember 1940 hadde Jokstad ikke ordet og sa dermed intet. Han kunne umulig ha påvirket noen til å melde seg inn i NS på møtet og Dahlsengen mente at Jokstad ikke var typen til å diskutere slikt på bakrommet. Jokstad, beskrev Dahlsengen, var heller lite politisk interessert. Dahlsengen ble selv først kjent med Jokstads medlemskap i 1941 og da var Jokstad ganske nedstemt selv over valget han hadde tatt. Videre bekreftet Dahlsengen at Jokstad hadde gjort noe meget dristig ved å meddele sin utmeldelse fra styrebordet i mars 1941.²³⁴ At Jokstad hadde påvirket mange av de tilstedeværende med sin utmeldelse ble støttet opp om av Stein Lier som hadde vært på møtet.²³⁵

Jokstads utdypelse av omstendighetene sine og forholdet som tillitsmann viste seg å virke. 17. september 1945 tar granskningsnemnda opp saken til Jokstad igjen denne gangen er innstillingen ganske annerledes:

«Etter fremkommende nye opplysninger innstilles nemnda Jokstad til gjeninntagelse.»²³⁶

Det må ha vært viktig for Jokstad å overbevise nemnda om at han som med verv i Oslo Politiforening ikke hadde påvirket noen andre til å melde seg inn eller uttalt seg positivt om NS. At han skal ha meddelt på et foreningsmøte med andre NS-medlemmer til stede, både papirmedlemmer og tro NS-folk, om sin utmeldelse må ha hatt tyngde i nemnda sin omgjørelse av sin tidligere innstilling. At han hadde vitner på at dette faktisk hadde funnet sted må ha vært viktig, og Dahlsengen som hadde vært formann i foreningen på tidspunktet kunne vitne om at dette var riktig. Kanskje enda bedre for Jokstad var det at dette «stuntet» kan ha hatt den motsatte virkningen av det nemnda mente var straffbart, at medlemskap samtidig som man er i en tillitsstilling satte et dårlig eksempel for sine kolleger og gjorde stor skade, viste Jokstad ved sin ganske offentlige erklæring om sin utmeldelse som forretningsfører et godt eksempel. Ifølge Dahlsengen og Lien var det flere som meldte seg ut av NS på grunn av dette.²³⁷

---

²³⁴ Dokument 14, *Forklaring av Sverre Jokstad*, 8. august 1945 i saksmappen til Sverre Jokstad

²³⁵ Dokument 19, *Erklæring av Stian Lien*, 9. august 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

²³⁶ Dokument 24, *Granskningsnemndas innstilling*, 17. september 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad & møtebok i granskningsnemnda, møte 17/9 -45, sak 136.

²³⁷ Dokument 19, *Erklæring av Stian Lien*, 9. august 1945, og dokument 18, *Erklæring av Dahlsengen*, 9. august 1945, i saksmappen til Sverre Jokstad

2.6. Oppsummering

2.6.1. Nemndas behandling av suspenderte politimenn

Følgende er en oppsummering av nemndas behandling av suspenderte politimenns saker. Granskingsnemnda i Oslo arbeidet med de suspenderte politimenn fra 28. mai 1945 til 30. september 1946. I løpet av denne prosessen ble sakene til 536 politimenn behandlet. Antallet politimenn som ble gjeninntatt er uvisst etter høsten 1945, men Ringdal peker på at det under politimester Welhavens innflytelse ble gjeninnsatt 225 i tjenesten i løpet av høsten 1945. Fra tallene i møteprotokollen ser vi at det i begynnelsen av nemndas virke var et stort overtall av anbefalinger om gjeninnsettelse. Om dette viser korrelasjon til Welhavens ønske om å få tilbake sitt gamle politikorps er en mulig tolkning, men ikke håndfast. Det kan være andre holdninger som medførte dette, ettersom det på flere kamre var et ønske om å kunne komme fortest mulige tilbake i arbeid med et fungerende politi. At nemnda arbeidet hurtig kan vi se ut ifra arbeidsmengden som ble fullført i 1945, som utgjorde 80% av alle sakene i perioden 28. mai 1945 til 30. september 1946. Granskingsnemnda hadde ikke mye å arbeide med i 1946 og flere av møtene hadde et flertall av eldre saker som hadde kommet opp igjen for behandling. Så få som 2 saker ble på et møte behandlet i 1946.²³⁸ Det virket som at Oslo Politikammer kom til å være ferdig med sin behandling av suspenderte politimenn innen den nasjonale granskingsnemnda ble opprettet i november 1946.²³⁹ Samme året begynte også ansettelsesrådene sitt arbeide og overtok for nemnda, men behandlet også saker som etterbetaling av lønn til tjenestemenn som hadde vært suspendert og den endelige godkjenning av tjenestemenn som hadde blitt gjeninntatt i midlertidig stilling.

Til nemndas virke forelå det retningslinjer utstedt av Rikspolisjef Andreas Aulie. Disse skulle gi politimestrene og de lokale granskingsutvalg instruksjoner slik at opprydningen og behandlingen av sakene skulle foregå på et ensartet grunnlag. Disse retningslinjene var utarbeidet i samarbeid med granskingsnemnda i Oslo og det var derfor passende at vi tok et blick på saker der disse kunne ha kommet til uttrykk. Det innebar at utvalgene skulle ta høyde for formildende omstendigheter og være seg bevisst på skjerpene forhold. I dette inngikk det instruksjoner om når NS-medlemsskap kunne ha formildende omstendigheter sett i lys av innmeldingstidspunkt og hensikt. Det ble også gjort oppmerksomt på at aktsomhet

---

²³⁸ Møtebok i Granskingsnemnda, se møte 9/9 -46

²³⁹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 355

hadde betydning for hvorvidt man kunne unnskyldes. På et tidspunkt burde man rett og slett vite bedre enn å søke stilling i politiet.

Gjennom sakene som nemnda behandlet har vi sett at nemnda har gitt uttrykk for å ha vært bevisst i sin argumentasjon for de ovennevnte forhold, ettersom disse kommer opp i deres argumentasjon i saker som splitter nemnda og deres innstilling. Særlig klart er det i saken mot Sverre Jokstad at nemnda så på det som meget alvorlig at han på samme tid som han var medlem også satt som forretningsfører i Oslo Politiforening. På lik linje var det viktig for Jokstad å motbevise at han i noen grad hadde oppmuntret andre til å følge hans eksempel. I saken mot Tangstad kan vi argumentere for viktigheten av å kunne fremlegge bevis på illegalt arbeid, samt mengden av dette da hans lange medlemskap var bevist, mens hans utmeldelse ikke var det. Det samme går for saken til Ragnar Bø, men også at erklæringer fra autoritetspersoner om et forhold kunne påvirke nemndas syn på saken da statsadvokat Cappelens brev fikk Lunde til å endre mening. Tangstad kunne også påberope seg Paal Berg, sjef for Hjemmefronten, om sitt illegale arbeid. Dette står i motsetning til Eyvind Sverre Farseth sin sak, der det ilegges vekt at det bør stilles sterkere krav om nasjonal holdning til reservekonstabler. Øyenfallende for saken hans er at han ikke kunne stille med mengde bevis eller erklæringer til å konsolidere god nasjonal holdning. At NS medlemskapet var sentralt for hvorvidt en tjenestemann kunne tas inn igjen ser vi da Rikspolitisjefen ikke godtar nemnda og politimesterens anbefaling om gjeninntagelse av Reidar Magnus Ødegaard ettersom det ikke forelå tilfredsstillende bevis for at han faktisk hadde meldt seg ut, imens hans innmeldelse var et faktum. Saken viste også at Rikspolitisjefen kunne motsette seg anbefalingen fra nemnda og politimesteren.

For mange av sakene, særlig der hvor utfallet ble godkjenning til gjeninntagelse har man et inntrykk av at mengde bevis ofte har en viss tyngde i seg selv. Det var opp til den siktede å innhente erklæringer og fremlegge disse ved siden av de vitner som ble innkalt som del av etterforskningen. Dette kommer tydeligst frem i nemndas innstilling av 9. februar 1946 i saken mot Tangstad der de innrømmer at den omfattende mengden erklæringer og Tangstads illegale arbeid gjør at de anbefaler at saken tas til retten. Vi kan spørre om mengde bevis har korrelasjon med hva som anses som god nasjonal holdning? I redegjørelsen av Farseth som sak spurte vi hva som lå i nemndas innstilling ettersom den eksplisitte grunnen til at han ikke godkjennes av nemndas flertall er at han ikke har utvist en tilfredsstillende holdning. Farseth kunne ikke stille med samme antall mengde erklæringer som hverken Tangstad eller Bø. Han kunne heller ikke henviser til noe meget illegalt arbeid, men han hadde meldt seg ut selv om

det fikk konsekvenser for ham. Tangstad, Bø og Jokstad hadde langt mer alvorlige forhold enn Farseth, men han ble ikke gjeninntatt. Det ser ut som at det som utspiller seg er å få fatt i så mange som mulige erklæringer for å bevise at medlemskapet var rettferdiggjort.

2.6.2. Internoppgjøret sett i lys av rettsoppgjøret

Hans Fredrik Dahl skildrer de karakteristikkene som finnes ved et rettsoppgjør ved overgangen til et regime fra et annet og drar en sammenligning til rettsoppgjøret i Norge i «Rettsoppgjøret i Norge etter 1945».²⁴⁰ Det mest sentrale er hvordan slike oppgjør ofte preges av en mangel på tid og ressurser, som gir utslag i fremgangsmåten oppgjøret kommer til uttrykk på. Mangelen på tid forekommer ettersom det er nødvendig for det nye regimet å etablere sin egen legitimitet gjennom å utføre et raskt, strengt og rettferdig oppgjør. Mangelen på ressurser forekommer ettersom kravene til et raskt oppgjør legger press på det lille man har, samt at det gamle regimets rettspersonell ofte må byttes ut. Knappheten på tid og ressurser gir utslag i rettsprosessen, som kan resultere i et svakere rettslig grunnlag enn ønsket. Av disse mener Dahl å kunne finne flere likheter i Norge, men at det var nyanser. Straffene skulle være strenge og prosessen rask, men i Norge trengte man ikke å bytte ut hele rettsapparatet ettersom domstolene var godkjent av London-regjeringen. Deres virke gjennom under okkupasjonen var fortsatt gyldig ved frigjøringen. Allikevel ble ressursene strekt til sitt ytterste da flere nye dommere og rettspersonell måtte ansettes for å gjennomføre rettsoppgjøret. Dødsstraffen var også et kontroversielt tema, likeså var spørsmålet om tilbakevirkende kraft da alle de forskjellige tilføyelsene til straffeloven som hadde blitt til under krigen skulle gjøres til en landssviklov. Andre kontroversielle temaer var tillatelsen til i utstrakt grad å bruke forelegg for NS-medlemmer, altså at man vedtar straffeskyld uten at det går til retten og dermed får straff uten dom. Ved mindre forseelser kunne dette være en grei måte å løse en sak på uten at det opptok store ressurser, men her var det snakk om tap av stemmerett og allmenn tillit. På en annen side understreker Dahl at tross dette klarte det norske overgangsoppgjøret å holde seg innenfor etablerte rettslige former. Dette var noe som ikke skjedde i alle landene som hadde vært okkupert av tyskerne og nå utførte sine egne oppgjør.²⁴¹ Dahl understreker at man kan finne *generelle* trekk ved det norske overgangsoppgjøret sammenlignet med andre. Særlig er det knapphet på tid og ressurser som er mest betydningsfulle. Derimot holdt man seg i Norge innenfor bestående regler og

---

²⁴⁰ Dahl, Hans Fredrik. *Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*,

²⁴¹ Dahl, Hans Fredrik. «Rettsoppgjøret i Norge etter 1945.» I *Danske tilstander - norske tilstander. Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon 1945-45*, 350-355

institusjoner.²⁴² Videre peker Dahl på at man kan dele det norske rettsoppgjøret i to faser. Den første er det strenge rettsoppgjøret som bygget på de provisoriske anordninger utstedt mens regjeringen var i London. Den andre fasen er oppgjørets form da myndighetene fikk tid og ressurser til å la oppgjøret gå sin gang. Da kunne prosessen omstille seg til det som var fredstid. Derav fikk man et strengt oppgjør som over tid ble mykere ettersom fredstid endret ideene som hadde oppstått i krigstid.²⁴³

Internoppgjøret i politiet deler en god del av disse karakteristikkkene, ikke minst at oppgjøret var i starten preget av mangel på tid og ressurser. Suspenderingen av politifolk gikk raskt, og som det offisielle rettsoppgjøret var det festet til lov og provisoriske anordninger. At rettsikkerheten led kan man se i det store antall suspenderte som hadde blitt svøpt med på tvilsomt grunnlag, som på sin side nødvendiggjorde opprettelsen av granskningsvalgene og retningslinjene for arbeidet med suspenderte politimenn. Der politiet skiller lag med det offisielle oppgjøret er når saken ikke går til rettssak, men ender på bordet til Rikspolisjefen etter at Riksadvokaten har gitt påtaleunntatelse/henleggelse. Da er det Rikspolisjefen som hadde det endelige order i saken og hadde anbefaling om den individuelle tjenestemann fra nemnda og politimesteren som bygget på bevisene som fremkom under etterforskningen. Påtaleunntatelse for medlemskap i NS betydde ikke at man var av kroken. Nemnda i Oslo gav, som vi har sett, flere anbefalinger om å ikke gjeninnta menn til stilling i politiet, særlig etter 21. september 1945. Til sammen gav nemnda 214 anbefalinger mot gjeninnsettelse i tjenesten. Ringdal skriver at dette opplegget var nytt, ettersom man ble indirekte straffet av sine egne og blokkert fra å holde stilling i politiet. Ringdal peker på at man gjorde dette for å spare ressurser som ville gått til en langtekkelig etterforskning, samt at man helst ikke ville ha for mye styr omkring politiet i disse dagene.²⁴⁴

Ble det interne oppgjøret mildere over tid slik som Dahl beskriver det offisielle rettsoppgjøret? I Oslo politikammer ser det ut til at det var bedre å være en av de første som ble etterforsket ettersom det var flere anbefalinger om gjeninntagelse enn omvendt i første halvdel av nemndas virke i 1945 enn etter, faktisk et ganske klart skille. Derimot er det ikke sikkert at dette er fordi man tok inn hvem som helst, men at det kan være fordi etterforskerne hadde valgt saker som var mer sannsynlige til å lede til en gjeninntagelse eller at de saker som kom opp først var sakene som ble først ferdig etterforsket fordi det ikke var så mye å

---

²⁴² Dahl, Hans Fredrik. «Rettsoppgjøret i Norge etter 1945.», 353

²⁴³ Dahl, Hans Fredrik. «Rettsoppgjøret i Norge etter 1945.», 359-360

²⁴⁴ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 354

finne i dem. Det er så klart også mulig at det er begge deler med en liten dytt fra politimester Welhaven. Derimot var det Rikspolitisjefen som hadde det siste ordet og selv om nemnda og politimesteren anbefalte gjeninntagelse kunne Rikspolitisjefen stoppe dette om han mente at grunnlaget for gjeninntagelse var godt nok. Derfor er ikke nemndas anbefaling om godkjenning et nøyaktig antall gjeninntatte, men en meget sterk indikator ettersom Rikspolitisjefen som regel har fulgt nemndas og politimesterens anbefaling.

Vi må heller ikke glemme at det interne oppgjøret også hadde et sosialt aspekt ved de sosiale sanksjoner etterforskede ble pålagt. Påtaleunntatelse betydde i bunn og grunn at myndighetene mente at det forelå straffbart forhold, men ikke ønsket å ta det videre. Selv om man ikke ble straffet og kunne til og med få stillingen tilbake betydde det ikke at man var fritatt skyld og medlemskapet ble satt på rullebladet. I Oslo hang det luster på politikammeret over de som hadde blitt etterforsket, og de listene fikk henge i fred i en lang stund.²⁴⁵

3. Omtale i media

Sentralt for opprydningen i politiet var målet om å gjenopprette tilliten til etaten. Oppgjøret fikk omtale i media og diskutert på Stortinget. Den kommunistiske avisen Friheten skriver om kritikken som ble løftet frem om oppgjøret på Stortinget under behandlingen av politibudsjettet i 1946. Jørgen Vogt kritiserer at det var kommet tidligere NS-medlemmer inn i politiet og at dette var i strid med landssvikanordningen. Rent prinsipielt skulle NS-folk ikke komme inn i politiet igjen. Justisminister Gundersen svarer med at han støttet Vogt i at NS-medlemmer ikke skulle bli gjeninntatt og at han anså et medlemskap som straffbart. Derimot var han klar på at tyskerne hadde vært raske med å underlegge seg etaten og utsatt dem for press, men la til at etter de gjeldende retningslinjer var ingen gjeninntatt uten å kunne bevise at de hadde utført illegalt arbeid. Randulf Dalland legger også vekt på at tilliten til politiet er sentralt, men at det ikke var å finne på dette tidspunktet ettersom folk ikke kunne forstå at NS-folk ble gjeninntatt. Han forsto at de som hadde tatt store sjanser og gjort godt under krigen skulle man ta vare på, men andre måtte straffes. Etter hans mening måtte man bygge tillit slik.²⁴⁶

Det hadde også blitt rettet kritikk mot at det ikke var ansettelsesrådene som behandlet sakene. Politimenn hadde informert Friheten i 1945 om at de fant det merkelig at det ikke var ansettelsesrådene som behandlet de suspenderte politimennene. Avisen peker på at det i disse

---

²⁴⁵ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 365

²⁴⁶ 2272 NS-folk i politietaten ble suspendert ved frigjøringen, *Friheten*, 10/5/1946

dager er fullt av suspenderte politifolk som samler inn uttalelser fra gode borgere om sin innsats og at disse må bli behandlet på en måte som er betryggende, ettersom det var flere politifolk som nå fremsto som «blå» utenpå, men var «grå» på innsiden. Friheten setter spørsmålsteget ved at det eksisterer en lovbestemt institusjon i form av ansettelsesrådet, men at disse ikke brukes fremfor den kommisjon som er nedsatt. I artikkelen kommenterer politimester Welhaven at grunnen til at ansettelsesrådene ikke har begynt sitt virke ennå er på grunn av en provisorisk anordning.²⁴⁷

Som nevnt i starten av oppgaven kommenterte Herman Lunde til Aftenposten om oppgjøret:

«Nu gjelder det å bygge opp et nytt politi som har hele folkets tillit. Et politi som ikke har denne tilliten, vil aldri bli effektivt. Den parole er også klar: minst mulig NS-folk tilbake i politiet. De som er gransket og enstemmig innstilt på gjeninnsettelse, må derimot godkjennes fullt ut, unntatt ved avansement.»²⁴⁸

Å gjenopprette tilliten til politiet var viktig for myndighetene og etaten selv. Fra der de uttaler seg om opprydningen er det alltid med den forsikring om at sakene blir etterforsket grundig for å lindre bekymringene om at NS-folk fikk bli gjenopptatt i politiet. At NS-medlemmer kom inn igjen skulle bli en mye omtalt sak da dette såre punktet skapte en splittelse innad i politiet så vel som i offentligheten. 13. juli i Friheten gikk en gruppe politimenn som ikke hadde vært NS-medlemmer hardt til angrep på at politimenn som hadde vært innmeldt ble gjeninntatt. De mente at Welhavens utsagn om at disse var «utmerkede mennesker som vi bare er glad over å få tilbake», som hadde fått påtaleunntatelse og blitt godkjent, ikke representerte de av dem som ikke hadde meldt seg inn i partiet. De pekte på at de som meldte seg inn høsten 1940 hadde gjort det for å få bedre stillinger, forfremmelser eller at de hadde familie å forsørge.²⁴⁹

«La oss en gang for alle slå fast at tjenestemennene ved Oslo politi ikke ble truet inn i NS.»

Hvorfor hadde disse da meldt seg ut så fort også? Det var ifølge artikkelskriverne av egeninteresse dette også. De hadde meldt seg inn for å hindre at nazister tok over og nå meldte de seg ut selv om de ville bli sparket og avskjediget. Det var rett og slett ikke lenger

---

²⁴⁷ *Vekk med byråkratismen innen politiledelsen i Oslo*, Friheten, 18/7/1945

²⁴⁸ *Nødvendig med et politi som har folkets tillit*. Aftenposten, 1/7/1946

²⁴⁹ *Skal landssvikere danne grunnstammen for Oslo Politikorps*. Friheten, 13/7/1945

lønnsomt for dem å stå som medlemmer lenger. Nei, de kastet seg istedenfor på med illegalt arbeid. For artikkelskriverne var disse folkene intet annet enn landssvikere.²⁵⁰

Det kom raskt svar til denne artikkelen. To innlegg som hadde vært sitt synspunkt på saken ble publisert 18. juli 1945 i Friheten. Den ene av sakfører A. Sørensen og den andre av en anonym «patriot». Sørensen sitt innlegg forsvarer Welhaven og kritiserer den forrige artikkelen. Politiet hadde vært utsatt for et stort press i tiden og Hirden hadde braket sammen med politiet. Selv om politiet mistet myndighet, bestod tilliten og publikum gav dem sin støtte. Tilliten ble sterke da de gode politimenn meldte seg ut igjen etter kortere tid. Om de hadde unnlatt å melde seg inn ville forholdene ha blitt utelukkende verre. For Sørensen virket det heller som om at «egeninteressen» lå hos de politimenn som hadde skrevet den forrige opphissende artikkel. Han peker på at disse politimenn vil få det vanskeligere med sitt avansement om de uheldig politifolk som meldte seg inn ble gjeninntatt i politiet. Man måtte stole på at disse skulle få en rettferdig behandling og gav en advarsel til de «politimenn»²⁵¹:

«Det er jo *rettferdighet* vi har kjempet for i okkupasjonstia, noe som synes meg at «politimenn» helt må ha glemt, hvis de da i det hele tatt har hatt det i sine tanker. Det skulle for øvrig interessere meg å vite hva «politimenn» har bedrevet i okkupasjonstia. Deres forhold er også gjenstand for granskning, og de bør være forsiktige med å kaste stein for tilfelle de sitter i glasshus»

Den andre artikkel av «Patriot» delte den samme holdning som «politimenn» i det opprinnelige innlegget av 13. juli. For denne personen var det ikke snakk om at det var storparten av befolkningen som ønsket disse mennene velkommen. Det norske folk hadde fått sitt gode rykte for sin forakt for landssvikere. Nå skulle de plutselig vise den største aktelse for de samme? Uansett hva slags kappe de nå er ikledd skulle ikke disse mennene bli belønnet for å ha sviktet i landets mørkeste stund. Det fåtall politimenn som ikke var medlemmer sto som et bevis på at NS-medlemskap ikke på noen måte var uunngåelige.²⁵²

Disse artiklene viser hvilken splid som fantes i oppfatning om de suspenderte politimenn. Hvem «politimenn» var som skrev den første artikkelen kan anes å ha vært del av de nyere politimenn, som hintes til av Sørensen i sin artikkel ved at disse «ikke hadde den fjerneste anelse om hva som skjedde 1940 og 1941. Hvis de det hadde hatt, ville de ha sett at

---

²⁵⁰ Skal landssvikere danne grunnstammen for Oslo Politikorps. Friheten, 13/7/1945

²⁵¹ Sørensen, A. Skal landssvikere danne grunnstammen for Oslo Politikorps. Friheten, 13/7/1945

²⁵² Patriot, Suspenderte politimenn. Friheten, 18/7/1945

forholdene var meget uklare». Konflikten mellom de nyere ansatte og de gjeninntatte politimenn skulle komme til å tilspisse seg.

3.1. Dagbladet, Aftenposten og Nye Oslo og Aker politiforening

I Oslo hadde det ikke gått upåaktet hen at en større mengde av de suspenderte politistyrkene som hadde fått påtaleunntatelse ble gjeninntatt. Flere av dem hadde tross alt vært NS-medlemmer under krigen. Særlig dårlig satt det hos de mange nye polititjenestemennene som var trent opp i Sverige, Svensketroppene, og de som var midlertidig ansatt under krigen. De fant ut at de nå måtte konkurrere om stillingene med tidligere NS-medlemmer. Bakgrunnen for det kommende spetakkelet var at det ikke var nok faste stillinger til både de midlertidig ansatte og de gjeninntatte som hadde vært NS-medlemmer. Så høsten 1945 organiserte 720 mann seg for å opprette Oslo og Aker nye Politiforening bestående av midlertidig ansatte i politiet. At foreningen inkluderte «parolebrytere» ønsket ikke formannen, konstabel Fjæran, å ta stilling til før NS-medlemmene var helt ute av politiet. Disse var tross alt karer som nå hadde lært seg politirutinene og ikke en av dem hadde vært NS-medlem.²⁵³ Disse truet med streik og arbeidet med å få til en avtale med LO. Inn i kampen kastet både Dagbladet og Aftenposten seg, hver på sin respektive side av striden. Dagbladet sto med de syvhundre og mente at deres var kampen mot unasjonale elementer som har drevet en medlidenhetskampanje.²⁵⁴ 20. desember 1945 omtaler Dagbladet politiforeningens kommende aksjon:

«Det er ikke lønsspørsmål eller andre personlige fordeler de vil oppnå, de politifolkene som på organisasjonsmessig måte forlater arbeidet. De vil bare verge seg mot at etaten blir isprengt unasjonale elementer. Det er en protest mot den medlidenhetskampanjen som har satt frukter på så mange områder.»²⁵⁵

Politiet var ikke meget entusiastiske til denne protesten. Til Dagbladet uttaler visepolitisjef Svendsen at medlemmene av Oslo og Aker politiforening var alle blitt ansatt under krigen og at det hele var et skalkeskjul for å sikre stillinger i politiet:²⁵⁶

«Alle medlemmer av Oslo og Aker nye politiforening er ansatt under okkupasjonen av NS-myndighetene uten konkurranse, da folk i alminnelighet ikke ville søke. De gjorde det mulig for

---

²⁵³ *Den nye politiforening vil ikke samarbeide med tidligere N.S.-folk*, Aftenposten, 6/11/1945

²⁵⁴ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 364

²⁵⁵ *Alvorlig varsel*. Dagbladet, 20/12/1945

²⁵⁶ *Protestene mot N.S.-politifolkene et skalkeskjul, sier myndighetene*, Dagbladet, 24/12/1945

okkupanten å manipulere som han ville, og det vil være urettferdig, for ikke å si usmakelig å la dem få noen slags fortrinnsrett. De må finne seg i å søke på like fot med alle andre.»

Aftenposten skriver 22. desember 1945 med overskriften at Welhaven ikke hadde mottatt noen oppsigelser. Derimot hadde justisdepartementet mottatt en kollektiv oppsigelsesmelding som var blitt forkastet ettersom det kun var individuelle oppsigelser som var gyldig for politimenn.²⁵⁷

Dagbladet trykket på sin side 31. desember 1945 konstabel Fjæran sin fullstendige tale til foreningen som ble holdt i Ingeniørenes Hus. I foredraget beskyldes Rikspolitisjefen og politimester Welhaven for ikke å følge opp om sine løfter om at intet NS-medlem skulle inn i politiet. Kritikken hagler mot etterforskningen, som Fjæran mener var ikke-eksisterende:

«Etter hva foreningen har forstått på Rikspolitisjefen er N.S-politifolkenes saker ikke etterforsket. Av mangel på folk er de godkjent på egne uttalelser og de nasjonale attestene de har vært mer eller mindre flinke til å skaffe seg selv.»²⁵⁸

Oppgjøret hadde skapt to sider innad politiet som mediene kastet seg på, men Oslo og Aker nye politiforening være ganske kortlevd. Da den store streiken skulle komme på nyåret 1946 var meningen at foreningens medlemmer skulle utføre en kollektiv oppsigelse. Aftenposten beskriver den mislykkede streiken som en farse da medlemmene fikk kalde føtter og meldte seg ut av foreningen idet fristen for masseoppsigelsen nærmet seg. Istedenfor en kollektiv utmeldelse ble det omgjort til å foregå på en individuell basis. Politimester Welhaven kunne bekrefte at det var kommet en utmeldelse, nemlig formannens og at denne var innvilget.²⁵⁹ Aftenposten kommenterer dette:

«Dette stemmer jo svært dårlig med de uttalelser hr. Fjæran kom med på foreningens siste møte og som gikk ut på at oppsigelsene strømmet inn til politimesteren.»

Til slutt avslutter artikkelen med å redegjør for at foreningen har forsøkt å åpne forhandlinger med ordføreren, rikspolitisjefen og justisministeren, selv om de ikke har noen lovlig forhandlingsrett. Det var det kun Norsk Politiforbund og dennes underavdelinger som hadde.

Den kollektive oppsigelse uteble og organisasjonen hadde begynt å falle fra hverandre. Selv om foreningen falt sammen hadde striden satt sine spor. Ringdal skriver det i etterkant ble

---

²⁵⁷ *Politimesteren har ikke fått noen oppsigelser endnu*, Aftenposten, 22/12/1945

²⁵⁸ *Politiaksjonen utsatt etter oppfordring fra ordfører Vik*. Dagbladet, 31/12/1945

²⁵⁹ *Storm i et vannglass*, Aftenposten, 18/1/1946

hengt opp lister på politistasjonene med navn på tjenestemenn som hadde vært i NS. Disse var det ingen som turte ta ned. De betjenter som ble ansatt i etterkrigstiden, uten noe forhold til striden eller de forhold startet den forteller om atmosfæren som fantes og gikk usagt blant de eldre tjenestemennene. Ansettelsesrådene, som hadde det endelige ordet i ansettelsesspørsmålene, startet sitt arbeide i mai 1946 og fortsatte arbeidet med å behandle saker om gjeninntagelse til politiet og forfremmelser som hadde funnet sted under okkupasjonen, samt lønsspørsmål. Etter hvert som politimenn ble godkjent til gjeninntagelse og avisene fortsatte å skrive fikk ikke såret gro helt.²⁶⁰

3.2. Norsk Politiblad

Ikke overaskende var prosessen rundt de suspenderte politifolkene noe som engasjerte politifolkene selv. Ikke minst hvordan de ble behandlet og om ulikhetene i de forskjellige landsdelene. *Friheten* hadde allerede skrevet om politiets landsmøte der de hadde lagt fram krav om lik behandling av de suspenderte politimenn over hele landet.²⁶¹ På den annen side er diskusjonen i Norsk politiblad av litt annen natur enn i den alminnelige presse ettersom den er av politimenn, for politimenn. Her er diskusjonen mellom politiets egne og spørsmålet om de suspenderte politimenn, samt de som hadde blitt gjeninntatt, kunne til tider bli opphetet.

Fredrik Martin Bolgen skriver om de suspenderte politimennene og peker på deres turbulente og usikre tilværelse. Av de som rett og slett omfavnet den nye tid, tyskerne og Gestapo hadde han ingen sympati for og de burde få sin straff, men alle var ikke helt sorte i sin opptreden og man måtte se nyansene blant politimennene. Dette var først og fremst de politimenn som bare hadde vært kortere innmeldt i NS og som nå gikk suspendert. Om de var dumme eller svake nok til å melde seg inn var en ting, men de var også modige nok til å melde seg ut og nå har de gått straffet siden 8. mai 1945. Disse menene hadde hustru, barn og gikk nå uten lønn. Ingen tok seg bryet med å vise dem medlidenhet selv om de ikke hadde fått straff på dømt ennå, men straffet ble de.

«Han har jo vært medlem av NS, la ham greie seg som han kan. Har han noe å leve av, så er det hans sak, har han ikke noe, så blir det hans sak, og i siste tilfelle så la både karen selv og familien lide nød. Men er det da riktig at hustru og barn skal lide for en feil eller forgåelse som de ingen del har i og som de i alle fall ikke kan være ansvarlige for?

---

²⁶⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 364-365

²⁶¹ *Slå vakt om de demokratiske rettsreglene*, *Friheten*, 18/06/1945

Det var nedverdiggende å måtte gå gjennom tilværelsen på denne måten, sett ned på av «gode nordmenn» som ikke hadde vært dumme nok til å melde seg inn i NS. Allikevel, sier Bolgen, disse «gode» nordmenn hadde tatt arbeid hos tyskerne og tjent godt på dette. De hadde ikke vært medlemmer av NS og sto fritt til å kaste den første stein. Hvilken gruppe hadde gjort mest skade og hvem var det som måtte gå med landssvikerstempelet, spør Bolgen.²⁶²

Med seg får han redaktøren som trekker fram at slik behandlingen av sakene går vil det ta år før alle de suspenderte har fått sin sak behandlet. Og av de som er gjeninnsatt må de fortsatt vente på endelig godkjenning av ansettelsesrådet, som på dette tidspunkt ennå ikke har blitt satt opp. Han peker på at i Oslo ble et stort antall suspendert første dag, men at dette langt på vei ikke var tilfelle over hele landet. Andre steder med kollektiv innmeldelse var ingen suspender, skriver redaktøren, og alle var nå også blitt godkjent. I Bergen var alle fortsatt i arbeid uten en suspensjon å vise til før for en kort tid siden. I Nord-Norge var det ikke satt opp en granskningskommisjon ennå og man visste ikke om noen var suspendert. Oslo sine politimenn hadde blitt urettferdig behandlet og nå måtte det gjøres noe for å hindre at det ble verre. Om forskjellsbehandling av politimenn og krigsprofitører ønsker han ikke å spekulere i større lag, men trekker fram at LO utstedte en melding tidlig etter frigjøringen om ikke å avskjedige de som hadde tatt frivillig tyskerarbeid, ettersom det ville føre til katastrofe. Men suspensjon var enklere å utføre, men kom også med sine konsekvenser:

«Norsk Politiblads trofaste forretningsfører siden 1928, politibetjent Erik Jonassen, ikke klarte ventetidens påkjenning og funnet det best å forlate denne verden. Men også Jonassen gledet seg til Norges frigjøring, og så gikk det slik.»

Redaktøren avslutter sitt innlegg med to punkter han håper å få besvart. Den først om den ulike behandlingen av politimenn omkring i landet var i samsvar med norsk lov og rettspraksis. Den andre om det i det hele tatt var riktig at øyeblikkelig kollektiv suspensjon uten lønn var beste lovlige rettshandling.²⁶³

På den andre siden var ikke sympati med de suspenderte det eneste som kom til uttrykk. Som svar til Bolgen kommer det et innlegg 15. april 1946 som ikke deler Bolgen sitt syn. Han spør hvorfor det må vises sympati med de som meldte seg inn. De burde helle finne seg annet arbeid om de lider nød. Det burde vel ikke være vanskelig for en som var skikket til

---

²⁶² Bolgen, Fredrik Martin. «Politimenn og landssvikere». *Norsk Politiblad*, 36(15)

²⁶³ Mauseth, Martin. «Holder det av Bolgen berørte forhold på å bli en svart flekk i vår historie?». *Norsk Politiblad*, 36(15)

politiarbeid å finne noe annet nå som det attpåtil var mangel på arbeidskraft. De som ikke meldte seg inn og gikk uten stilling i okkupasjonstiden gjorde jo nettopp dette. De som ikke meldte seg inn burde heller få en medalje de kunne vise på brystet for alle å se. At Borgen viste sympati for dem som hadde vist svakhet var uheldig ettersom det i befolkningen gikk rykter om at politiet sluttet ring om hverandre.²⁶⁴

Utover 1946 fortsetter også denne diskusjonen i Norsk Politiblad. At det var et skille mellom de eldre politifolkene og de yngre kunne også bli følt. Der de eldre følte sympati for de som var suspendert var de yngre ofte imot. Eugen Hansen mener det er leit at det blant politimennene er så mange som er raske til å dømme de politimenn som hadde et kort medlemskap i NS og bemerker at han har oppfattet det slik at i Oslo og Aker var det de yngste som var mest aggressive. Disse hadde også deltatt i protesten mot gjeninntagelsen av politimenn med tidligere NS-medlemskap. Han ber formodentlig om at de i det minste prøver å sette seg inn i situasjonen på det tidspunktet og da komme frem til at det ikke bare var dårlige menn i politiet, også blant de som sviktet under presset.²⁶⁵

Til Hansen svarer Liedholm, som en av de yngre politimenn Hansen refererte til, med å påpeke at det ikke bare er de yngre i politiet som deler tankene om å sperre NS-medlemmene helt ute. Om Tyskland vant krigen, hvor ville disse «papirmedlemmer» stå? Hvorfor hadde ingen av de eldre politifolk under den ekstraordinære generalforsamlingen i Oslo og Aker stått frem og sagt at de ble truet inn i NS? Hvorfor kunne de ikke skaffe seg annet arbeid om de ble avskjediget for ikke å melde seg inn i NS? Dette var spørsmål Liedholm ønsket å få besvart.²⁶⁶

4. Oppgavens konklusjon

4.1. Konklusjon på oppgavens problemstilling

Denne oppgaven hadde som hensikt å prøve å besvare følgende overordnede problemstilling, *å forklare hvordan politiets interne oppgjør ble utført, hvilket hensyn og kriterier som ble nedsatt for oppjøret og hvordan disse kom til uttrykk i Oslo*. Dette omfattet tre områder: Hvordan prosessen som var det interne oppjøret utartet seg i med hensyn til utvikling over tid og forholdet mellom de involverte instanser, hvorvidt retningslinjene som ble utgitt av

---

²⁶⁴ «Politimenn og landssvikere». *Norsk Politiblad* 37(4)

²⁶⁵ Hansen, Eugen. «Politimenns forhold til N.S.» *Norsk Politiblad* 37 (1)

²⁶⁶ Liedhold, T. «Politimenns forhold til N.S.» *Norsk politiblad* 37 (3)

Rikspolitisjefen kunne finnes i nemndas praksis og til slutt redegjøre for hvilket holdninger som fantes til oppgjøret.

Om det første punktet har vi sett at oppgjøret i politiet hadde utgangspunkt i lov, nemlig Kongelig resolusjon av 26. februar 1943. Dette gav Rikspolitisjefen myndighet til å fjerne embetsmenn og tjenestemenn fra sine stillinger og sette i gang etterforskning på brudd av provisorisk anordning av 22. januar 1942, sistnevnte var at medlemskap i Nasjonal Samling var straffbart, samt for brudd på straffelovgivningen for landsforræderi.

Med en gang frigjøring var et faktum ble det i Oslo gjort omfattende suspensjoner av politimenn på grunn av deres NS-medlemskap og det måtte på det rene hvem av disse som kunne gjeninntas. Situasjonen var uoversiktlig og blant de som var suspendert hadde det også vært gode nordmenn med illegalt arbeid under beltet og god nasjonal holdning. Flere hadde også vært del av den kollektive innmeldelsen i NS høsten 1940 og våren 1941 som man var ganske enig om at var gjort under et sterkt press som etaten ikke var forberedt på. Arbeidet med skille ut de som var uønskede og de som fortsatt skulle kunne brukes gikk i gang. Til dette formål ble granskingsnemnda opprettet i Oslo, som tiltrådte 28. mai 1945. Nemnda behandlet sakene til de suspenderte politimenn og ga sin anbefaling til politimesteren, som de fungerte som rådgivende organ for. Ut i fra sakens dokumenter og nemndas anbefaling sendte politimesteren disse videre til Statsadvokaten som sammen med Riksadvokaten gav påtaleunntatelse/henleggelse eller opprettholdt tiltalen og gikk videre til landssviksak. Det er her vi også skiller mellom det offentlige rettsoppgjøret og det interne oppgjøret, ved veiskillet mellom landssviksak og påtaleunntatelse. Ble påtaleunntatelse gitt gikk saken tilbake til politimesteren som gav den videre til Rikspolitisjefen som tok den «endelige» beslutningen. Disse godkjente politimenn var etter loven fortsatt bare å regne som midlertidig ansatt og ansettelsesrådene skulle ha det siste ordet som det lovlige ansettelsesorgan.

Sakene som nemnda i Oslo behandlet perioden 28. mai 1945 til 30. september 1946 resulterte i at nemnda behandlet 535 unike saker og totalt 605. Nemnda hadde tendens til å gi anbefaling om godkjennelse til gjeninntagelse i første halvdel av sitt virke opp til midten av september 1945 da denne trenden snur. Deretter gikk det i motsatt retning og de fleste anbefalinger blir til ikke å gjeninnta. Denne utviklingen er det ingen klare svar på hvorfor er slik, men de to mest sannsynlige forklaringene er at sakene ble behandlet på løpende bånd etter som de kom igjen. Slik hadde det foregått i Bergen og det er ingen usannsynlighet at det foregikk slik i Oslo også. Slik sett ville de sakene som ble ferdig fort, altså der man ikke

kunne finne så meget å klandre først havnet fremfor nemnda. Kort etterforskning, først i køen. Den andre er at etterforskningen først tok for seg de saker som man visste var enklest å gjøre ferdig raskest mulig og få en godkjennelse til gjeninntagelse. Det var kjent at politiet manglet mannskap på dette punktet og at det var ønskelig å få et fungerende politikorps opp igjen. Politiet satt på en rekke ressurser til å finne hvilke politimenn som hadde hva på seg. Om Welhaven hadde innflytelse her kunne ikke påvises på noen solid måte ut ifra de data som ble samlet inn. Allikevel kan det sies at arbeidsmengden var stor med tanke på at nemnda gjennomførte behandling av 535 saker over halvannet år.

Det andre punktet vi skulle besvare var om vi kunne observere at retningslinjene som gitt av Rikspolisjef Andreas Aulie. Til dette brukte vi saker der en eller flere av nemndas medlemmer hadde uttrykt seg om innstillingen, ofte i opposisjon. Derav fikk vi innblikk i hva nemnda mente de burde være seg bevisst. Sakene gav oss også et innblikk i forskjellige omstendigheter som politifolk hadde funnet seg i og hvordan de oppfattet sin situasjon. At granskingsnemnda i Oslo gav uttrykk for disse retningslinjene burde være en selvfølge ettersom de var med på å utforme disse. I samtlige saker vi så på var det gjennomgående at nemndas første prioritet var å etablere om medlemskapet hadde skjedd, deretter lengden på denne. Nemnda etterspurte i saken mot Nils Dahle og Martin Reidar Ødegaard er det lengden nemnda har hengt seg opp. For Ødegaard sin person mente han at han hadde meldt seg ut på et tidligere tidspunkt, men dette kunne han ikke bevise. I saken mot Tangstad var det et poeng at han ikke skal ha meldt seg ut, selv om han påsto det. Lengde og utmeldelsestidspunkt var kriterier som nemnda tok hensyn til, og et langt medlemskap var klart negativt. Det skulle også vektlegges og komme på det rene hvorfor man meldte seg inn. I Sverre Jokstad sitt tilfelle måtte han bevise at innmeldelsen hans hadde skjedd under et sterkt press han ikke kunne motstå under de omstendigheter han befant seg. Han måtte også bevise at han som tillitsmann ikke hadde gjort NS noen favør. Også gjennomgående var fokuset på illegalt arbeid og god nasjonal holdning. Dette så vi klart i Tangstad og Bø sine saker, hvorav Tangstad hadde skaffet nok erklæringer og bevist illegalt arbeid at dette var noe nemnda ikke kunne se bort fra og Bø hadde utvist en solid nasjonal holdning ved å hjelpe fanger og drive illegalt arbeid. I motsetning er står Farseth og Ødegaard. Ødegaard kunne ikke bevise sin utmeldelse og hadde vel ikke nok bevis for illegal holdning til å bli beholdt i politiet. Farseth hadde heller ikke utvist en god *nok* nasjonal holdning. Han hadde meldt seg ut og ikke så mye mer og som reservekonstabel på det tidspunktet holdt ikke dette.

Vi kan også påstå at nemnda i disse tilfeller har fulgt Aulies prinsipp om at sakene til de suspenderte og deres omstendigheter må bedømmes på individuelt hold. I alle sakene er det deres omstendigheter gjennom de erklæringer og bevis som foreligger at nemnda kommer frem til sine konklusjoner. Der hvor NS-medlemskap var bevist fikk tiltalte anledning til å forklare hvorfor seg om sine omstendigheter og nemnda tok saker opp igjen hvis det var fremkommet ny informasjon som kunne sette saken i nytt lys, på godt og vondt. I saken mot Ragnar Bø ble hans rolle i jødeaksjonen grunn til å etterforske dette punktet, et aspekt ved hans forhold under krigen som ikke ble adressert i den tidligere etterforskningen. Vi mener å finne grunn til at nemnda har fulgt retningslinjene fra Aulie. I det minste var de dem bevisst.

Det tredje punktet var å redegjøre for hvilket holdninger som fantes til oppgjøret. Her så vi på hvordan media omtalte det og hva som ble oppfattet som sentrale saker. Det var fra myndighetenes side viktig å gjenoppbygge et politi som hadde folkets tillitt, men de møtte kritikk over at NS-medlemmer ble tatt inn igjen. Hvordan kunne politiet gjenopprette sin troverdighet med slike i sine rekker. Dette var grunn for en opphetet debatt og skapte splid innad i politiet. Særlig tilspisset ble det høsten 1945 da politimenn bestående hovedsakelig av yngre midlertidig ansatte brøt ut av Politiforbundet og dannet Oslo og Aker politiforening og truet med streik og utmeldelse. Denne konflikten var pressen også involvert i med Dagbladet på den ene siden og Aftenposten på den andre.

Denne konflikten om de suspenderte politimenn kom også frem i Norsk Politiblad. Der gikk diskusjonen i måten de ble behandlet. Spørsmål som ble stilt gikk i traktene om det var forsvarlig å gå til suspensjon uten lønn og om den tilstand man etter suspensjon befant seg i. Behandlingen av de suspenderte politimenn var urettferdig i og med at de i påvente av straff hadde gått straffet siden den første stund de var satt utenfor. Hvorfor ble disse uheldige sjeler straffet som landssvikere uten å ha fått en dom, mens de andre herrer som hadde profitert på krigen ble løftet fram? Men også her viste splittelsen i politiet seg og det var kraftige diskusjoner i innleggene om at NS-medlemmer på all del ikke skulle bli gjeninntatt og de som hadde meldt seg inn og blitt suspendert fortjente det. Det viste også splittelsen blant de nye politimenn som var ansatt under okkupasjonstiden og de eldre som hadde vært i tjeneste fra før 9. april 1945.

Disse tre punkter besvarer vår problemstilling. Politiets interne oppgjør var komplisert og nemnda måtte holde tunga rett i munnen i behandlingen av sakene. Det var et sårt tema det om gjeninntagelse av politimenn som hadde vært medlem av NS. I tiden etter frigjøringen

skulle det på nytt bygges et politikorps som hadde folkets tillit, men det var vel enklere sagt enn gjort. Oppgjøret var kontroversielt og det ble omtalt av politikerne og politiet selv. Det skapte en splittelse i etaten som fikk stå til det etter hvert gikk over. Dette oppgjøret har vært lite omtalt i nyere tider, tross det kontroversielle temaet og kontroversen det hadde i samtiden. Forhåpentligvis har denne oppgaven kastet et lite lys over dette området av etterkrigshistorien.

4.2. Videre forskning

Det var fort klart at man ikke kan dekke hele temaet om de suspenderte politimenn i en oppgave og det var derfor valget falt på å begrense oppgaven til et politikammer. Bare i Oslo er det over 500 saker som bar behandlet i perioden 28. mai 1945 til 30. september 1946, noe som i seg selv var et utfordrende omfang å telle opp og kategorisere for å innhente data. Som overskriften her tilsier skal det luftes de tanker om hva som ennå kan gjenstå for å skape en kunnskap om dette feltet, og det er ikke lite. Enklest er det å se på denne oppgavens svakhet og elefanten i rommet er oppgavens største begrensning, at den kun tar for seg et av landets politikamre når opprydning i politiet foregikk i ethvert av landets politikamre. Det er derfor meget hensiktsmessig å fremme tanken om en komparativ studie av prosessen rundt suspenderte politimenn. Aulie nevner at slike kommisjoner ble nedsatt i Oslo, Stavanger, Opland, Buskerud og Bergen.²⁶⁷ En komparativ studie her om deres behandling av suspenderte politimenn og omtale i lokal presse kunne vært interessant. Ettersom vi vet at praksis varierte er dette også meget hensiktsmessig. Aulies retningslinjer ble utstedt for å forsøke å få en så ensartet som mulig behandling av de suspenderte politimenn.

I denne oppgaven er også bare et mindretall av sakene gjort rede for i detalj og en kvalitativ studie med et større antall saker å redegjøre for er også en mulighet. I begynnelsen fremsatte jeg denne oppgaven som en syntese som benyttet seg av både kvalitative og kvantitative data. Fordelene med dette var at man kunne skape seg en oversikt uten nødvendigvis å neglisjere de historier som ligger bak hvert tall. Derimot er det uten et større og mer variert utvalg av saker vanskelig å peke på spesifikke tendenser som kan ha funnet sted. Uten å gjennomgå samtlige saker i detalj kan det hende at noe har blitt oversett ettersom metoden for å velge hvilke saker som ble redegjort for kan ha latt noen viktige detaljer gå usett. Metoden som ble brukt var å plukke ut saker hvorav nemndas medlemmer hadde utvist uenighet eller pekt på særlige forhold som de ønsket å rette oppmerksomhet mot. Disse ble valgt ut fra nemndas

---

²⁶⁷ Halvårsberetning 1945, fra Rikspolisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement. 10. januar 1946, 27

møtebok hvor sakene var blitt nedskrevet med deres innstilling og eventuelle forbehold til avgjørelsen i sakene. Poenget er at det bak de generelle innstillinger der intet var nedtegnet kan det allikevel være betydningsfull informasjon i deres saksmappe.

Da undertegnede var oppe på Roseslottet på Holmenkollen høsten oppgaven ble skrevet gav de helter som ble løftet fram på lerretene et kraftig inntrykk. Motstandsfolk og martyrer, kvinner og menn. Blant disse var det også noen som i sin samtid var misforståtte med hensyn til det arbeid de hadde gjort. Det som derimot var å bemerke var at få, om ingen av disse var politimenn, men for det meste motstandsfolk. Hva slags historier fra politiet finnes i saksmappene og er det misforståtte helter i politiet også? For de som ser etter interessante historier fra okkupasjonstiden er det verdt å ta en kikk i disse saksmappene. Politiet føles ofte som en institusjon som blir oversett i de fleste tilfeller til tross for hvor sentral den er som institusjon. Å forholde seg til en okkupasjonsmakt reiser interessante etiske og moralske spørsmål og disse så politiet i Norge seg nødt til å ta stilling til under andre verdenskrig. Små helter eller skurker, men uansett en god historie å fortelle finnes blant personalsakene. Et mikroperspektiv på en eller flere politimenn og deres skjebne er en mulig oppgave.

Om en kvantitativ tilnærming av temaet så er det verdt å rette oppmerksomhet mot at det tallet som er noenlunde sikkert er det totale antallet suspenderte politimenn på landsbasis. Ringdal nevner at det totalt var 2200 som var suspendert av en samlet politistyrke på 4500²⁶⁸. Derimot er det den spesifikke fordelingen av disse som ikke er redegjort for. En kommunal eller fylkesdekkende statistikk kunne vært et steg mot å belyse omfanget av suspensjonene på en mer nyansert måte. Som sagt er en komparativ studie vei å gå og en statistikk som viser endringer og forskjeller over områder er ingen dårlig ide. En komparativ studie av forholdsvis like politikamre høres fint ut.

Noe som ikke heller er inkludert i noen veldig betydningsfull grad er ansettelsesrådene og deres arbeid. Ansettelsesrådene hadde den oppgave å endelig godkjenne politimennene som ble godkjent, ettersom de etter loven opp til det punkt ansettelsesrådet behandlet saken bare var å regne som midlertidig ansatt. De fortsatte å behandle saker om gjeninntagelse, men også spørsmål om lønn til tjenestemenn som hadde blitt suspendert utover det som er denne oppgavens tidsperiode. Det kunne være interessant å se til de fulgte den tidligere innstilling. Oppmerksomhet kan bli rettet mot denne institusjonens arbeid.

---

²⁶⁸ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 349-350

5. Kilder og litteratur

Kilder

Aulie, Andreas. *Retningslinjer for den skjønsmessige bedømmelse av politifolks forhold under okkupasjonen*. 17. august 1945

Aulie, Andreas. *Rundskriv fra rikspolitisjefen. Jnr. 1170-45. P.* 14. august 1945

Aulie, Andreas. *Halvårsberetning 1945, fra Rikspolitisjefen til Det Kgl. Justis- og Politidepartement*. 10. januar 1946

Riksarkivet

Statsarkivet i Oslo: SAO/A-10085/P/Pg/L0001/0001 - Møtebok i granskningsnemnda
Møtebok i granskningsnemnda

SAO/A-10085/P/Pg/L0006 - Personalsaker

Ragnar Bø

SAO/A-10085/P/Pg/L0007 - Personalsaker

Nils Dahle

SAO/A-10085/P/Pg/L0010 – Personalsaker

Eyvind Sverre Farseth

SAO/A-10085/P/Pg/L0017 – Personalsaker

Sverre Jokstad

SAO/A-10085/P/Pg/L0030 - Personalsaker

Kristian Eliot Tangstad

SAO/A-10085/P/Pg/L0032 - Personalsaker

Reidar Magnus Ødegaard

SAO/A-10085/P/Pg/L0034 – Utskrifter fra ansettelsesrådets protokoll

Utskrift fra ansettelsesrådets protokoll dat. 28. juni 1946 – meddelelse om endelig godkjennelse av Ragnar Bø

Bibliografi

- Aabø, Aksel. «Granskningskomité - stripe - nazister.» *Norsk Politiblad*, 36(14)
- Andenæs, Johs. *Det vanskelige oppgjøret. Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Oslo: Tanum-Norli, 1979.
- Bolgen, Fredrik Martin. «Politimenn og landssvikere» *Norsk Politiblad*, 36 (15)
- Dahl, Hans Fredrik. «Rettsoppgjøret i Norge etter 1945.» I *Danske tilstander - norske tilstander. Forskjeller og likheter under tysk okkupasjon 1945-45*, redigert av Hans Fredrik Dahl, Hans Kirchhof, Joachim Lund og Lars-Erik Vaale, 349-360. Oslo: Forlaget Press, 2010.
- Dahl, Hans Fredrik, og Sørensen, Øystein. *Et rettfærdig oppgjør?* Oslo: Pax Forlag, 2004.
- de Figueiredo, Ivo. «Etterkrigsoppgjøret som historisk problem.» *Nytt norsk tidsskrift* (trykt utg.), 2001.
- Emberland, Terje, og Matthew Kott. *Himmlers Norge: Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug, 2013.
- Hansen, Eugen. «Politimenns forhold til N.S.» *Norsk Politiblad*, 37 (1)
- Hetland, Øystein. *In the Shadow of the SS : Three Norwegian Police Districts 1940 – 1945*. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2020
- Liedhold, T. «Politimenns forhold til N.S.» *Norsk politiblad* 37 (3)
- Mauseth, Martin. «Holder det av Bolgen berørte forhold på å bli en svart flekk i vår historie?» *Norsk Politiblad*, 36(15)
- Nilssen, Trond Risto. *Da freden brøt løs. De første månedene i frihet etter andre verdenskrig*. Oslo: Universitetsforlaget, 1967.
- Ringdal, Nils Johan. *Mellom barken og veden*. Oslo: Aschehoug, 1987.
- Røysum, Terje Hoem. *Rettsoppgjøret mot den norske politi- og lensmannsetaten*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2008

Samling av diverse provisoriske anordninger, kgl. resolusjoner, m.v. 1945 : I-V. Trykket i flere trykkerier, 1945.

Digitale kilder:

Aarnes, Helle: «Tyskerjentene» får statlig unnskyldning: Statsminister Erna Solberg: – *Rettsstaten sviktet dem*. 16. oktober 2018.

<https://www.aftenposten.no/norge/i/a29WQL/tyskerjentene-faar-statlig-unnskyldning-statsminister-erna-solberg> Hentet 29. september 2021

Banik, Vibeke Kieding: *Holocaust i Norge i Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 30. september 2021 fra https://snl.no/Holocaust_i_Norge

Midlertidig politimester i Oslo, Heinrich Meyer, mottar pressen på Grand Hotell 9. mai 1945. NRK. 9 Mai 1945.

<https://www.nb.no/nbsok/nb/ce857c912683697eb2ab7904ef35119d> (funnet September 29, 2021).

Trædal, Torkjell Jonsson: *Hjalp folk fra innsiden*. 26 Oktober 2015.

<https://www.politiforum.no/artikler/hjalp-folk-fra-innsiden/386745> (funnet Februar 17, 2020).

Dagbladets digitale arkiv:

Dagbladet, 20/12/1945

Dagbladet, 24/12/1945

Dagbladet, 31/12/1945

Nasjonalbibliotekets digitale avisarkiv:

Friheten, 18/6/1945

Friheten, 13/7/1945

Friheten, 18/7/1945

Friheten, 10/5/1946

Aftenpostens digitale arkiv:

Aftenposten, 6/11/1945

Aftenposten, 22/12/1945

Aftenposten, 18/1/1946

Aftenposten, 1/7/1946